14.993/2/3

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA.

A.M.N. MÚZEUM
KÖNYV-
TÁRA

HAZUGSÁGOK.

REGÉNY.

IRTA

PAUL BOURGET.

FORDITOTTA

TÓTH BÉLA.

KÖTELES PÉLDÁNY
A MAGY. NEMZETI MÚZEUM RÉSZÉRE

HARMADIK KÖTET.

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.
1894.

A.M.N.MUZEUM KÖNYV-TÁRA

2R 14.993/2/3

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1894. év. 128. sz.

R 1965

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

I.

Colette haragja.

Már vagy két hónap óta tartott ez az egyhangu, édes élet, melynek nem volt más eseménye, mint az utolsó csókok bánása és a következők reménye, mikor egy reggel, midőn René épp légyottra indult, Françoise levelet adott át neki az ajtóban. Az ifju megdöbbent a czim láttára. Megismerte Claude Larcher irását. A Saint-Euverte-palotában járva, hallotta Ferdinandtól, hogy barátja Firenzében, aztán Pizában időzött. Irt is neki e városokba három poste restante levélkét, de nem kapott választ. A boriték bélyegén látta, hogy Claude most Velenczében van. Kiváncsian bontotta föl a levelet és ezt olvasta benne, a faubourg Saint-Germain csöndes utczáin haladva a Szajna felé ezen a koratavaszi reggelen, mely épp oly üde, épp oly verőfényes volt, mint az ő szerelme.

Velencze, a Dario-palotában, 79. április.

Kedves Reném,

Az ön Velenczéjéből irok önnek, abból a Velenczéből, a hová ön fölidézte a kegyetlen Coelia és

a szerető Beatrice alakját; és minthogy a tündéri Velencze mindig a hihetetlenségek hazája és a sellők városa, — itt a kelet szélén szirénáknak hivják a sellőket, — sikerült fölfedeznem a nagy-csatorna leggyönyörübb kis palotájában egy butorozott lakást. Itt lakom, akár csak lord Byron, egy márványmédaillonos homlokzatu, diszitésekkel elhalmozott, cziczomás, czizellált *palazzino*-ban, mely egy kicsit oldalvást hajlik, mint én, ha rossz napom van. Mig e levelet firkálom önnek, ablakom alatt van a *Canal Grande* kékes-zöld vize s körültem e városnak — mint egy vaudevillista mondhatná: az Adria Cora Pearljének — nagy békéje, álmodozó csöndje. Édes barátom, bár ne kellett volna ide hoznom vén nyavalyás firkász-szivemet is, ezt a nyughatatlan szivet, melynek dobogását, nyöszörgését még jobban hallom ez édes csöndességben . . . . . Most két óra van. A Florian-kávéházban reggeliztem egy kis asztalnál az árkádok alatt, aztán kimentem a San-Giorgio in Bragora templomba, megnézni egy isteni Cimát. Ma este két doge-családbeli hölgygyel ebédelek, a kik oly szépek, mint a Paolo Veronese asszonyai, meg muszkákkal, a kik oly mulatságosak, mint a mi Beyle barátunk Korazoffja. És a helyett, hogy mindennek örvendenék, haza jöttem, nézni az Ő Arczképét — nagy Ő-vel és nagy A-val! — a Colette arczképét. René, René, bár maradtam volna veszteg zártszékemben, a Français földszintjén, nézni őt, mikor a *Ne tréfálj a szerelemmel,* ez isteni darab Camilleját

játszsza! Épp oly keserü, mint az *Adolphe*-ban és a beszéde igazi mozarti zene. Emlékszik, mikor loppal mosolyog és oly kedvesen rázza meg szőke fejét: »Hát biztosan tudja ön, hogy minden hazudik a nőben, mikor a lelke hazudik?« És emlékszik Perdicanra: »Büszkeség, te legrosszabb tanácsadó, mit tettél e leány közt és köztem?« Ez az egynéhány szó az én történetem, a mi történetünk! Csakhogy én az igazi vigjátékbeli Perdican voltam, teli idealizmussal és szerelemmel, hiába tanitott oly sokra a tapasztalás; és tiszta, bár sokat vétettem . . . . Ő pedig, az én Camilleom, a gyalázat fertőjében fetreng! Ah, mily mérges tajtékot ontott az élet az én virágomra. Ha gyönyörködni akarok illatában, halottszagot érzek!

Ej, de hiszen nem ezeket akartam én önnek elmondani, mikor iróasztalomhoz ültem, az erkély ajtajában, honnan az oszlopok között látom a gondolákat. Siklanak, hajladoznak, keringenek ezek a kaczéran gyászos, karcsu csónakok. Ha ez uszó koporsók mindenike egy-egy meghalt ábrándomat vinné, mily végtelen hosszu sor vonulna végig e komor vizen! Kár, hogy nem vagyok rézkarczoló; előttem lebeg a sötét kép, a melyet rajzolnék: a fekete gondolák suhannak az esti homályban, mindeniken két álló csontváz evez, a háttérben összeomlott paloták s az aláirás: — »Ilyen az én szivem!« Nyomorult ifjuságom jobban össze volt tiporva, mint a szőllő a taposókádban és alig szabadultam meg a kenyér-

kereső mesterség rabszolgaságából, belekerültem a másik rettenetes rabszolgaságba, ebbe a szerelembe, mely gyülöleten és megvetésen épül. Miért, uram Istenem, miért? Tudtam is én, hogy az a juliusi este, mikor ez a bolondság kezdődött, életemnek egyik legdöntőbb órája. Egész nap derekasan dolgoztam s aztán magam ebédeltem. Ebéd után sétálni indultam, kezemben pálczával, lelkemben spleennel és ugy néztem a járó-kelő embereket, asszonyokat, mint a kinek csak az a czélja, hogy este tiz óráig agyonüsse az időt. Mely láthatatlan démon vitt ekkor a Comédie felé? Miért mentem föl a folyosóra, a hol már hónapok óta nem voltam, jó estét kivánni az öreg Farguetnak, a kivel csak annyit törődtem, mint az első czikkelyemmel? Miért voltam oly elmés ezen a folyosón, oly elmés, mint legjobb óráimban, én, a ki nagyuri ebédeken gyakran hallgatagabb vagyok a Chambord-mártásos potykánál? És miért volt ott Colette, abban az imádatra méltó régi leányruhában? A *Szevillai borbély* Rosineját játszotta: »Mikor a mezőre tavaszt hoz a szerelem . . . . .« Lementem a nézőtérre, hallani, hogyan zengi el ezt a dalt. És mig dalolta, miért nézett rám oly meghatottan, hogy nem is mertem megérteni? Miért volt ajkán, szemén, arczán a legyőzött, az érzékektől gyötrött Psyche fájdalma? Ó, hogy szerettem őt ez első este és ő is hogy szeretett engemet? Nem szabódott s még az este az enyém lett. Akkor találkoztunk másodszor. Barátom, én őrült még azt

reméltem, hogy hű lesz hozzám ez a leány, a ki igy egyszerre akadt belém! . . . »Nem jön fel az öltözőmbe?« kérdé, mikor ismét a szinfalak közt voltam. Fölmentünk. Alig telt el egy negyedóra, ajkamra nyomta ajkát, azzal a szinte fájdalmas hévvel, mely a kéj pillanataiban mindig lángol benne. — »Erre az órára régtől vágytam!« mondá. Ugy kellett volna őt fölfognom, a milyen: egy bámulatos courtisane, a kit megőrjit saját teste, — és szerencsére, az enyém is; eszembe kellett volna jutni, hogy a nők másokkal szakasztott olyanok, mint velünk . . . Én azonban e helyett . . .

De térjünk másra, kedves Reném. Már látom a tilalomfát, melyre az van irva: »a kétségbeesés lovas utja«. Ilyen tilalomfa van a fontainebleaui erdőben is, a hol egy nyári reggel oly szerelmes voltam Colettebe, mikor Moretból Marlotteba kocsiztunk. Szekérkénkbe egy *Czerberus* nevű fekete ló volt fogva. Mintha most is látnám e lovat, ki hosszu farkával folyton legyezgette magát. Colette mellettem ült; szép szemét sötét gyürük környezték . . . De vajjon hol nem szerettem őt? Ismétlem: térjünk le ez útról. Én önnek még sok minden elmondásával tartozom, mert többször is irt nekem, mindig szeretetreméltóan. Mikor a rue Coëtlogonban elbucsuztam öntől és Olaszországba mentem, azt akartam megtudni, hogy el birok-e lenni nélküle? Nos, a kisérlet megtörtént . . . és csütörtököt is mondott. Nem birok ellenni nélküle. Pedig eleget okoskodtam,

eleget küzdöttem. Nem egyszer, de tizszer, huszszor, harminczszor azzal keltem föl, hogy egész nap nem fogok rá gondolni. Negyedóráig, félóráig csak kibirtam . . . De aztán ismét előttem lebegett képe: az a szem, az a száj, azok a mozdulatok, a melyeknek nincs mása; az a szerelmes, legyőzött bágyadtság, mikor vállamra hajtotta fejét . . . Ha ez eszembe jut, bárhol vagyok, meg kell állanom és a falhoz támaszkodnom, mert olyat érzek, mintha finom, hegyes tűt forgatnának szivemben. Firenzéből azért mentem el, mert folyvást az Ufficiban kellett lennem, Botticelli *Madonna Incoronata*-ja előtt, a melynek fényképét ugy-e látta nálam? Gyakran megesett velem, hogy a város végén kocsiba ültem és lóhalálában hajtattam a képtárhoz, hogy még zárás előtt jussak oda; ujra látni akartam azt a képet, mert jobbkézt az az angyal, a ki a palástot emeli, szakasztott ő; épp olyan a nézése, ez a nézés, a mely gyakran megríkatott, ugy sajnáltam nyomoruságát, pedig meg kellett volna őt ölnöm! . . . Végre távoztam Firenzéből és elvetődtem Pisába, a holt városba, melynek hallgatag édességét már izleltem. Mennyire tetszett nekem a piacz, a hol a duomo, a battisterio és a campanile áll, meg a temetőfal és a csipkés bástya omladéka! Aztán két órakor a Gombo kopár, fövenyes partja a fenyőfák között! És a sárgás, lassú, fáradt Arno! . . . Ablakaim e melankólikus folyóra nyiltak; de a viz csupa meleg, fényes verőfény volt s én nagy tervekkel érkeztem ide. Eszembe

jutott, mit mondott Goethe, a kit valamikor ugy csodáltam: »A poézis megkönnyebbülés . . . .« — »Próbáljuk meg,« gondoltam magamban és eltökéltem, hogy nem megyek el Pisából, mig fájdalmamat irodalommá nem változtatom. Ha szappanbuborékokat csinálok régi könnyeimmel, talán nem sirok többé. E szappanbuborékokból lett *Analizis* czimü novellám. De talán olvasta a *Revue parisienne*-ben. Ugy-e, sohasem irtam ennél jobbat? Mint láthatta, belétettem egész boldogtalan szerelmemet; minden exakt, fotográfiai hűségű benne, a levéltől a Saphokra való féltékenységig. És ugy-e eltaláltam Coletteet? Hát magamat? . . . . És ha még megnyugtatott volna, hogy igy beszennyeztem az egykor imádott képet, hogy sárban hurczoltam meg a bálványt, melyet egykor üde rózsákkal ékesitettem, hogy megbecstelenitettem szivem legdrágább multját! De tudja, mi lett ennek a nemes elhatározásnak az eredménye? Alig tettem postára e kis regény kéziratát, haza rohantam, levelet irni Colettenek és bocsánatot kérni tőle . . . . Micsoda móka Goethe, a fönséges filiszter, a sablonos Jupiter egész rendszere! Sebembe mártottam tollamat, hogy véremet használjam tinta gyanánt s csak azt nyertem, hogy a seb még jobban elmérgesedett. Csak idővel fogok meggyógyulni, ha ugyan meggyógyulok valaha. De különben: minek is gyógyulnék meg?

Igenis: minek? Büszke voltam; többé nem vagyok az. Küzdtem a lealacsonyitó szerelem ellen;

most már nem küzdök. Vajjon szégyelném magamat, ha rák támadna az arczomon? Nekem rákfene van a lelkemben és ellentállás nélkül türöm, hadd egyen. Hallgassa meg, mi történt. Colette nem felelt levelemre. De hát várhattam-e, hogy köszönetet mondjon nekem azok után, a miket tettem? Aljasságot követtem el, mikor csak irtam is neki. Aztán folytattam a dolgot. Hallatlan s addig nem is sejtett kéjt éreztem: megalázódni előtte, összetiportatni vele minden emberi és művészi méltóságomat. Irtam neki másodszor is, harmadszor is, negyedszer is. Novellám megjelent s ekkor ismét egyre-másra irtam neki a leveleket, gyönyörüséggel alázva meg magamat. E leveleket megmutathatta Salvaneynek, meg a gyalázatos Alinenak és azt mondhatta nekik: »Elhagyott, sérteget; látják, ez az ő nagy imádása!« Hát e sértés sem bizonyitotta be neki, hogy mily végtelenül szeretem őt? — De ön nem ismeri őt, René; nem tudja, hogy minden hibája mellett is mennyire kevély. Hogy arra a szerencsétlen novellára mit mondott, elgondolni sem merem; és épp e miatt nincs bátorságom haza térni. Mai betegesen érzékeny állapotomban nem birnék szembeszállni vele, mint egykor; Colette nélkül pedig nem lehetek el tovább. Önhöz fordulok hát, kedves Reném, és kérem, hogy menjen el hozzá követ gyanánt. Tudom, hogy ön mindig tetszett neki, hogy hálás a szép szerepért, melyet neki irt; és tudom, hogy elhiszi, ha ön mondja: »Claude belehal ebbe . . . . . Könyörüljön rajta.«

Mondja neki, René, azt is, hogy ne tartson rossz természetemtől. A dühös Larcher, a kitől irtózott, nincs többé. Hogy mellette, árnyékában élhessek, mindent eltürök; mindent, mindent, édes barátom. A téli hónapok nagyon szomoruak voltak. De mégis mily paradicsom ez időszak a mostani pokolhoz képest, mikor távol vagyok tőle! Mert akadt egy-egy isteni óránk, ha elmentem a rue Rivoliba, lakására, melynek ablakai a Tuileriák kertjére nyilnak. Az élet nyüzsgött körültünk s én szivemhez szoritottam kedves szeretőmet. Enyém volt szeme, szája és szomorú, szenvedélyes csókja, a melyet csak ő egymaga tud adni . . . Látja, mint megváltozik a kezem irása is, mihelyt csak rágondolok erre! Ha barátjának tartott valamikor, kérem, tegye meg nekem a végtelen nagy szolgálatot, hogy menjen el hozzá, mutassa meg neki e levelet, beszéljen vele, inditsa meg. Vegye rá, hogy engedjen visszatérnem hozzá és bocsásson meg nekem. Isten áldja meg; haldokolva várom válaszát; ön jól tudja, hogy micsoda szenvedésekre képes az az önkinzó masina, a mely nem más, mint az ön öreg barátja

C. L.

U. I. — Menjen el a *Revue* kiadóhivatalába és kérjen el nevemben öt példányt a novellából, mert itt el akarom ajándékozni.

— »Ez szakasztott ő! . . .« mondta magában René, miután elolvasta ezt a furcsa levelet, a mely-

ben össze voltak gyüjtve Claude bonyodalmas énjének különböző elemei: a mesterkéltség kedvelése, a tetszelgő keresettség a legkeserűbb kínok közepett, a gyermeki őszinteség, a legérzékenyebb irói hiúság, a jámbor lemondás minden követelésről, a nagy önismeret és az önmagán uralkodni nem tudás. »Ha Colette ma játszik, elmegyek a Comédieba,« gondolta René. Vett egy ujságot s meglátta benne, hogy csakugyan játszik. »De vajjon hogy fogad majd? . . .« töprenkedett aztán. Annyira ohajtotta a sikert és annyira bánkodott kedves barátja szomoruságán, hogy a légyotton meg nem állhatta, hogy el ne mondja ezt a bajt Suzannenak. Sőt elolvastatta vele a levelet is.

— »Szegény ördög! . . .« szólt Morainesné, mikor visszaadta a levelet; aztán mintegy véletlenül azt kérdezte: »Hát igazán nem beszéltek maguk ketten soha énrólam?«

— »De igen, egyszer, futólag . . .« felelt René habozva. Mióta Suzanne kedvese volt, oly aggodalmasan őrizte titkát, hogy valóságos indiskrécziónak tekintette azt az egyszerü mondást is, a melyet Claudenál kiejtett s a melyre barátja azzal a gunyos megjegyzéssel felelt. Suzanne ferdén fogta föl e tétovázást és tovább faggatta Renét:

— »Ugy-e rosszat beszélt rólam?«

— »Dehogy,« felelt René határozottan. Sokkal jobban megszokta már Suzanne arczának játékát, sem hogy ne vette volna észre, mily aggodalom van

tiszta szemében e második kérdéskor. »Miért tartasz annyira tőle?« kérdé aztán.

— »Miért?« felelt Suzanne mosolyogva, »mert nagyon szeretlek, édes Reném, és az emberek olyan rosszak . . .« Majd, hogy ne lássék annyira nagy bizalmatlansága, igy folytatta: »Okvetetlen eredj el Rigaud kisasszonyhoz.«

— »Én is azt akarom,« mondá René, »még pedig ma. Hát te mit csinálsz ez este?«

— »Én is szinházba megyek, de persze nem a szinfalak mögé. Férjem elvisz a Gymnaseba. Csak magunk leszünk . . . . De miért juttatod ezt az eszembe? Elég szomorú lesz az, mikor majd ott kell lennem. Édesem,« szólt aztán magához szoritva az ifjút, »szeress engem akkor is, mikor nem vagy közelemben! . . .«

A költő feje még mindig tele volt ennél a legédesebb zenénél is édesebb hanggal, és még mindig kábult volt ennél a minden részegitő italnál részegitőbb csókoktól, mikor este kilenczkor bement a Théâtre-Français igazgatósági kapuján, a honnan a hires folyosóba lehet jutni. Egy pillantást vetett a házmester fülkéje felé és eszébe jutott, hogy ez a hely volt mindig Claude kálváriájának egyik stáczió ja. Valahányszor erre ment barátjával, Larcher mindig rámutatott Colette levelesfiókjára:

— »Ha ezt elrabolhatnám, talán megtudnám az igazságot.«

— »Mily boldogság, ha az embert nem bántja a féltékenység borzasztó nyavalyája! . . .« gondolta magában René és mosolyogva haladt föl a lépcsőn, mely a mult századbeli színészek arczképeivel diszitett falak mentén kanyarog fölfelé. Itt a vásznakon mereven fintorognak a hajdani Scapinok. Itt kacsintgatnak a Célimèneek, a kik Isten tudja hány esztendeje haltak meg. Ez örökre elnémult vidámságok, ez eltünt szerelmek, e sirba szállt örömek fölidézése elbusitja az ábrándozókat, a kik maguk is érzik, hogy életük mulik, mint minden élet és hogy mily rövid az emberi boldogság. Renét nem egyszer lepte meg ez a rejtelmes szomoruság; és most is önkéntelenül érezte, mikor a folyosó felé sietett, a hol majd ismerősökkel kell találkoznia és kézszoritásokat osztogatnia. A folyosón azonban csak két színész volt, XIV. Lajos korabeli ruhában, rengeteg nagy parókákkal, pirosharisnyásan, magassarkú czipőben. A két uri ember országos dolgokról vitatkozott és észre sem vette a fiatalembert, a ki hallotta, mikor az egyik — olyan hórihorgas és sárga, a minő csak egy irigységtől és epétől kiszáradt segédszinész lehet, — ezt mondta a másiknak, a ki rendes tag létére piros-pozsgás és gömbölyü volt, mint egy kanonok:

— »Hazánk egész szerencsétlensége onnan ered, hogy az emberek nem foglalkoznak eleget politikával . . .«

— »Be kár, hogy Larcher nincs itt!« mondá magában René, ezt a frázist hallva, és elgondolta,

hogy milyen jóizüen kiáltotta volna Claude, összecsapva a kezét, mint szokta: »Ez óriási! . . . .« A szinház e zugolyában különben is minden barátját juttatta eszébe. Mennyiszer üldögéltek együtt e most üres kis folyosón! Aztán lementek a rövid lépcsőn, mely a szinfalak mögé visz, és letelepedtek a szurdékban, — a hogy a színészek azt a fülkét nevezik, a hol jelenésközben meg szoktak pihenni. Colette nem volt ott és René végre fölment a hosszú lépcsőn a végtelen tornáczra, a hol az öltözőszobák vannak. Eljutott az ajtóhoz, melyre Rigaud kisasszony neve volt irva; bekopogtatott, eleinte halkkal, de az öltözőszobában nyilván beszélgettek és nem hallották. Erősebben kellett zörgetnie. — »Szabad!« kiáltott egy éles hang, melyet rögtön megismert, mert az szokott ugy meglágyulni, mikor ezt szavalta:

»Ha a rózsa szomjas csókunk viszonozná . . .«

Benyitva, egy parányi előszobácskába lépett, hova az öltöző nyilott. René fölemelte az aranyalakokkal himzettes fekete satin-kárpitot és bent volt a szűk helyiségben, melynek levegőjét izzóvá tette a sok lámpa és öt látogató jelenléte. Ez öt látogató közül kettő frakkban volt és nyilván az előkelőséghez tartozott; három pedig a színésznő alsóbbrendü barátainak sorából került ki. A frakkos urak egyike Salvaney volt, ki nem ismert Renére. Csak ő és barátja ültek egy régi kinai rózsaszin selyem ruhával leteritett chaise longueon. Ezt a ruhát Colette-

nek Claude adta, a ki szerelmük boldog napjaiban az öltözőszoba egész berendezését is intézte. Larcher egy álló hétig bujta Párist, hogy összeválogassa azokat a bambuszkeretü panneaukat, a melyek a szürke kárpitu falakat diszitették. E panneauk közül három kinai nőket ábrázolt, világos selyem alapon. A legszélesebbiken, mely fekete satin volt, mint az ajtó kárpitja, fehér íbiszek röpködtek, gyöngyvirágok és őszibaraczkvirágok között. Élénk szinü legyezők és helylyel-közzel pávatoll-bokréták fejezték be e kaczér zugoly díszét, a mennyezeten levő zománczos sárkánynyal egyetemben. Colette festette magát az öt ur között; haja hanyagul volt egy csomóba kötve és meztelen karja kilátszott a vékony szövetü, világoskék fésülködő köpönyeg bő ujjából. Az előtte rojtos fakéreg-szőnyegen álló toilette-asztalt pomádés porczellán tégelyek árasztották el. Más szelenczékben fehér, sárga, rózsaszin rizspor volt; talpas tálakban hosszú hajtűk csillogtak: és szanaszét hevert a sok festékes nyulláb, rengeteg nagy hattyupehely, fekete kréta és a fehér szin mázolására való kis spongya. A színésznő az asztal fölött függő nagy tükörből meglátta az érkezőt. Ráismert a *Cicisbeo* szerzőjére és félig hátrafordult, eléje tartva vazelinnel teli két tenyerét. Ezzel adta okát, hogy nem nyújt kezet és egyszersmind oly pillantást vetett Renére, hogy a költő azonnal megértette: mily igaza volt Claudenak, mikor nem tért haza előleges tárgyalások nélkül.

— »Jó estét, lelkem . . . .« szólt Colette- »Bizony Isten, már azt hihettem volna, hogy meghalt. De azt látom a képén, hogy csak nagyon boldog volt . . . Holnap a maga darabjában játszom . . . Üljön le valahova, ha ugyan talál helyet . . És mielőtt René mondhatott volna valamit, Salvaneyhez fordult: »Tudja meg, hogy akarom . . . Jöjjön el értem délben . . . Aline is nálam lesz és majd hárman együtt reggelizünk az előtt a látogatás előtt . . .«

Aztán egy pillantást vetett Renére a szeme szögletéből. Szája széle lefelé görbült és gyönyörü arczán egyszerre a legádázabb kegyetlenség kifejezése jelent meg. Az, a mit mondott, Claudenak szóló kihivás volt, a legbizalmasabb barát révén. Ez a jóbarát okvetetlen hirül adja majd a féltékeny szeretőnek. Olyan volt ez, mintha oda kiáltotta volna a messzeségbe annak az embernek, a kit nem feledt el, bár megszökött előle és sértegette: »Nem vagy itt és én csak azért is ugy mulatok, hogy neked mentől jobban fájjon.« Aztán egynéhány szót váltott még a többi látogatóval, egyiknek ajánlott valami szegény ördögöt, a ki iránt érdeklődött, a másikat nógatta, hogy irjon ki az ujságba egy reklámot, majd ismét Salvaneyhez fordult, a legközelebbi lófuttatásról kérdezősködve, végül megtörülte a kezét és fölkelt:

— »Most pedig, kedves kis barátaim, igen örvendtem a szerencsének, de . . .« mondá az ajtóra

mutatva, »most menjenek Isten hirével, mert öltöznöm kell . . . Maga nem,« folytatta Renéhez fordulva, nem is fárasztva magát azzal, hogy a többiek előtt titkolózzék, »magával van egy kis beszélnivalóm . . . .« És mikor maguk maradtak, ismét a tükör elé ült és szemét fekete festékkel kendőzve, igy szólt: »Olvasta a Claude gyalázatosságát?«

— »Nem olvastam semmit, de levelet kaptam tőle és mondhatom, hogy nincs nála boldogtalanabb ember a világon.«

— »Nem olvasta?« vágott közbe Colette. »Hát olvassa el és majd megtudja, hogy milyen gazember barátja van! . . . . Ugyan ugy-e!« kiáltott aztán René felé fordulva. Csipőre tette kezét és egész haragja ott lobogott fehérre kendőzött arczában égő és a fekete festéktől még nagyobbnak látszó szemében. »Maga csak nem meri mondani, hogy szabad egy nőt igy vérig sértegetni. És voltaképp mit vétettem én az ellen az ur ellen? Azt, hogy nem akartam neki engedelmeskedni, mint egy kutya, és nem akartam szakitani minden ismerősömmel, hogy rabszolga módjára éljek! Hát a felesége vagyok én? Vagy kitart engemet? Kértem valaha én számon az ő dolgait? . . . És ha vétettem volna is ellene, elég ok az, hogy országgá-világgá kiáltsa ki a gyalázatosságokat, a miket rólam költött! . . . . Gazember, gaz gazember! . . . Ezt bizvást megirhatja neki a nevemben, és hozzá teheti azt is, hogy szembe fogom köpni, mihelyt találkozom vele . . . . Ez az

ur engemet czéda és bestia névvel illetett! No hát majd meg fogja tudni, ki az a czéda! . . . És majd bosszút fog állani az a bestia! . . . Még nem, Mélanie,« szólt az öltöztetőnőnek, a ki bedugta fejét az ajtón; egy negyed óra mulva . . . majd hivom, ha kell.«

— »De ha nem szerette volna önt,« mondá René, fölhasználva ezt a pillanatnyi szünetet, »nem féktelenkedett volna ugy ön ellen. A fájdalom őrjítette meg . . .«

— »Hagyjon nekem békét ezekkel az ostobaságokkal,« viszonzá Colette vállat vonva és ismét a tükörhöz fordult a fekete festékkel. »Maga még mindig hiszi, hogy annak az embernek szive van! Pedig hát magának sem igaz barátja, édes lelkem. . . . Ha hallotta volna, hogyan mókázta ki az ön szerelmét is, tudná, hányadán van vele . . .«

— »Az én szerelmemet? . . . .« kérdé René elképpedve.

— »Ugyan,« mondá a szinésznő gonoszul nevetve, »legalább velem ne komédiázzék, ha pedig bizalmas vallomásokat akar tenni, válaszszon megbizhatóbb embert Larcher urnál, az ön kedves barátjánál.«

— »Nem értem önt,« szólt a fiatalember és szive dobogni kezdett; »én sohasem tettem neki bizalmas vallomásokat . . .«

— »Ugy hát ő maga találta ki, hogy ön szerelmes Morainesnéba, abba a csinos szőke asszonyba,

a vén Desforges szeretőjébe? Ez méltó hozzá!« folytatta a kegyetlen színésznő oly-maró gúnynyal, a minőre csak egy hiúságában legmélyebben sértődött teremtés képes. A szerencsétlen Claude, ki szerelmes pillanataiban el szokta feledni, hogyan gondolkozik Coletteről mikor józan, csak ennyit mondott a leánynak a René látogatása után való napon: »Képzeld, az a szegény Vincy is szerelmes . . . .« — »Ugyan kibe?« kérdé Colette. Claude ekkor megnevezte Morainesnét, kinek legendáját a színésznő már tudta a cabinet particulierkből, a hol a viveurök a demi-monde hölgyeinek el szokták mondani mindazokat az igaz vagy költött dolgokat, a mik az előkelő asszonyokról hallatszanak. A színésznő, mikor kietlen dühében René és Suzanne szerelmét emlegette, szinte vaktában beszélt, csak azért, hogy megrágalmazza Larchert barátja előtt. Látva, hogy beszéde mennyire hat a költőre, még erősebben folytatta. Legalább kionthatta gyülölségét, fájdalmat okozva az ifjunak. Mikor látta, hogyan torzul el arcza a kíntól, valósággal megkönnyebbült, mert tudta, mennyire szereti Claude a költőt.

— »Claude ezt nem mondta önnek!« kiáltott René magán kivül. »És ha most itt volna, megtiltaná önnek, hogy rágalmazzon egy nőt, a kiről tudja, hogy az ön tiszteletére méltó.«

— »Az én tiszteletemre méltó!« szólt Colette egyre hangosabban és idegesebben nevetve. »Ugyan mondja, kedves kis Vincym, kinek tart engemet?

Vajjon azért tiszteljem talán, mert becstelenségének palástolására van egy férje, a kivel az öreg pénzét költi? Azért tiszteljem, mert drágábban fizetteti magát, mint az utczasarki leány, a kinek nincs miből ebédelnie? Hát maga, jó fiú, még mindig hisz az előkelő asszonyokban? . . . Tudja, lelkem,« folytatta fölkelve és oly dühösen közeledve René felé, hogy egész külvárosi természete kiütközött belőle, »ha magának nem tetszik az, a mit mondtam: hogy az a hölgy nemcsak a maga, de a Desforges kedvese is, kérje a dolgot számon Claudetól . . . Majd akár ezt is kiszerkesztheti az a tisztelt ur . . . Ej, látom, hogy már ön is olyanforma véleménynyel kezd lenni róla, mint én . . . Nem szabad haragudni fiam; de mégis a végére kell járni a dolognak. — Hogy én még tiszteljem! — Hahaha! — Ez mégis sok. — Most pedig Isten áldja meg. Öltözöm . . . Mélanie!« kiáltott kinyitva az ajtót. »Mélanie! . . . Tisztelem Claudeot,« mondá aztán csufondárosan, »irja meg neki, hogy nemcsak a szerelemmel, de Colettetel se tréfálj.« És igy czélozva a darabra, melyről Larcher a levelében oly őrült rajongással szólt, kituszkolta Renét öltözőjéből és becsukva az ajtót, ismét kaczagott, gunyos, kegyetlen, ezüstös kaczajjal, a melyben sok minden volt: szinész-komédia, kielégitett gyülölet, a courtisane gunyolódása, és a megsebzett szerető bosszúja.

II.

Egy gyanu története.

— »A gonosz némber! A gonosz némber!« mondogatta magában René, mikor lehaladt a lépcsőn, mely már tele volt az ügyelő kiabálásával: »Az előadás kezdődik!« Térde reszketett és azon töprenkedett: »Miért haragszik rám?« nem gondolva meg, hogy az egész idő alatt Claudeot képviselte Colette szemében. A színésznő, meglehet, azért is tépdeste oly örömest a szegény fiu szivét, mert a jóbarátunk szeretői gyakran haragszanak ránk, ha nem udvarlunk nekik. A férfi hűsége a férfihoz mindig mélyen sérti a nőt. »Mit vétettem én ellene?« töprenkedett tovább a költő, és nem birt felelni e kérdésre, nem birta összeszedni gondolatait. Némely váratlan dolog, a mit hallunk, ugy elkábit bennünket, mintha nagy ütés érte volna a fejünket. Elképpedünk, eszünk megáll és még fájdalmat sem érezünk. René csak akkor tért magához, mikor kiért a Palais-Royal elé, a hol a tömérdek sok kocsi hemzsegett. Dühös haragra lobbant Claude ellen. »A nyomorult!« gondolta magában, »hogyan árul-

hatta el titkomat egy ilyen leánynak? Es elvégre is mit tudott ő az egész titokból? Talán elpirultam egy kicsit és megzavarodtam, mikor kiejtettem Suzanne nevét . . . És ez elég neki, hogy becstelennek mondjon egy asszonyt, a kit alig ismer, egy czéda előtt, kinek gyalázatát szüntelen hirdeti . . .« Eszébe jutott a találkozás, mikor Larcher észrevehette Suzanne iránt keletkező szerelmét. Egyszerre maga előtt látta a rue de Varennebeli lakást, a diványon szétszórt kefelevonatokat és Claude arczát, melyet még sápadtabbá tett a szines ablaküvegek zöldes-kék fénye. Látta azt is, mily fintorgó nevetés torzitja el ez arczot, mig a gunyos száj ezt mondja: »Ej, ön nem szerelmes beléje.« És látta azt a muló tétovázást is, mely megbénitotta ez ajkat, mikor René azt kérdezte: »Hát tud valamit róla? . . .« Az emlékezésnek ugyanez áradata más, csatlakozó képeket is sodrott elő. René hallotta Suzanne hangját, mikor harmadik találkozásukkor ezt mondta: »Tudom, hogy az ön barátja, Larcher ur nem valami nagyon kedvel engemet.« És Suzanne ma reggel is elárulta, hogy tart ez embertől. Elég oka volt arra, hogy ne bizzék benne, ha csak azzal is vádolja őt, hogy ő vele, Renével van viszonya. De ez a szennyes gyanusitás, a mit ki mert bocsátani a száján, hogy Suzannet Desforges kitartja! . . . A mi a költőnek elviselhetetlenné tette a gondolatot, főképpen az volt, hogy a gyanu árnyékának árnyékával sem illette angyali kedvesét. De azt érezte, hogy Colette nem

hazudott, mikor Larchert adta ama gyalázatosság urául. Ha Larcher emlitette ezt a rettenetes dolgot, ugy bizonyosan más valakitől hallotta. És ha Suzanne már kétszer is tudni akarta, mit beszél róla Claude, ez arra vall, hogy tudja, mily iszonyu rágalmat szórnak némelyek ellene. És René gondolatában megjelent Desforges, a katonatiszt-forma piros-pozsgás, de azért hervadt képü és deres haju vén ficsúr, a kit egyszer Morainesnénál látott . . . És ő, Suzanne! Maga elé képzelte, a hogy ma reggel is látta: szőkén, fehéren, finoman, tiszta kék szemével és egész valójának ama gyöngédségével, mely szinte ideálissá teszi a legszenvedélyesebb csókokat is. És ezt a nőt merik illetni ilyen rágalommal! »A világ rettenetesen gonosz!« mondá René egész hangosan. »És Claude! . . . .« Őszintén szerette Larchert és ez a legkedvesebb barátja beszélt Suzannejáról ilyen fertelmes dolgokat, mint egy hitvány áruló. Mily ellentét ez az ember ezzel a szegény, vérig sértett angyallal, a kinek minden boszuja csak az, hogy azt mondja rá: »Megbocsátottam neki! . . .« Suzanne, valahányszor csak Claudeot emlegette, mindig dicsérte tehetségét és sajnálkozott hibáin. De most Renének egyszerre eszébe jutott, hogy mit mondott neki valamikor az ő ártatlan madonnája: »Nem szabad bosszut állni a nőkön, a kiknek udvarolni akartunk. Egyszer, mikor ebéden Larcher mellett ültem, csaknem meg kellett haragudnom rá . . .« — »Ez hát az igazi ok!« mondá magában a fiatal

ember ujra kitörő haraggal; »udvarolt neki, de visszautasitotta és most rágalmazza . . . . Ez utálatos! . . .«

René e kegyetlen tépelődések között ment egész az operáig, hol jobbra fordult és szinte önkéntelenül a boulevardnak vágott. Tiszta lelke teli volt keserüséggel és undorodással. S ez a két érzés csakhamar végtelen szerelemmé vált az iránt az imádott, csodás nő iránt, kivel a hűtelen Claude és a bosszuálló Colette oly rútul bánt. Vajjon mit csinál most Suzanne? Ott van a Gymnase páholyában és, mert férje ugy kivánja, kénytelen nézni valami vigjátékot, mig bánatosan gondolkozik szerelmükről és csókjaikról . . . Alig jelent meg René lelkében az az imádott kép, ösztönszerü, ellenállhatatlan vágyódás fogta el, hogy lássa kedvesét. Nem sokat töprenkedve, megállitott egy bérkocsit és a Gymnaseba hajtatott. Hányszor esett ily kisértésbe, mikor tudta, hogy Suzanne valahol mulat! De mindig türtőztette magát, mert nem akarta igéretét megszegni. Képzelmének különben is valami sajátságos gyönyörüsége tellett abban az ellentétben, mely a két Suzannet, a nagyvilágit és az övét, elválasztja; és főképpen iszonyodott attól, hogy találkozzék Paul Morainesnel. Olvasta *Fannyt* és a halálnál is jobban rettegett a borzasztó féltékenységtől, mely e szép regényben le van irva. Olyan analista iró, mint Claude, kereste volna az alkalmat, hogy találkozzék a férjjel, a szivnek egy uj sebét tenni nagyitóüvege

alá. De a költőkben, kiket a poézis nem rontott meg és nem tett komédiásokká, él valami ösztön, a mi eltiltja őket az ilyen becstelen kisérletektől. Tisztelik magukban az érzelem szépségét. Mig a kocsi a boulevard Bonne-Nouvelle felé robogott, Renének eszébe jutottak mindezek az okok, melyeknek eddig oly pontosan engedelmeskedett. De Colette beszéde annyira hatott rá, hogy — bár meg se merte vallani maga előtt, — egy undok látomány jelent meg szemében. Érezte, hogy ez a látomány ismét előtolakodhatik és nem űzheti el biztosabban semmi, mint Suzanne jelenléte. A szerelmeseknek vannak ilyen esztelen indulataik; a föntartás ösztöne oltja a szivbe, a föntartás amaz ösztöne, mely az érzelmekben épp ugy megvan, mint az élő teremtésekben . . . A kocsi robogott és René mentegette magát, hogy megszegi a barátnőjének tett igéretét. »Ha tudná, mit hallottam, ő kiáltaná nekem elsőbben: jer és olvasd le szerelmemet arczomról! Ha csak egy negyed óráig fogom őt nézni, távozom, megtisztulva e szennytől.« — »És a férj?« — »Előbb-utóbb ugy is találkoznom kell vele. És ez az ember Suzanne előtt senki! . . . .« Morainesné nem mulasztotta el kedves szeretőjével elhitetni a férjes maîtresseek hihetetlen hazudságát, mely — mert az asszony soha meg nem ismerhető teremtés — néha igaz is, mint a válópörök jegyzőkönyvei bizonyitják. René még jobban átkozta ez isteni teremtés rágalmazóit, mikor eszébe jutott a gyön-

gédség, melylyel Suzanne elejét vette legtitkosabb és legkevésbbé jogos féltékenységének is. »A Desforges szeretője, ez a nő! És miért? Pénzért? Mily ostobaság! Egy miniszter leánya, egy előkelő ember felesége! Az a Claude! Hogyan mondhatott ilyet? . . .«

A gondolatok e kavargása véget ért, mikor a Gymnase kapuja előtt le kellett szállnia. René a világért sem akarta, hogy Suzanne észre vegye őt. Tehát egynéhány perczig a lépcsőn álldogált. Épp felvonás végződött, mert a nézők seregestül tódultak kifelé. Ez a költőbe azt a ravasz gondolatot sugallta, hogy észrevétlenül is megláthatja ő kedvesét, ha földszinti jegyet vált és a bevezető folyosóból körültekint a nézőtéren. Ha aztán megtalálta Suzanne páholyát, olyan helyet kérhet, a honnan biztonságban legeltetheti szemét az imádott asszonyon. Mikor bement a szinházba, megrettenve látta, hogy a Komofnénál volt urak egyike, Hère marquis halad el mellette, frakkján gyöngyvirággal, kezében pálczikával és halkan dúdolva a *Cornévillei harangok* akkor még divatos keringőjét: »A mig utaztam, sosem haboztam . . .« A marquis könyökével surolta Renét, de, mint az imént Salvaney is, nem ismerte meg, vagy legalább ugy látszott, hogy nem ismeri meg. A költő már akkor beosont a folyosóba. Nem kellett soká keresgélnie. Morainesné a harmadik földszinti páholyban volt a szinpadtól, csaknem épp szemközt vele. Maga ült legelől. A háttérben két

férfi látszott: az egyik, a ki állt, nagy bajuszu, kissé barna arczu, fiatal, szép legény, — nyilván a férj. A másik ült . . . Miért akarta a véletlen, — nem lehetett más mint véletlen, — hogy ez este épp az az ember legyen a páholyban, a kiről a hitvány Colette oly rágalmakat ontott Suzannera? Igenis Desforges feszengett Morainesné mögött a széken. A költő első pillantásra megismerte a báró határozott profilját, világosbarna szemét, kissé hevült arczát, deres haját és szőke bajuszát. És miért bántotta ez Renét annyira, hogy rögtön visszamenekült a folyosóba, mikor látta, hogy ez a vén gavallér bizalmasan beszélget Suzannenal, ki félig hátrafordulva legyezgeti magát, mig Moraines a páholyokat fürkészi szemüvegével? Most lopózott szivébe a gyanu először, mióta meglátta a Komof-palota előcsarnokában a pirosruhás, szőke, nyulánk nőt.

Mely gyanu? Ha szókkal kellett volna kifejeznie, bizony nem tudta volna. És mégis . . . Suzanne ma reggel, mikor a szinházbamenésről beszélt, azt mondta: »Férjem elvisz a Gymnaseba, csak magunk leszünk . . .« Mi vitte arra, hogy igy meghamisitsa az igazságot? Az egész dolog voltaképp jelentéktelen volt. De a hazudság, akár kicsi, akár nagy, mindig csak hazudság. De hátha csak látogatóba ment Desforges a páholyba fölvonásközben? Ez a magyarázat oly természetes és oly ellentmondást nem türő volt, hogy René tüstént el is fogadta. Egyébiránt módjában volt azonnal meggyőződni,

hogy ugy van-e. Kiment és földszinti zártszéket váltott balra, hátul. Kiszámitotta, hogy erről a helyről figyelheti meg legkényelmesebben Morainesék páholyát. A nézőtér ismét megtelt, elhangzott a három koppanás, a kárpit fölemelkedett. Desforges nem távozott a páholyból. Ott ült a széken és Suzanne felé hajolva, megjegyzéseket váltott vele . . . És ugyan miért ne? Jelenlétét ezerféleképpen meg lehetett magyarázni, és Suzanne nem hazudott, mikor hallgatott róla. A bárót esetleg Moraines is meghivhatta, felesége tudtán kivül. Desforges bizalmasan beszélt az asszonyhoz és az ugyancsak bizalmasan felelgetett neki. Ebben nincs semmi különös; ez az ur jár Morainesékhez, ő maga, René, is találkozott vele ott. Egy nagyvilági ember előadás alatt cseveg egy nagyvilági asszonynyal. Vajjon bizonyitéka ez annak, hogy nemtelen házasságtörő és pénzen vásárolt viszony van köztük? A költő igy okoskodott és okoskodását bizonynyal megdönthetetlennek itéli, ha Morainesné arczán egy kis bánatot lát. Leste is ezt a bánatot, de hiába. Az elegáns feketecsipkés szinházi ruhába öltözött, rózsaszin-kalapos menyecske azonban teljesen boldognak látszott és nem kinozta semmi titkos gondolat. Jóizüeket nevetett a darab tréfáin és szemében őszinte vidámság ragyogott, mikor egy-egy szót váltott lovagjával. Aztán minduntalan oly kedves finnyássággal ropogtatta az előtte heverő skatulyában levő czukros gyümölcsöt, hogy lehetetlen lett volna gyanitani, mily szerelmi zarán-

doklatban járt ma reggel, abban a titkos menedékben. A légyott izgalma oly kevés nyomot hagyott ezen a most ledérségtől sugárzó arczon, hogy René alig hitt saját szemének. Ettől a viszontlátástól ő egész mást remélt. A férfias arczú, jókedvü férj sem volt hasonló ahhoz a sötét, mogorva, zárkózott emberhez, a kit a hiszékeny ifju, kedvesének beszéde után maga elé képzelt . . . . A boldogtalan megnyugovást jött keresni ebbe a szinházba ama borzasztó dolgok után, a melyeket Colettetől hallott. Mikor hazatért, még izgatottabb volt. Azt mondják, hogy nem sok barátunk lenne, ha hallanók, mit beszélnek hátunk mögött azok, a kiket hü embereinknek tartunk. Még kevésbbé szabad belelátnunk a szeretett nők természetébe. René ezt most tapasztalásból tudhatta volna, de sokkal szerelmesebb volt Suzanneba, semhogy rögtön engedett volna ez első látomásnak, mely a madonna kétszinüségére vallott.

— »Ej mit!« gondolta magában, mikor másnap reggel fölébredt és ágyában ismét megragadta az a kinos érzés, »tegnap este épp jókedvében volt. Nem szabad oly önzőnek lennem, hogy ezt a szemére hányjam. Desforges báró ott volt páholyában, holott Suzanne nekem azt mondta, hogy csak férjével megy szinházba. Ezt majd megmagyarázza legközelebbi légyottunkon. Hogy a férj arcza nem felel meg karakterének? Az arczok hazugok! Lám Claude Larcher is megcsalt engemet hizelgő, nyilt ábrázatával és önzetlennek látszó szolgálatkészségével! . . .

Pedig mily gaz árulást követett el velem szemben . . .« A tegnapi kegyetlen impressziók egyszerre dühös gyülöletté változtak az ellen, a ki bűnös fecsegésével a baj első okozója volt. René nagy igaztalanságában megtagadta pártfogó barátjának még legszembeötlőbb tulajdonságát is: az önzetlenséget, a jutalmat nem váró föláldozást és az irói irigység teljes hiányát. Nem részesitette Claudeot még abban az irgalomban sem, hogy azt tegye föl róla, hogy könnyelmüen, meggondolatlanul, de hitvány szándék nélkül beszélt Colettenek. Suzanne kedvese nem lehetett többé barátja annak az embernek, a ki olyanokat mert mondani e nőről, mint Larcher. Ez járt René fejében egész nap. Mikor a könyvtárba ment, nem tudott dolgozni; haza térve, leült és levelet irt az aljas árulónak, oly levelet, a melyet többé semmi sem tehet jóvá. Mikor befejezte, még egyszer végig olvasta. Azt vette észre, hogy oly szerelemre való szavakkal védelmezi Morainesnét, hogy Claude egyszeriben jobban megismeri titkát, mint valaha.

— »Minek irjak neki?« gondolta magában; »ha visszatér, élő szóval végzek vele. Ez méltóságosabb.« Épp szétszaggatni készült a veszedelmes levelet, mikor bejött Émilie, mint ebéd előtt rendesen, munkája felől kérdezősködni. Asszonyi kiváncsiságával elolvasta a boritékra irott czimet.

— »Nini, hát Claude Velenczében van? Hirt hallottál róla?« kérdé.

— »Ne ejtsd ki többé előttem ez ember nevét,« felelt René, hideg dühvel tépve szét a levelet.

— »Hát összeharagudtatok?« tudakozódott Fresneauné, ki hálás tisztelettel viseltetett Larcher iránt.

— »Örökre,« válaszolt René; »és ne kérdezd, hogy miért . . . Ennél hűtlenebb barát még nem volt a világon.«

Émilie nem faggatta többé. Öcscse beszédéből kiértette, hogy szenved és gyülöli Larchert; minthogy pedig e gyülölség okairól hallgatott, bizonyosan egész más dolog történhetett a két jóbarát között, mint holmi irodalmi különbözés. A nagy szeretet éleslátásával azonnal kitalálta, hogy a két iró amaz asszony miatt haragudott össze, kinek nevét René többé nem emlitette előtte, ama Morainesné miatt, a kit most már gyülölni kezdett, ugyanazért, a miért kezdetben ugy szerette. Hetek óta látta, hogy öcscsének arcza soványodik, szeme egyre beesettebb és bágyadt sápadtság boritja el ábrázatát. Émilie, bár igen becsületes asszony volt, annyit mégis tudott a világ dolgaiból, hogy kitalálja e bágyadtság igaz okát. Sokszor megfordult fejében ez a gondolat, mikor a *Savonarola* töredékeit másolgatta, mint egykor a *Cicisbeot;* és bár vakon csodált minden René tollából kikerült sort, sok jel arról győzte meg, hogy e két mű inspirácziója között tetemes különbség van. A fiatal költő első darabja sokkal gyorsabban készült, nem volt benne ennyi változ-

tatás; sőt még René irása is veszitett egy kicsit ideges határozottságából. Az üde, bő forrás, melyből a *Cicisbeo* buzgott ki, most mintha megapadt volna. Mi változtatta meg igy René egész életét? Egy asszony. Ez asszony hatásának tulajdonitotta Émilie a költő tehetségének csökkenését. Sőt tovább ment. Haragudott a félelmes ismeretlenre Rosalie fájdalmai miatt is. Az emlékezet imbolygása révén, mely az igen heves lelkek tulajdonsága, egész elfeledte, hogy neki is része volt abban, mikor öcscse a kis Offarel leánynyal szakitott. Morainesné volt oka minden bajnak; és most ez a Morainesné összeveszitette Renét legjobb, leghivebb barátjával is, a kit a szerető néne nagyrabecsült, mert meggyőződött e barátság hathatós voltáról.

— »De hogyan történhetett ez?« gondolta magában, »hiszen Claude nincs itt . . .«

E probléma megoldásán törte fejét, miközben házi teendőivel bibelődött, fölmondatta a leczkét a kis Constantnal, átnézte a jó Fresneau számadásait és apróra megvizsgálta öcscse fehérneműjét. René ezalatt szobájában volt, hol minden Suzanne gyetlen, imádandó látogatására emlékeztette; és lázas türelmetlenséggel várta a legközelebbi légyott napját. Dolgozott benne a hallott rágalom, mint a hogyan a méreg dolgozik a testben. Az ember jár-kel és csak kínos, rejtelmes nyugtalanságán veszi észre, hogy beteg. De a méreg lassan forr a vérben és végre iszonyu erővel tör ki. Az ifju nem hitte a

szégyenletes vádakat, melyeket Colette Suzanne ellen szórt. De annyit foglalkozott megczáfolásukkal, hogy mintegy hozzájuk szokott. Mikor Colette ezeket mondotta, nem is vitatkozott az ily becstelenség felől. Most azonban már vitatkozni kezdett, hogy ne sülyedjen a kétség és az aljas féltékenység örvényébe. Mikor végre elérkezett a mohón várt légyott, oly gondokba merülten jelent meg a kis lakásban, hogy Suzanne rögtön észre vette. Gyöngéden kérdezte: »Mi bajod? . . .« Mire René azt felelte, hogy valami bántó czikkely jelent meg róla egy ujságban. Aztán szinte szégyelte ezt az ártatlan ürügyet, oly bájosan mondta neki kedvese:

— »Beh nagy gyermek vagy te! Ha nem volnának sikereid, irigyeid sem volnának.«

— »Beszéljünk rólad,« szólt René dobogó szivvel. »Mit csináltál, mióta nem láttalak? . . .«

Ha Suzanne megfigyeli őt e pillanatban, észrevehette volna, hogy mily aggodalommal kérdezte ezt. Kelepcze volt ez a kérdés: ártatlan, együgyü, de azért mégis kelepcze. Háromszor huszonnégy óra alatt a gyanakvás ily bizalmatlanná tudta tenni ezt a rajongó szeretőt. De Suzanne vele szemben ugyanabban a helyzetben volt, a melyben Desforges ő vele szemben. Nem hihette el, hogy René olyas valamit tegyen, a mi nem illik bele karakterébe. Hogyan hihette volna, hogy e gyermek-ember ravaszkodik vele?

— »Hogy mit csináltam?« felelt az asszony. »Hát az este elmentem férjemmel a Gymnaseba.

Szerencse, hogy nekünk már igen kevés mondani valónk van . . . . Egész este rád gondolhattam és sajnálhattalak, mintha csak egyes-egyedül lettem volna. Különben egyedül is vagyok, mikor a férjemmel vagyok . . . . Te az iró-élet szomoruságairól beszélsz nekem; ha ismernéd a nagyvilági nők életének szomoruságait, a mulatságok és a *tête-à-tête*-ek robotját!«

— »Hát unatkoztál a szinházban?« folytatta René.

— »Hogyne, hiszen te nem voltál ott,« felelt Suzanne mosolyogva, aztán kedvesére nézett: »mi bajod, édes?« Sohasem látta még René arczát ilyen keserünek, szinte mogorvának.

— »Igazi gyermek vagyok, mert még mindig azért a czikkelyért haragszom.«

— »Hát csakugyan olyan erős támadás az? Melyik lapban jelent meg?« kérdé az asszony, kiben a sejtés ösztöne ébredezni kezdett; és mikor a költő e váratlan kérdésre azt dadogta: »Nem is érdemes, hogy elolvasd . . . .« Suzanne többé nem kételkedett: valami dolog történt ellene. És ez a kérdés jött ajkára: »Rosszat beszéltek talán neked rólam? . . . .« De mégsem ejtette ki, mert nagy diplomácziája még annak idején meggátolta. Ha ezt kérdezi, az már fél vallomás. Az igazi ártatlanok nem tudnak semmit. Azt kellett hát kieszelnie, hogy mit csinált René mult légyottjuk óta és beszélt-e olyanokkal, a kik róla valamit mondhatnak.

— »Voltál Rigaud kisasszonynál?« kérdé könnyed hangon.

— »Voltam,« felelt René, nem birva titkolni a zavart, melybe őt e kérdés döntötte.

— »Nos, megbocsát a szegény Claudenak?« folytatta Suzanne.

— »Nem,« válaszolt a fiatalember. »Az igen hitvány egy nő,« mondá aztán oly keserü hangon, hogy Morainesné egyszeriben sejteni kezdte a történtek egy részét. A színésznő bizonyosan beszélt róla Renének. Ismét kedve támadt vallomásra birni kedvesét. Elgondolta, hogy ennek legbiztosabb módja az, ha kéjjel mámorositja meg az ifjut. Tudta, hogy a férfiak mennyire nem birnak ellentállani ennek a hatalomnak. Hosszú csókkal zárta be René száját. És látta kedvese szemében a vágyódás lángját, mely az érzékek részegsége felé viszi az embert, mikor feledni akarja gyanuját. A néma hév, mellyel René viszonozta a csókot, s aztán a birás szinte mohó durvasága, mind arra mutatott, hogy a fiatal ember miatta szenved. Dühös ölelésében volt egy kicsi abból a keseriüségből, mely növeli a szenvedélyt, de kizárja a gyöngédséget. Mikor magukhoz tértek az érzékiség e forró lázából, az asszony megszólalt azon a szelid hangján, mely legmélyebben tudott belehatni ebbe a nyilt lélekbe.

— »Mivel bántottak meg téged, hogy nem akarod nekem megmondani?«

Ha Suzanne ezt mindjárt beszédük kezdetén

mondja, Renének nem lett volna ereje hallgatni. Csókok és könnyek közt vallotta volna meg neki, mit beszélt Colettetel. Most azonban már nem a színésznőtől hallott dolgok bántották őt. Az fájt neki rettenetesen és az hatott szivébe késhegy gyanánt, hogy bálványát nyilt hazudságon kapta. Igenis, most már nem volt több kétség. Suzanne hazudott. Azt mondta, hogy férjével kettesben ment a szinházba, a mi nem volt igaz; azt állitotta, hogy szomorkodott, a mi szintén nem volt igaz. De erre a gyöngéden aggódó kérdésre felelhetett-e René, ezzel a két egyenes, határozott, megdönthetetlen váddal? Ehhez nem volt ereje. És megint csak azt felelte, a mit az imént. Suzanne ránézett és a fiatalember félreforditotta pillantását. »Szegény René!« sohajtotta magában, s mivel már ugy is közeledett a válás percze, nem faggatta többé kedvesét.

— »Majd mindent megmond legközelebb, ha találkozunk,« gondolta elmenőben. De az igazat megvallva, bántotta őt René hallgatása. Igazán szerette az ifjut, bár egész más szerelemmel, mint a mit emlegetni szokott előtte. Mindenekfölött a fizikai szeretőt imádta benne; de bármily romlottá is tette őt élete és milieuje, vagy talán épp ennél a romlottságnál fogva, rajongott a költő lelkének nemességéért is. Olyan ingerlő fűszer volt ez neki, mint mikor a régimódi zabolátlanok abban lelték örömüket, hogy igen ájtatos nőket csábitottak el. De vajjon nem semmisülnek-e meg a szerelem érzé-

kiségei, mikor megtörik az illuziók köre, melylyel Suzanne körülvette magát? Valaki pedig már megkisértette széttörni ezt a varázskört. Ez a valaki pedig nem lehetett más, mint Colette. Minden erre vallott. De mi oka lehetett e színésznőnek gyülöletével üldözni őt, Suzannet, a kit legföljebb hallomásból ismert? Colette a Claude kedvese volt. És Morainesné most ismét rábukkant arra az emberre, a kitől eleve tartott. Ha Colette beszélt róla Renének, ugy Claudenak is emlegetnie kellett őt Colette előtt. Most a menyecske gondolatai összezavarodtak. Larcher sohasem látta őt Renével. A költő pedig, — erre esküdni mert volna, — nem vallotta meg viszonyukat barátjának.

— »Rossz nyomon járok,« ez volt végső itélete. De hiába okoskodott, nem birta magával elhitetni, hogy kedvesét holmi ujságczikkely szomoritotta volna meg. Érezte, hogy viszonyukat valami veszély fenyegeti. Ez az érzés még határozottabbá vált benne azok után, a miket másnap férjétől hallott. Az óra hét felé járt. Suzanne egyedül ült a kis szalonban, hol a fiatalember először került hálójába, mely épp oly erős és finom volt, mint a pók szövedéke, melylyel a legyeket hatalmába keriti. Öt órakor több vendég érkezett a rendesnél, közöttük Desforges is; de nem sokára mind távoztak. Hétkor Paul Moraines jött be, rendes zajosságával, vidáman, és derékon kapta feleségét, — mert az asszony idegesen ugrott föl erre a hirtelen berohanásra.

— »Egy puszit,« szólt Moraines, és megcsókolta a menyecskét, »két puszit,« és ismét megcsókolta, »megérdemlem, mert jól viseltem magamat . . . — Igenis,« folytatta a Suzanne szemében látszó kérdésre, »épp most róttam le a látogatást, a melylyel Komofnénak oly régen tartoztam. És tudod, kivel találkoztam nála? . . . Találd ki . . . René Vincyvel, a fiatal költővel. Nem értem, miért itélte őt Desforges poseurnek. Igen szeretetreméltó fiu az. Engem egész meglepett. Soká beszélgettünk . . . . Mondtam neki, hogy örvendenél, ha viszontláthatnád. Jól tettem?«

— »Igen jól,« felelt Suzanne; »és még kivel találkoztál a grófnénál?«

Mig a férj elősorolt egy csomó nevet, az asszony eltöprengett magában: »René Komofnénál volt. Miért? . . .« Titkos ismeretségük óta a fiatal ember most fordult meg először társaságban. Gyakran mondta kedvesének: »Azt szeretném, ha semmi más nem volna a világon, csak te és munkám . . .« És ezt a látogatást, mely annyira nem egyezett életének hónapok óta követett programmjával, eltitkolta előtte. Holott máskor meg szokott neki mondani minden legcsekélyebb eseményt is. És találkozott Paullal, a kin megláthatta, hogy éppenséggel nem az az ember, a kinek felesége rajzolta. Az asszony bosszúsága most egyszerre ez ellen a jó fiu ellen fordult, a ki elkövette azt a nagy hibát, hogy az

nap ment a grófnéhoz, mikor a költő, és szinte élesen mondta neki:

— »Fogadni mernék, hogy nem irtál Crucének az alençoni csipkék végett . . .«

— »De biz irtam,« felelt Moraines diadalmasan, »és meg is fogod kapni.« Régi csipkékről volt szó, melyeket a szakértő gyüjtő, az elegáns dolgok titkos szenzálja emlegetett volt Suzanne előtt és a szép asszony azt akarta, hogy férje vegye meg neki ezt a szép jószágot. Olykor kért urától ilyen ajándékokat, a melyekkel eldicsekedhetik és a melyekről elmondhatja ismerőseinek: »Paul igazán kedves. Nézzék csak, mit kaptam tőle nem rég . . .« Azt persze mindig elfeledte megmondani, hogy ez ajándék ára is Desforgestől került ki, ha nem is épp egyenesen. A báró ugyan csak annyira bibelődött üzleti ügyekkel, a mennyire vagyonának bölcs kezelése kivánta, de mégis gyakran nyilott alkalma egész biztos spekulációkra s ilyenkor mindig jó tanácsokkal szolgált Morainesnak is. Nemrég történt például, hogy az Északi Vasuttársaság, melynek Desforges igazgatótanácsosa volt, megvásárolt egy bukófélben levő helyiérdekü vonalat. Paul, ki erről eleve értesült, a részvények hirtelen emelkedésével harminczezer frankot nyert s e pénzből vette meg a drága csipkéket. Ez a kis pénzügyi művelet, bár csak közvetve, meglehetős furcsa jelenet okozója volt a menyecske és René között, egyik légyott-

jukon. Suzanne a *Cicisbeo* jövedelméről beszélt kedvesével és ezt kérdezte:

— »Hol helyezted el ezt a pénzt?«

— »Magam sem tudom,« válaszolt René nevetve. »Néném az első néhány ezer frankon járadékokat vásárolt, a többi pedig fiókomban van.«

— »Megengeded, hogy ugy beszéljek hozzád, mint egy testvér?« mondá ekkor Suzanne. »Nekünk van egy ismerősünk, a ki igazgatótanácsos az Északi Vasutnál és tőle igen fontos dolgot hallottunk. — Tudsz titoktartó lenni? . . .« Azzal elmagyarázta neki az egész részvényvásárlást. »Adj holnap megbizást valakinek a börzén,« mondta végezetül, »és nyerhetsz, a mennyit csak akarsz.«

— »Hallgass!« szólt a költő, befogva Suzanne száját, »tudom, hogy gyöngédségből beszélsz igy, de nem türhetem, hogy e fajta tanácsokat adj nekem. Nem tisztelhetném magamat többé, ha meghallgatnám az ilyesmit.«

Oly őszinte volt, mikor ezt mondta, hogy Suzanne nem merte tovább unszolni. Az asszony különben meglehetős nevetségesnek itélte ezt a nagy lelkiismeretességet. De vajjon tetszett volna-e neki ennyire az ifju, ha nincs meg benne ez a romlatlanság vagy, mint ma mondják, ez a »balekség«. És egyszersmind félt is a lélek ez ártatlanságától. Ha René valaha megtudja az életében lappangó titkokat, nemes szive föl fog lázadni, becsületével nem tud megalkudni és nem bocsát meg neki soha.

Gyanuja alkalmasint már is fölébredt. Suzannenak eszébe jutott több veszedelmes jel: René szomorusága, Colette Rigaud ellen való haragja, titkolódzása és váratlan látogatása Komofnénál. »Nagy hiba volt, hogy rögtön nem kényszeritettem őt magyarázatokra . . .« gondolta magában az asszony. És mikor egynéhány nap mulva elment a titkos találkozóhelyre, erősen élt benne az akarat, hogy ezt a hibát nem követi el másodszor. Első pillantásra látta, hogy a fiatalember komorabb, mint valaha, de ugy tett, mintha nem venné észre sem a mogorvaságot, sem a hidegséget, melylyel René a viszontlátás első csókját fogadta. Csak bánatos mosolygással mondta kedvesének:

— »Szemrehányással kell téged illetnem, édes Reném; miért nem mondtad nekem, hogy meg fogod látogatni a grófnét? Ugy rendeztem volna mindent, hogy kikerülhesd azt a kinos találkozást.«

— »Kinos találkozás?« viszonzá René oly gúnyos hangon, a minőt Suzanne még sohasem hallott tőle. »De hiszen Moraines ur igen szeretetreméltó volt irántam.«

— »Tudom, hogy meghóditottad őt. Ő, a ki különben oly csúfondáros, most engemet mélyen bántó lelkesedéssel beszélt rólad . . . Meg is hivott hozzánk . . . . Büszke lehetsz. Ritkán részesit ily szives fogadásban valakit . . . . Szegény Reném,« folytatta kedvesének vállára téve két kezét és erre

a két kézre hajtva fejét, »be keserves lehetett neked ez a szeretetreméltóság.«

— »Bizony keserves volt,« felelt René tompa hangon. És ránézett a bájos arczra, mely ott volt az övé mellett. Eszébe jutott, mit mondott neki Suzanne a Louvreban Giorgione kedvesének képe előtt: »Hazudhat-e ily tiszta arcz? . . .« — Pedig hazudott neki Morainesné. És mi bizonyitja, hogy nem hazudott mindig? Gyötörte az a bizalmatlanság és mióta Paullal találkozott, borzasztó föltevések forogtak elméjében. A nyájas, szeretetreméltó Moraines és a zsarnok férj között, a kit előtte Suzanne leirt, igen nagy volt a különbség. »Miért csalt meg engemet ebben a dologban is?« töprenkedett René, a ki Komofnéhoz minden határozott czél nélkül ment, de azzal a titkos reménynyel, hogy hallani fog Suzanneról a nagyvilági emberek között, a kik ismerik őt. Morainesnal való találkozása a leggonoszabb kétség örvényébe taszitotta őt. Világos lett előtte, hogy Suzanne madárijesztőnek használja férjét, mert nem akarja saját házában fogadni kedvesét. Miért, ha nem lappang életében valami titok? De mely titok? . . . Colette már eleve megfelelt e kérdésre. René, ez iszonyu gyanuval küszködve, egy igen egyszerü tervet kovácsolt ki és meg volt győződve, hogy az eredmény döntő lesz. Azt fogja mondani, hogy élni akar a férj meghivásával. Ha Suzanne nem ellenkezik, kész a bizonyság, hogy nincs mit titkolnia; de ha ellenkezik? . . . . És a

fiatalember, kinek fejében e gondolatok kavarogtak, csak nézte a vállán nyugodó imádott arczot. Mennyi ábrándot ébresztettek benne e finom vonások! Menynyire hitt valamikor e két tiszta, kék szemben! Mily nemes gondolatokat sejtett e szép homlok alatt! És mily gyöngéd áhítattal hallgatta mindig ez ajak beszédét! . . . . Nem, nem, képtelenség az, a mit Colette mondott! . . . De hát ugy mirevaló volt az első, a második, a harmadik hazudság? . . . Mert Suzanne háromszor hazudott. Jelentéktelen hazudságok pedig nincsenek. René érezte e perczben, hogy a bizalom is az alá a nagy törvény alá esik: mindent vagy semmit. A bizalom vagy nincs vagy van.

— »Szegény Reném . . .« mondta még egyszer Suzanne. Látta, hogy az ifju abba a végtelen szomorúságba merült, melyben a sajnálkozás meglágyitja és megnyitja a szivet.

— »Bizony szegény,« szólt a fiatalember, kit nagyon meghatott ez a szánalom ebben a pillanatban, mikor épp kimondhatatlanul vágyott rá. Aztán belenézett az asszony szemébe: »Hallgass rám, Suzanne. Jobb, ha mindent megmondok. Megfontoltam a dolgot. Ez a mi életünk nem tarthat igy tovább. Nagyon boldogtalan vagyok . . . Nem birom elviselni, hogy mindig csak igy lássalak: ma egy óráig, holnapután megint egy óráig, s aztán ne tudjam, mi van veled, és ne legyek részese életednek . . . Ne szakits félbe . . . Eddig mindig azt mondtad, hogy a férjed miatt nem járhatok hozzád . . . Hát most

találkoztam a férjeddel. És meg tudtam lenni közelében. Sőt kezet is fogtunk. Ha mindezt el birtam viselni, legalább engedd meg, hogy hasznom is legyen belőle. Tudom, hogy ez nem büszke férfihoz méltó beszéd, a mit én most folytatok, de hát én már nem vagyok büszke . . . Szeretlek . . . És érzem, hogy rossz gondolatok kezdenek támadni felőled bennem. . . . . Esdekelve kérlek, engedd meg, hogy hozzád járjak, hogy társaságodban éljek, hogy ne csak itt lássalak, a hol csak azért találkozunk, hogy birjuk egymást.«

— »Hogy szeressük egymást,« vágott közbe Suzanne félrehúzódva és fejét rázva. »Ne légy istenkáromló! . . .« Aztán leroskadt egy székre: »Vége, vége szép álmomnak, a melyhez te is ugy ragaszkodtál mint én: hogy szerelmünk csakis a miénk legyen, azok nélkül a megalkuvások nélkül, a melyektől te épp ugy irtóztál, mint én! . . .«

— »E szerint nem akarod megengedni, hogy hozzád járjak?« kérdezte René.

— »A mit tőlem kívánsz, az boldogságunk halála,« kiáltott Suzanne; »te, a minő gyöngéd, a minő érzékeny vagy, nem birnád elviselni ezt a környezetet. Minden fájna neked . . . Nem ismered azt a világot, a hol nekem élnem kell, és nem tudod, hogy mennyire nem vagy te oda való. Aztán az én szememre hánynád, a miért kiábrándultál. Mondj le e végzetes gondolatról, édes szerelmem, mondj le, kérve-kérlek.«

— »Mi rejtegetni való van hát az ön életében, a mit nem akar, hogy lássak?« kérdezte a fiatalember, újra mereven nézve rá. Nem vette észre, hogy Suzannenak azzal, a mit mondott, csak egy czélja volt: megtudni, hogy miért akarja ily váratlanul fölforgatni eddigi viszonyukat; — az ok ugyanaz lehetett, a mi őt oly szomorúvá tette a minap és egyszerre arra birta, hogy ellátogasson Komofnéhoz. Az asszony teljesen értette René kérdését és az igaztalanságot szenvedő áldozat megtört hangján felelt neki:

— »Te beszélsz velem ilyen hangon, René? . . . Most már tudom. Valaki megmérgezte szivedet . . . Ezek a gondolatok nem a te fejedben termettek . . . Hát csak gyere hozzám, kedves barátom, gyere, mikor csak akarsz . . . Hogy én rejtegetek valamit előtted, én, a ki inkább meghalnék, semhogy hazudnék neked! . . .«

— »Ugy hát miért hazudtál nekem a minap?« kiáltott René. Legyőzve a kétségbeeséstől, melyet e szép szemekből látott, lefegyverezve Suzanne ajánlatától, nem birva tovább titkolni gyötrelmét, kitört belőle egész baja, a mi különben annyi volt, mintha hurkot tett volna saját nyakára.

— »Én hazudtam neked! . . . .« felelt Suzanne.

— »Igenis, akkor, mikor azt mondtad, hogy magad voltál férjeddel a szinházban.«

— »De hiszen . . .«

— »Én is ott voltam,« vágott közbe a költő, »és láttam, hogy valaki más is volt a páholyodban.«

— »Desforges!« kiáltott Suzanne; »te igazán őrült vagy, szegény Reném. Látogatóba jött hozzánk egy fölvonásközben, s aztán férjem ottmarasztalta a darab végéig. Desforges,« folytatta mosolyogva, »az senki . . Eszembe se jutott, hogy emlitsem előtted . . . Beszéljünk komolyan, — csak nem vagy féltékeny Desforgesra?«

— »De te oly vidám, oly boldog voltál,« mondá René engedékenyebb hangon.

— »Háládatlan,« szólt az asszony, »ha láttad volna, mi van lelkemben! Életemnek az a legnagyobb boldogtalansága, hogy mindig szinlelni vagyok kénytelen, és te még a szememre hányod. Kegyetlen, igazságtalan vagy irántam René! . . .«

— »Bocsáss meg! bocsáss meg!« kiáltott az ifju, kit kedvesének természetes hangja most már ellenállhatatlanul meggyőzött. »Igazad van, valaki megmérgezte a szivemet . . . az a Colette . . . Helyesen tetted, mikor nem biztál Claudeban!«

— »Nem engedtem, hogy udvaroljon nekem,« mondá Suzanne, »és a férfiak az ilyesmit nem tudják megbocsátani.«

— »A nyomorult!« szólt a költő kitörő haraggal, aztán, hogy könnyitsen aggodalmán, igy folytatta: »Tudta, hogy szeretlek. Honnan tudta? . . . Onnan, hogy ügyetlen, zavart voltam, mikor rólad beszéltem, akkor egyszer . . . Jól ismert engem!

. . . Mindent megsejtett és mindent elmondott szeretőjének, sok más gazsággal egyetemben . . . De ezt már nem ismételhetem előtted.«

— »De csak ismételd, kedves barátom,« szólt Suzanne. Arczán e pillanatban a halálba menő ártatlanok kevély, lemondó mosolygása lebegett. Aztán igy folytatta: »Azt mondták, hogy kedveseim voltak előtted.«

— »Ha csak ez volna,« szólt René.

— »Irgalmas Isten, hát mi lehet az?« kérdé az asszony. »Különben bánom is én, akármit mondtak; nekem csak az fáj, hogy te elhitted! . . . . Mégis, valld meg, hogy semmi sem nyomja többé a szivedet, édes Reném. Jogom van tőled ezt kivánni.«

— »Az igaz,« viszonzá a fiatalember és oly szégyenkezve beszélt tovább, mintha ő volna a bűnös. »Colette azt hallotta Claudetól, hogy . . . Nem, ki sem merem mondani . . . hogy te Desforges . . .«

— »Megint Desforges,« szakitotta félbe Suzanne, szelid gúnynyal mosolyogva, »ez mégis kómikus! . . .« Most már nem kivánta többé, hogy René ismételje a vádat, melyet úgy is kitalált. Méltósága nem engedte, hogy ilyen diskusszióba bocsátkozzék. »Azt mondták neked, hogy Desforges kedvesem volt, sőt alkalmasint, hogy most is az . . . Ez már nem is gyalázatosság, oly otromba csúfság. — Szegény öreg barátom, a ki már akkor is ismert, mikor ilyen kicsi voltam . . . Mindennapos volt apámnál. Szeme

előtt nőttem föl. Ugy szeret, mint az édes leányát. És ez az ember! . . . Nem, René, esküdj meg, hogy ezt nem hitted rólam . . . Vagy azt érdemeltem én tőled, hogy igy itélj meg engem? . . .«

OSZK

III.

Nyilvánvalóságok.

A féltékenység furcsa erkölcsi betegségében vannak boldog perczek is: a két roham közt levő szünetek. Egynéhány napra, vagy egynéhány órára ismét oly mennyei édessé válik a szerelem, mint a lábbadozó beteg élete. Suzanne annyira meg tudta győzni Renét gyanakvásának őrült voltáról, hogy az ifju nagylelküségében versengeni akart vele. Nem élt az engedelemmel, melyet oly mohón sürgetett: hogy Morainesékhez járhasson. Egy-két szó, egy-két pillantás és főbólintás mindig elég arra, hogy előzze egy szerelmes ember gyanuját, ha ugyan nincsenek a hűtlenségnek szemmel látható bizonyitékai. René első gyanuja pedig nagyon gyönge alapon épült. Suzanne maga is igazán megörült a váratlan eredménynek, mikor a fiatalember teljes jóhiszeműséggel ezt mondta neki:

— »Nem fogok hozzád menni . . . . Bolond voltam, mikor meg akartam változtatni szerelmünket . . . Hiszen oly boldogok voltunk e titokzatosságban . . .«

— »Mig egy gonosz ember bizalmatlanságot nem ébresztett benned irántam,« viszonzá az asszony. »Igérd meg, hogy ezentúl mindent meg fogsz nekem mondani.«

— »Esküszöm, édes szerelmem; de most már ismerlek téged és bizok magamban.«

Ezt mondta; és hitte is a mit mondott. Suzanne is hitte. És átengedte magát szerelme visszahóditott boldogságának, bár tudta, hogy még egy csatát kell megvívnia, majd ha Claude hazatér. De vajjon mondhat-e többet Larcher, mint a mit eddig is mondott? Különben meg fogja tudni Renétől, hogy ez az ember megérkezett; és ha a két férfi első találkozása nem végződik örökös szakitással, még lesz ideje cselekedni. Rá fogja venni kedvesét, hogy szakitson Claudedal, vagy legalább hogy ne találkozzék többé vele. Biztos volt benne, hogy ez sikerülni fog neki. A költő, bár önmaga előtt is titkolta, érezte, hogy nem ura többé magának; mert egy hét mulva, a könyvtárból jövet, mód nélkül kezdett dobogni a szive, mikor nénje hirtelen ezzel lepte meg:

— »Claude Larcher megérkezett.«

— »És ide mert jönni?« kiáltott René.

— »Én beszéltem vele,« mondá Émilie, és látható zavarodással folytatta: »Azt kérdezte, hogy mikor találhat téged?«

— »Azt kellett volna neki felelni, hogy soha!«

— »René!« szólt Émilie, »hogyan mondhattam volna ezt régi, hű barátodnak, ki mindig oly jó volt irántad? . . . Különben jobb, ha nem titkolódzom . . . Megkérdeztem tőle, hogy mi bajotok van egymással. Meglepődés, nagyon kínos meglepődés látszott rajta . . . Hidd meg, édes Reném, hogy ez az ember nem vétett ellened. Félreértés van köztetek . . . . Azt mondtam neki, hogy jöjjön el holnap reggel, mikor itt talál.«

— »Minek avatkozol az én dolgaimba?« kiáltott René indulatosan. »Nem biztalak meg, hogy az ügyeimet intézzed.«

— »Milyen hangon beszélsz velem!« mondá Émilie fájó szivvel és szeme könybe lábbadt.

— »Ej, ne sirj,« szólt a fiatalember, szégyelve hirtelenségét. »Egyébiránt talán jobb is igy. Találkozni fogok Claudedal. Ezzel tartozom neki. De a nevét nem akarom többé hallani soha. Érted? Soha! . . .«

A költő, bár gyülölsége ilyen rendithetetlennek látszott, alig tudott aludni az éjszakán, mely e találkozástól elválasztotta. Pedig tudta, hogy mi lesz a találkozás vége. De hiába fenekedett magában régi barátja ellen, nem birta őt gyülölni. Nagyon szerette ezt a különös, vonzó embert, a ki változékonyságában is csupa jóhiszeműség volt; kedvelte őt eredeti gondolkozásáért, sőt még hibáiért is, melyek csak neki magának ártottak, és főképp veleszületett változatlan, legyőzhetetlen nagylelkűségeért. René,

mikor arról gondolkozott, hogy örökre szakitani fog vele, visszaemlékezett arra a gyöngédségre, melylyel az ismert iró az ő első kisérleteit fogadta . . . . Mikor René hatodik iskolás deák volt, Claude szegény ember létére a Szent-András intézetben működött mint segédtanitó. Ebben a becsületes, ájtatos házban valóságos legendák keringtek erről az exczentrikus emberről. A növendékek rebesgették, hogy gyakran látni őt nyitott kocsiban egy rózsaszinruhás szép nővel. Aztán Claude eltünt az intézetből. René akkor látta őt viszont, mikor tanu volt Fresneau és Émilie esküvőjén. Larcher akkor már félig hires ember számba ment. Beszédbe ereszkedtek. Claude mondta, hogy szeretné látni verseit. A harmincz éves iró testvéri jóakarattal olvasta el a kisérleteket és fiatal kollégájával rögtön mint egyenlővel bánt. Mily éles itélettel alkalmazta a nagy kritikát e szárnypróbálgatásokra, buzditva a költőt, és lecsepülés nélkül tárva föl hibáit. Aztán következett a *Cicisbeo*, mikor Claude oly hű volt René iránt, mintha maga nem is volna drámairó. A költő, eléggé ismerve az irodalmi életet, tudta azt, hogy egyik nemzedék a másik iránt ritkán viseltetik csak puszta jóakarattal is. Gyors sikerei, mint az rendes, sok keserüséggel jártak. Észrevette, hogy irigylik őt a nagyok, kiket legjobban csodált, kiknek iskolájából kikerült és a kiknek maga is szivesen nyújtott volna babért. Claude Larcher a mások tehetsége iránt olyan ösztönszerü vonzódással viseltetett, mintha nem

is forgatott volna már tizenöt év óta tollat. És most ennek a drága, páratlan barátságnak vége! . . . . De vajjon ő, René-e a hibás? Miért beszélt Larcher olyan dolgokat a kaján Colettenek? Miért árulta el fiatal barátját, ki valóságos édes öcscse volt? Miért? . . . Ez a kínos kérdés oly gondolatokra vitte Renét, melyeket ösztönszerüleg el akart magától távoztatni. A hires *Calumniare audacter, semper aliquid haeret,* egyike az emberi sziv legszomorúbb és legkétségtelenebb igazságainak. René ugyan megvetette volna magát, ha kételkedett volna Suzanneban beszélgetésük után; de minden gyanu valami mérges maradékot hágy a lélekben, még akkor is, ha már eloszlott; és ha a fiatalember be mert volna tekinteni saját valójának mélyébe, észrevette volna a beteges kiváncsiságot, hogy magától Claudetól halljon a kedvese ellen szórt hamis vádakról. Ez a kiváncsiság, a régi barátság emlékezete, aztán az aggodalommal határos érzés, viszontlátni ezt az embert, a ki idősebb létére neki mindig imponált bizonyos tekintetben, — mindez csökkentette a sértett szerető haragját. Szeretett volna oly haragos lenni, mint az este, mikor kijött Colette öltözőszobájából, — de nem birt. Mint minden ember, a ki gyöngének érzi magát, azonnal helyrehozhatatlanul meg akarta sérteni Claudeot, mikor találkoznak. És midőn másnap reggel kilencz órakor belépett hozzá Larcher és kezét nyujtva közeledett feléje, a költő zsebébe dugta a kezét. Erre a két férfi halaványan

nézett egymással farkasszemet. Larchernak az utazástól megbarnult arczán egy idea fixa nyoma látszott. A sértésre szeme szikrázni kezdett. René tudta, hogy barátja őrülten lobbanékony ember, és azt hihette, hogy a kéz, melyet visszautasitott, most mindjárt arczul fogja őt ütni. Claude akarata azonban erősebb volt, mint megsértett büszkesége és a visszafojtott haragtól remegő hangon igy szólt:

— »Vincy, ne vigyen engemet kisértetbe . . . De ön elvégre is gyermek és nekem kell okosnak lennem mind a kettőnk helyett . . . Hallgasson meg, René. Mindent tudok . . . Tegnap itt jártam. Nénje mondta nekem, hogy ön haragszik rám és hallottam tőle más dolgokat is, a melyek fölnyitották szememet. Mikor nem válaszolt levelemre, szivem vérzett. Azt hittem, hogy viszonya van önnek Colettetel. Szerencse, hogy az a nyomorult teremtés nem találta ki, hogy ezzel is megsebezhetne . . . . Öntől hozzá rohantam. Egyedül volt. Megtudtam tőle, micsoda gyalázatosságot követett el, s mit mondott önnek öltözőszobájában. Tombolt diadalában a hitvány Ekkor eltökéltem magamat és . . .« Most Larchet föl s alá kezdett járni a szobában, annyira belemerülve a lefolyt jelenet emlékébe, mintha nem is tudná többé, hogy René is ott van. »Megvertem őt, megvertem . . . mint egy tráger. Jaj be jól esett! Földre tiportam és ugy ütöttem, döngettem. Azt kiabálta: Kegyelem, kegyelem! Ah, mily kéjjel öltem volna őt meg! És mily szép volt igy, zilált hajával,

a szétszaggatott hálóköntösből előomló kebelével! Vegül a lábamnál hentergett, de én nem tágitottam és eljöttem . . . Ma éjjel megmutathatja szeretőjének a fekete foltokat testén és elmondhatja, hogy kitől kapta . . . Mily nagy megkönnyebbülés, ha az ember néha otrombává lesz! . . .« Aztán egyszerre megállt és René szeme közé nézett: »És mindez azért történt, mert önt bántotta! . . . Mondja meg nekem kereken,« folytatta aztán indulattól remegő hangon, »azért haragszik-e reám, a mit az a leány beszélt önnek? . . .«

— »Azért,« felelt René hidegen.

— »Helyes,« szólt Claude leülve, »tehát értekezhetünk. Nemde, ön is kivánja, hogy ne legyen köztünk semmi félreértés? Tehát engedje meg, hogy mindent kimagyarázzak. Ha jól tudom, az a becstelen Colette két dolgot mondott önnek. Vegyük sorra . . . Először is: én azt mondtam volna neki, hogy ön a Morainesné kedvese . . . . Bocsásson meg . . .« mondá aztán, a költő tiltakozó mozdulatára felelve. »Mikor mi együtt beszélünk és barátságunkról van szó, nekem bliktri minden nagyképü előkelő szokás, mely tiltja a nő nevének említését. Én nem vagyok előkelő, tehát bátran említem . . . Ez volt az első gazság. Colette hazudott önnek. Világosan emlékszem, mit mondtam neki akkor régen; ugy emlékszem, mintha csak tegnap lett volna; ezt mondtam és mindjárt meg is bántam: — Attól tartok, hogy az a szegény René beleszeret Morainesz-

néba . . . — Én még nem tudtam semmit, mikor ön ezt az asszonyt előttem emlegette. De Colette észrevette, hogy mennyire kedvében járt e nőnek, mikor azon az estebéden mellette ült. Tréfáltunk, mint a hogy tréfálni szokás az ilyen találgatásokkal, nem tulajdonitva a dolognak semmi fontosságot Legalább én nem sejtettem semmit . . . Mindegy Ön barátom volt. Érzelme komoly lehetett, mint a hogy az is volt. Hibáztam és most megkövetem önt, nyiltan, őszintén, bár megsértett, egy nyomorult czéda beszédének adva hitelt, — megsértett engemet, legjobb, legrégibb barátját.«

— »De, szerencsétlen!« kiáltott René, »ha tudta, hogy czédával van dolga, miért árult el neki? És megbocsátanék önnek, ha csak rólam beszélt volna . . .«

— »Térjünk át a második pontra,« szakitotta félbe Claude ugyanazon a methodikus és határozott hangon; »vagyis a második hazudságra. Az a nő azt beszélte, hogy Morainesné és Desforges viszonyát tőlem tudta meg. Nem igaz. Régtől tudta a Salvaneyktől, a kikkel ebédelt, vacsorált, szeretkezett és a többi . . . Nem, René. Ha valamit a szememre hányok magamnak, ugy az nem az, hogy Morainesnéről beszéltem e nővel; mert hiszen nem mondtam neki semmit, a mit ne tudott volna jobban nálam. . . . De azt bánom, hogy nem szóltam önhöz őszintén akkor, mikor nálam járt. Tudtam mindazokat a csúfságokat, a miket Colette, és nem árultam el

ön előtt, pedig még ideje lett volna! . . . . Igenis, föl kellett volna önt világositanom és nyiltan megmondanom: Udvaroljon ez asszonynak, csábitsa el, birja, de ne szeresse . . . És én hallgattam! Egyetlen mentségem az, hogy e nőt sokkal önzőbbnek hittem, semhogy önnel összeköttetése lehessen . . . Azt gondoltam, Renének nincs pénze, tehát nem kell semmitől tartani . . .«

— »E szerint,« kiáltott René, ki alig tudta türtőztetni magát, mióta Claude ilyen hangon kezdett beszélni Suzanneről, »e szerint ön hisz azokban a gyalázatosságokban, a melyeket nekem Colette Morainesnéről és Desforgesről beszélt?«

— »Hogy hiszek-e?« felelt Larcher, meglepődötten pillantva barátjára. »Hát olyan embernek néz engemet, a ki ilyen históriákat egy nő rovására kitalál?«

— »Mikor az ember udvarolt egy nőnek és visszautasitották,« szólt a költő, igen lassan és mély megvetéssel ejtve ki a szavakat, »legalább tisztelni tartoznék őt! . . .«

— »Én!« kiáltott Claude, »én udvaroltam Morainesnénak! Én! Én . . . Persze, ő mondta önnek . . .« És ideges kaczajra fakadt . . . »Mikor darabjainkba beleirunk egy-egy ilyen vonást a nőkről, azzal vádolnak bennünket, hogy rágalmazzuk őket, a nyomorultakat! Rágalmazni őket! Mintha azt lehetne! Mind egy húron pendülnek. És ön ezt még hitte? . . . Föltett rólam, Claude Larcherről,

olyan hitványságot, hogy becstelenséggel illessek egy tisztességes asszonyt sértett hiuságból? Ugyan, René, nézzen jól a szemembe. Hát hipokrita képem van nekem? Annak ismert ön engemet? És nem bizonyitottam be elégszer, hogy szeretem önt? No hát én becsületszavamat adom önnek, hogy az a nő épp úgy hazudott, mint Colette. Össze akart veszíteni bennünket, mint Colette. A beste lelkek! Mig én ott messze Olaszországban haldoklottam a kíntól, ez a gaz némber, a ki rosszabb a többinél, két csók között ilyen aljassággal vádolt engemet! . . . Igenis, rosszabb a többinél. A többiek kenyérért adják el magukat; ez pedig miért? A mai jött-mentek nyomorult kis fényűzéséért.«

— »Hallgasson, Claude, hallgasson,« szólt René szörnyű hangon. »Beszéde megöl engemet.« Egyszerre érzelmek vihara kezdett tombolni lelkében, dühösen, megfékezhetetlenül. Tudta, hogy barátja őszinte; és ez az őszinteség, azzal a határozottsággal együtt, melylyel Claude Desforgesról beszélt, a boldogtalan szerelmes elé oly elevenen tárta Suzanne hamisságát, hogy a szegény fiatalember nem birta elviselni ezt a fájdalmas viziót. Nem tudott többé uralkodni magán; rárohant a kegyetlen beszélőre és megragadva kabátja szélét, oly erővel rázta meg, hogy a szövet lehasadt: »Mikor valaki ily dolgokat mond egy nőről annak az embernek, a ki szereti azt a nőt, bizonyitékokkal is tartozik. Bizonyitékokkal, bizonyitékokkal . . .«

— »Ön bolond,« szólt Claude, kibontakozva René kezei közül. »Bizonyitékokat akar! Egész Páris szolgálhat velük. Szegény fiam! Nem egy, de tiz, húsz, harmincz ember mondhatja el önnek, hogy Morainesék most hét éve a tönkrejutás szélén voltak. Ki szerezte be Morainest egy biztositó intézetbe? Desforges, a ki igazgatótanácsos ennél az intézetnél, valamint igazgatótanácsos az Éjszaki Vasutnál, képviselő, volt államtanácsos és tudom is én még micsoda. Rengeteg egy ember ez a Desforges, bár nem is látszik rajta, és telnék tőle még több költség is. Kit talál Moraineséknál, ha oda megy? Desforgest. Hát a szinházban Morainesnéval? Desforgest . . . Csak nem képzeli, hogy ez az ember plátóilag imádja ezt a szép asszonyt, a kinek tutyi-mutyi férje van? Ilyen ostobaság kitelik öntől vagy tőlem. De egy Desforges! . . . Ugyan, édes barátom, hova teszi a szemét és a fülét, mikor ennél a hölgynél van?«

— »Mindössze csak háromszor voltam nála,« mondá René.

— »Csak háromszor?« ismételte Claude és barátjára pillantott. Émilie félénk vallomásaiból tegnap minden kétség nélkül megtudta, hogy milyen viszony lehet Suzanne és a fiatalember között. Ez a meggondolatlan kiáltás most fogalmat adott neki arról, hogy milyen különös karaktere lehet e viszonynak. »Nem kérdezek öntől semmit;« folytatta, »megállapitott dolog, hogy a becsület parancsolja nekünk hallgatni a nőkről, mintha az igazi becsület nem

az volna, hogy az egész világgal tudassuk gazságukat. Mennyi áldozatot menthetnénk meg! . . . Bizonyitékokat akar ön? Hát keressen maga. Szerintem csak két módon lehet megtudni a nők titkait: vagy fölbontani leveleiket, vagy lépésről-lépésre kisértetni őket. Morainesné természetesen soha nem ir egy sort sem . . . Tehát kémleltesse őt . . .«

— »On nemtelen dolgot tanácsol nekem,« kiáltott a költő.

— »A szerelemben nincsenek nemes vagy nemtelen dolgok,« felelt Larcher. »Ilyesmit már én is cselekedtem. Kémeket küldtem Colette nyomába! . . . Mikor az embernek gaz nővel van viszonya, az késig menő harcz és jó lesz, ha ön is meggyőződik mindenről.«

— »Nem, ezt nem tehetem,« szólt René, a fejét rázva.

— »Ugy hát járjon maga végére mindennek!« folytatta az irgalmatlan logikus. »Én ismerem Desforgest. Higyje meg, hogy ez az ember valaki. Mikor még hittem abban az ostobaságban, hogy a tehetséghez megfigyelés szükséges, fürkésztem őt. Ez az ember különös keveréke a rendnek és rendetlenségnek, a zabolátlanságnak és higiénenek. Légyottjaik is bizonyosan úgy vannak elrendezve, mint az ő életében minden: hetenkint egyszer és mindig ugyanabban az órában, nem mindjárt reggeli után, mert akadályozni találná az emésztést; és nem is ebéd előtt, mert ilyenkor látogatóba megy vagy kártyázik

a klubban. Kémlelje azt a nőt. Nem telik bele egy hét és tudni fogja, hányadán van . . . Csak az bánt engem, szegény jó fiam, hogy én döntöttem önt ebbe a sárba. Oly boldog élete volt, mig én jöttem és nem vezettem a gaz előkelő társaságba, a hol azzal a szörnyeteggel találkozott. És ha nem ez lett volna, hát lett volna más . . . A kiket én szeretek, azoknak mindig csak bajt okozok! . . . . De mondja már, hogy megbocsát nekem! Higyje meg, szükségem van barátságára. No, csak egy jó szót . . .« Azzal odanyujtotta kezét a fiatalembernek. René teljes erejével szoritotta meg, aztán lerogyott arra a székre, a melyen valamikor Suzanne ült és sirva kiáltotta:

— »Nagyon boldogtalan vagyok! . . .«

Claude azt mondta, hogy egy hét mulva mindent fog tudni. Alig telt el négy nap, René egy délután oly dúlt arczczal érkezett a Saint-Euverte palotába, hogy Ferdinand elszörnyüködött, mikor ajtót nyitott neki.

— »Hát szegény Vincy ur is azon az uton jár, a melyiken az én gazdám?«

— »Szent Isten, mi történt?« kiáltott Claude, mikor René belépett a hires »szenvedő műhelybe«. Az iró asztalánál ült és dohányozva dolgozott. Eldobta czigarettáját és képén a legnagyobb aggódás látszott.

— »Önnek igaza volt,« szólt René elfojtott hangon, »az csakugyan a nők legutolsója.«

— »Utolsóelőttije,« vágott közbe Claude keserüen, és Chamfort hires mondását parodizálva, folytatta: »nem szabad kedvét szegni Colettenek . . . De mondja el, mit csinált?«

— »Azt, a mit tanácsolt nekem,« felelt René különös nyers hangon; »és most bocsánatot kérek, a mért kételkedtem önben . . . Kémkedtem rá. Mit nem szenvedtem! Három napig nem vettem észre semmit. Látogatásokat tett, bevásárolni járt, Desforges mindennap elment hozzá. Mikor az utcza sarkán álló kocsimból bemenni láttam ez embert, mindig kiütött rajtam a halálos veriték . . . Végre ma két órakor az az asszony kocsiba ült. Én követtem fiákeremmel. Először bement két-három boltba, aztán megállitotta kocsiját Galignani, az angol könyvárus előtt, a rue de Rivoliban. Leszállt és valamit mondott kocsisának, mire az üres hintó elrobogott. Erre egynéhány lépést ment az árkadok alatt. Sötét ruha volt rajta, — hogy ismerem ezt a ruhát! . . . — Szivem dobogott. Olyan voltam, mint az őrült; éreztem, hogy itt a döntő pillanat. Az asszony egyszerre befordult egy kapu alá. Én utána. Nagy udvarra jutottam, melynek a végén átjáróféle van. Vagyis ez a ház a rue du Mont-Thaborra is nyilik. Hirtelen végigfürkésztem ezt az utczát . . . A nő nem volt sehol, pedig nem lehetett ideje eltünni . . . Föltettem hát magamban, hogy ügyelni fogok a kapura. Ha légyottja van e házban, bizonynyal nem ott fog kimenni, a hol bejött. Ötnegyed óráig vár-

tam szemközt egy bormérésben. Végre előbukkant, az arczán sürü fátyollal . . . Ah, ez a fátyol és az a járás! Épp ugy ismerem, mint a ruháját, és nem csalódhatok . . . A rue du Mont-Thaboron ment el. Bűntársának tehát a rue de Rivolin kell odább osonnia. A másik kapuhoz rohantam. Egy negyed óra mulva nyilt az ajtó és találja el: kicsoda állt velem szemben? . . . Desforges! Ez kész bizonyság! . . . Ah, a nyomorult czéda! . . .«

— »Dehogy az!« szólt Claude, »csak asszony, és minden asszony egyforma. Akarja, hogy bizalmát bizalommal, vagyis az iszonyuságot iszonyusággal viszonozzam? On tudja, hogy bánt velem Colette, mikor egy kis irgalmat koldultam tőle? A multkor egy este pedig megvertem mint egy tráger, és nézze, most mit ir nekem . . .« Azzal odanyujtott barátjának egy levélkét, mely nyitottan hevert előtte az asztalon. René gépiesen fogta kezébe és elolvasta:

Éjfél után két órakor.

Mostanig vártalak, édesem, de nem jöttél. Várni foglak ma is, egész nap és este, mikor haza kerültem a szinházból. Az első darabban játszom és sietni fogok. Könyörögve kérlek, jer és szeress. Gondolj ajakamra. Gondolj szőke hajamra. Gondolj csókjaimra. Gondolj arra, a ki imád téged, a ki boldogtalan, mert bántott és a ki most szerelmében őrülten kiván; gondolj

a te kis Coletteedre.

— »Szerelmes levélnek ugy-e megjárja?« szólt Larcher valami szilaj örömfélével. »Az különben a legborzasztóbb, hogy azért szeretnek igy, mert ugy viseltem magamat, mint egy Alphonse! De nekem nem kell többé se ez a nő, se más . . . Gyülölöm a szerelmet és amputáltam a szivemet. Tegyen ugy, mint én.«

— »Ha birnám!« sohajtott René. »Ön nem tudja, mi volt nekem ez az asszony! . . .« Aztán egyszerre általengedte magát a benne lobogó szenvedély haragjának és eltorzult arczczal, kezét tördelve, sirni, jajgatni kezdett. »Nem tudja, mennyire szerettem, mennyire hittem benne és mennyit áldoztam neki! És most ez az undokság, hogy Desforges karjai közt! . . . Jaj! . . .« — És valóságos émely rázta meg. »Ha legalább más valakivel csalt volna meg, egy olyan emberrel, a kire gyülölettel, dühvel gondolhatok, — de utálat nélkül . . . Még féltékeny sem tudok lenni erre az emberre . . . — Pénzért! pénzért! . . .« Azzal fölkelt és szilaj erővel ragadta meg Claude karját. »Ön azt mondta nekem, hogy Desforges igazgatótanácsos az Éjszaki Vasutnál . . . Hát tudja, mit ajánlt nekem minap az a nő? . . . Hogy a börzén pénzt nyerjek amaz ember tanácsai révén . . . Vagyis, hogy engemet is a báró tartson ki . . . Mert hiszen az nagyon természetes, hogy az öreg fizessen mindent: a feleséget, a férjet és a szeretőt! — Mit tegyek? . . . . Morainesné ma az operába megy; ha oda mennék, ha megragadnám

hajánál fogva és a szeme közé köpnék, mindenek hallatára kiáltva, hogy rima, a legaljasabb, a legszennyesebb rima? . . .« Aztán leroskadt egy székre és sirt: »Lassankint hálózott be! . . . . On eleget mondta nekem, hogy ne bizzak a nőkben! De hiszen ön egy Coletteet, egy színésznőt, egy olyan teremtést szeretett, a kinek nem egy kedvese volt ön előtt! Mig ez az asszony! . . . Nincs arczán egy vonás, mely ne esküdöznék, hogy ez a dolog lehetetlen, hogy én csak álmodtam . . . Olyan ez, mintha az angyalokat kaptam volna hazudságon . . . De mikor a kezemben a bizonyság, a kétségtelen bizonyság . . . Ott ment végig a rue du Mont-Thaboron . . . Miért is nem rohantam rá, ott az utczán, ama gyalázatos ház küszöbén? Megfojtottam volna, mint egy fenevadat . . . . Claude, édes jó Claudeom, és én még önre haragudtam miatta! . . . Hát az a nemes sziv, a kit lábbal tiprottam, mikor e szörnyeteghez pártoltam! Igazság, a mi történt; mindent mégérdemeltem! . . . . De mi az a természetben, a mi ily teremtéseket bir alkotni? . . .«

Soká, soká tartott e siránkozás. Claude kezére hajtott fővel hallgatta és nem szólt semmit. Szenvedett ő is eleget; tudta, hogy a panaszkodás megkönnyebbüléssel jár. Teljes szivéből sajnálta a zokogó szegény fiut és világos elméjü analista létére nem állhatta meg, hogy ne hasonlitsa össze a költő kétségbeesését a magáéval, mely hasonló körülmények között annyiszor meglepte. Ő még legsötétebb órái-

ban is mindig megfigyelte saját szenvedését; mig René igazán ifju és őszinte teremtés volt, ki nem tart a kezében tükröt, hogy könnyeit tanulmányozza. A lelkek különféleségén való e különös elmélkedések azonban nem akadályozták meg Larchert abban, hogy igazi sajnálkozással ne nézze barátja vergődését. Mikor René végre elhallgatott, meghatott hangon igy szólt hozzá:

— »A mi kedves Heinénk rég megmondta: A szerelem a sziv titkos betegsége . . . Önre csak most ragadt rá . . . Meghallgatja az ispotály egy vén lakójának tanácsát? Pakoljon és menjen száz és száz mértföldre ettől a Suzannetól. Szép név és szörnyen illik rá! Csakhogy ez a Zsuzsánna megfizetteti magát a vénekkel! . . . On fiatal létére hamar meg fog gyógyulni. Meggyógyultam én is . . . Magam sem tudom hogyan és mikor, s nem győzök rajta eleget bámulni . . . De teljes három nap óta nem szeretem többé Coletteet. Nem akarom önt magára hagyni, hát ebédeljünk együtt. Nagyokat fogunk inni és elmések leszünk. Ez a sziv bosszúja.«

René most már abban az erkölcsi kábulatban volt, mely a fájdalom nagy erkölcsi kitörései után szokott következni. Mint az alvajáró vezettette magát a montparnassei pályaudvar mellett levő Lavenue-vendéglőbe, melybe soká jártak hires képirók és szobrászok. A két jóbarát beült egy külön szobába, melyet Claude választott ki, és az irónak első dolga volt megkeresni az ablaküvegen Colette ügyetlenül

oda karczolt nevét a többi sok között. Megmutatta a régi esték ez emlékét barátjának, aztán kezét dörzsölve mondogatta: »Legokosabb kicsúfolni a multat«; majd igen válogatott ebédet rendelt, két üveg ó Cortonnal egyetemben. Egész ebéd alatt fejtegette a nőket illető teoriáit, mig társa alig nyúlt az ételhez és emlékezetében mindig csak azt az isteni arczot nézte, melynek úgy hitt! Hát csakugyan nem álom ez és Suzanne is azok közé a teremtések közé tartozik, kikről Claude oly megvetéssel beszél?

— »Az a fő, hogy ne álljon bosszút,« mondá Larcher. »A bosszú úgy hat a szerelemre, mint mikor alkoholt öntenek az égő puncsba. Ha mi bántjuk az asszonyokat, épp úgy ragaszkodunk hozzájuk, mint mikor ők bántanak bennünket. Kövessen engemet; nem azt, a ki voltam, de a ki most vagyok, a ki eszik, iszik és fittyet hány Colettenek, mint a hogy Colette fittyet hányt neki. A távollét és a hallgatás, ez a két leghatalmasabb fegyver ebben a csatában. Colette irt nekem, nem feleltem. Eljött hozzám, nem bocsátottam be. Hol vagyok? Mit csinálok? Mind erről nem tud semmit. Ez dühösiti legjobban. Mondok önnek egy okos szót. Tegyük föl, hogy ön holnap reggel Olaszországba, Angliába vagy Hollandiába utazik. Suzanne természetesen azt hiszi, hogy ön még mindig nagy jámborul rágódik az ő hazudságain; mig az én Reném a kupé sarkába húzódva nézi, hogyan szaladnak a

telegráf-drótok és azt mondja magában: — Kettőnkön állt a vásár, angyalom. — Három, négy vagy öt nap múlva az angyal nyugtalankodni kezd. Inasával levélkét küld önhöz. Az inas pedig visszatér: — Vincy úr elutazott! — Elutazott? . . . Nap nap után múlik és Vincy úr nem tér vissza, nem is ir, úgy látszik, jó dolga van valahol. Be szeretném látni, mikor aztán ez az asszony kitölti bosszúját Desforgeson. Mert ezek a becsületes teremtések mindig azt tánczoltatják meg, a ki ott maradt. De mi leli önt? . . .«

— »Semmi,« felelt René, kit a báró gyűlölt nevének hallása végtelenül bántott. »Megfogadom tanácsát és holnap elutazok . . .«

Ilyes beszélgetés közben vált el a két jó barát. Claude egész a rue Coëtlogonig kisérte barátját. A rácsnál kezet szoritott vele:

— »Holnap reggel elküldöm önhöz Ferdinandot, megkérdezni, hogy mikor indul. Mentől előbb, annál jobb és főképp ne találkozzék többé azzal a nővel.«

— »Ne féljen,« mondá René.

— »Szegény fiú!« gondolta magában Claude, végig haladva a rue d'Assason. Lassan ment végig a régi karmelita-kolostornál állomásozó bérkocsik mellett, a helyett, hogy hazafelé forduljon. Hátra tekintett, hogy csakugyan távozott-e barátja. Aztán megállt és habozott. Föltekintett az állomás órájára; egynegyed tizenegyre járt.

— »Az előadás nyolcz óra után kezdődött, tehát már átöltözhetett . . . Ej!« folytatta egész hangosan beszélve magában, »bolond volnék, ha elmulasztanék ilyen éjtszakát . . . Hé, kocsis,« kiáltott egy, a bakon alvó fiákerosra, a kinek lovát a legjobbnak vélte, »menjünk a rue de Rivoliba, az orléansi szűz szobrához, és hajtson a hogy csak bir.«

A kocsi elrobogott a rue Coëtlogon sarkán. »René most bizonyosan sir magában,« gondolta Claude, »ha tudná, hogy mégis csak elmegyek Colettehez! . . .« A jó ember nem is sejtette, hogy a költő, mihelyt hazaérkezett, azt mondta megdöbbent nénjének, hogy készitsék elő frakkját, fehér nyakkendőjét. A szegény Emilie kérdezősködni akart, de alig ejtette ki az első szót, máris elhallgatott, oly keményen és ridegen vágott szavába René: »Nincs időm beszélgetni . . .« Péntek volt és az ifju, mint Claudenak is mondta, tudta, hogy Suzanne most az operában van. Miért támadt föl benne a gondolat, hogy találkozzék e nővel? és miért sietett, hajszolta úgy nénjét és Françoiset? Csakugyan be akarta váltani fenyegetését és nyilvánosan megsérteni készült hűtelen kedvesét? Vagy csak még egyszer, utoljára legeltetni akarta szemét e hazug szépségen, mielőtt elutaznék? Mig kocsija az opera felé ment, e mostani és multkori útjának hasonlósága még jobban éreztette vele, hogy oly rövid idő alatt minden mennyire megváltozott benne és körülte. Mily reménykedve ment akkor a szinházba és mily két-

ségbeesés környékezte most! És voltaképp miért is megy ide? ... Ezen a kérdésen töprenkedett, mikor fölhaladt a lépcsőn; de érezte, hogy minden számításnál, minden vágyódásnál hatalmasabb erő űzi. Mióta látta Suzannet a rue du Mont-Thaborban, úgy járt és cselekedett, mint egy automát. Mikor leült földszinti zsöllyeszékére, a *Faust* balletje épp a vége felé közeledett. Feszült idegeire a zene nagyon hatott; egész beteges elérzékenyedés volt ez, szeme annyira könnybe lábbadt, hogy alig látott a szemüvegen, mikor a nézőtérnek ama része felé tekintett, hol Suzanne földszinti páholyát tudta; — ezt a páholyt, melyben Morainesné oly isteni ártatlanságban és szépségben jelent meg a Komofné mulatsága után való este. Akkor sem volt ártatlanabb és szebb, mint ma ... Egész elől ült, kék ruhában; gyöngéd nyaka körül gyöngysorok, szőke hajában gyémántok. Mellette egy fehér ruhába öltözött, ékszerektől ragyogó barna nő volt, a kit René még sohasem látott. A páholy homályos hátterében három férfit vett észre a költő: egy ismeretlen urat, Morainest és Desforgest. A szerencsétlen fiatal ember együtt látta a nőt, kit ez a vén viveur fizet, és a férjét, a ki ebből hasznot húz. — Legalább René azt hitte, hogy húz. — E becstelenség láttára elérzékenyedése dühvé változott. Minden egyesült megőrjíteni őt: az ideális báj ama Suzanne arczán, ki csak ma délután is ocsmány légyottra osont; a fizikai féltékenység, melyet végsőig fokozott a bol-

dog vetélytárs jelenléte, és aztán valami tehetetlen megalázódás, hogy itt látja ezt a hitszegő kedvest, boldogan, csodáltatva, nagyvilági fényben, mig ő, az áldozat, vergődik fájdalmában és még meg sem fenyithette a bűnöst!

Mikor a felvonás véget ért, René haragja dühös hidegvérüséggé fokozódott. Mint a hogy az őrültnek is vannak világos pillanatai, az ember ily perczekben ádáz indulata közepett is teljesen tud idegein uralkodni. Jár, kél, mosolyog, beszélget és teljesen nyugodtnak látszik, mig lelkében gyilkos gondolatok kavarognak. Ilyenkor a leggonoszabb merészség és a leggonoszabb kegyetlenség természetes előtte. A költő agyán egy gongolat villant át: bemegy a páholyba, hol Morainesné trónol és szemtől-szembe mondja neki, hogy megveti őt. Hogy ez miként fog véghez menni, arra nem is gondolt. Csak azt tudta, hogy ki kell ontania, a mi a szivében van, bármi történjék is. Mikor végig ment az előkelő urakkal teli folyosón, annyira magán kivül volt, hogy sokakba beleütközött és csak bocsánatot sem kért. Végre azt mondta a páholynyitogatónőnek, hogy mutassa meg neki, melyik a hatodik proszczénium páholy.

— »A Desforges báró úré?« kérdé az.

— »Az,« felelt René. »Természetes, hogy a szinházat is ő fizeti! . . .« gondolta magában. De már fölnyilt előtte az ajtó és belépett a páholy kis előtermébe. Moraines hátra fordult és őszinte,

egyszerű arczának kedves mosolygásával, angolos módon szoritotta meg kezét és olyan hangon mondta, mintha minden nap találkoznának:

— »Hogy van? . . .« Aztán feleségéhez fordult, kin René láttára a legcsekélyebb meglepődés sem mutatkozott: »Édesem, — Vincy úr. . .«

— »De hiszen én még nem feledkeztem meg róla,« szólt Suzanne, bájos főhajtással üdvözölve a jövevényt »bár ő, úgy látszik, végképp elfeledt engemet . . .«

Az a teljes nyugalom, melylyel az asszony ezt mosolyogva mondta; a szégyenletes kényszer, hogy kezet szoritson a férjjel, a kit törvényes keritőnek tart, és köszöntse Desforges bárót, a többi jelenlevőkkel együtt, — mindez annyira ellentétes volt a fiatal ember lelki lázával, hogy egynéhány perczig azt sem tudta, hányadán van. Ilyen az előkelő élet. Tragikus jelenetek folynak le benne, de zajtalanul és a társalgás hazug szeretetreméltóságai s a megszokott külsőségek közepett. Moraines Suzanne mögé ültette Renét, és az asszony oly látszólagos egykedvűséggel kérdezősködött tőle a zenéről, mintha ennek a látogatásnak nem is volna reá nézve oly borzasztó jelentősége. Desforges és Moraines a másik hölgygyel beszélgetett. René hallotta, hogy a közönségről beszélnek. A költő nem volt szokva ehhez az önmegtagadáshoz, melynek révén az előkelő hölgyek divatról vagy zenéről tudnak társalogni, mikor szivükben emésztő félelem van. Hebegve felelt Suzanne frázisaira; maga sem tudta,

mit mond. Mikor az asszony egyszer kissé feléje hajolt, megérezte a heliotrop illatot, melyet Morainesné mindig használt. Ez fölidézte benne csókjaik emlékét. Végre rá mert nézni. Látta ives ajkát, rózsás arczát, kék szemét, szőke haját, vállát és kebelét, melyet ajka annyiszor érintett, és melynek isteni formáit annyiszor temette tenyerébe. Szemében oly szilaj láz látszott, hogy Morainesné szinte félt. Már a fiatal ember jötte is sejtette vele, hogy valami rendkivüli történhetett. De most Desforges ügyelt rá, és nem volt szabad semmi hibát elkövetnie. Viszont vesztére lehetett Renének legkisebb vigyázatlansága is. Egész élete a fiatal embernek egy mozdulatától, egy szavától függött, és ösztönszerűleg tudta, hogy a költő kész kiejteni e szót, megtenni e mozdulatot. Fogta legyezőjét és csipkekeszkenőjét, mely a páholy-párkányon hevert, aztán fölkelt és végig simitotta homlokát.

— »Nagyon melegem van,« szólt a költőhöz, ki szintén fölkelt . . . »Menjünk talán a kis szalonba; ott jobban beszélgethetünk.«

Mikor leültek a szűk előterem kerevetére, hangosan igy szólt:

— »Rég volt a mi kedves barátnőnknél, Komofnénál?« aztán súgva kérdé: »Mi bajod édesem? Mi történt?«

— »Csak az történt,« felelt René halkan, »hogy mindent tudok és azt jöttem megmondani, hogy ön a leghitványabb asszony. . . Ne fáraszsza

magát válaszszal... Mondom, mindent tudok. Tudom, hány órakor ment a rue du Mont-Thaborban abba a házba; tudom, hány órakor jött ki és tudom, kivel volt ott. Ne hazudjék; ott voltam, láttam. Most utolszor beszélek önnel az életben, és csak azt mondom, hogy nyomorult, aljas teremtés . . .«

Suzanne legyezgette magát, mig René e borzasztó dolgokat arczába vágta. Fölindulásában is érezte, hogy azonnal végét kell vetni e jelenetnek, mert ez az őrült szerelmes ember többé nem bir magával. A páholy felé fordulva, férjét szólitotta:

— »Paul, kérem, rendelje elő a kocsinkat... Nem tudom, mi lel, lehet, hogy nagyon meleg van, de engemet ájulás környékez... Megbocsát, Vincy úr?«

— »Furcsa,« mondá Moraines a költőnek, ki kénytelen volt a férjjel távozni a páholyból, »ma este épp igen vidámnak látszott . . . De ezeknek a szinházaknak olyan rossz a szellőzése . . . Feleségem bizonyosan nagyon fogja sajnálni, hogy nem beszélgethetett önnel tovább, mert csodálja tehetségét.. Jöjjön el hozzánk mielőbb . . . A viszontlátásig.«

Aztán ismét szokott erejével rázta meg a fiatal ember kezét, ki nézte, hogyan tűnik el a lépcsőházban, hol a cselédség az uraságokat várja. Kihallatszottak a *Faust* ötödik felvonásának első hangjai. Renét ismét elfutotta a harag és szinte hangosan mondotta magában a most már néptelenné vált folyosón:

— »Bosszút állok rajta!«

IV.

A legboldogabb a négy közül.

Suzanne sokkal jobban ismerte Desforges éleslátását, semhogy azt hihesse, hogy a páholybeli jelenet egészen kikerülte figyelmét. Mit látott meg belőle? Mit gondol? Ez az asszonyra nézve főbenjáró fontosságu két kérdés volt. Választ azonban nem kaphatott rá azalatt, mig a báró karjára támaszkodva, lefelé haladt a lépcsőn, mely a kapuig viszen. Desforges úgy támogatta őt, mintha csakugyan betegnek hinné. Hideg arcza nem árult el semmit. Az asszonynak sem volt ereje használni rendes megfigyelő tehetségét. Rosszulléte igazán csak félig volt komédia, oly iszonyattal és fájdalommal töltötte őt el a Renével való találkozás. Attól tarthatott, hogy az eszeveszett ifju lármát csap és örökre tönkre teszi őt. E mellett őszinte, forró szerelmét is sebzette ez a borzasztó sértés, és ez a még borzasztóbb fölfedezés. Mig fölemelve uszályát, lefelé lépkedett kék selyem czipőjében, oly borzadály rázta meg, mintha halálos veszedelemből menekült volna ki. Halaványi, remegő ajkán mosoly-

gás vonaglott. Valóban megkönnyebbült, mikor behúzódhatott a hintó sarkába és férje helyet foglalt mellette. Moraines előtt legalább nem volt kénytelen uralkodni magán. Mikor a ló elindult, Suzanne az ablakhoz hajolt, mintegy végső üdvözletet inteni a bárónak. Egy gázláng erős világot vetett Desforges arczára, mely most már kifejezte igaz gondolatát. Az asszony azonnal tudta, hányadán van.

— »Mindent észrevett . . .« gondolta magában. »Mi lesz velem? . . .«

A kocsi már eltünt, mikor Desforges még mindig ott állt és a bajuszát pödörgette, a mi ő nála rendkivül nagy töprenkedés jele volt. Szép idő levén, nem rendelte elő kocsiját. Ha nem esett, mindig gyalog szokott menni legkedvesebb klubjába, a rue Boissy d'Anglasba, még ha valamely messze kis szinházban is töltötte az estét. Szájában harmadik szivarával, — Noirot doktor nem engedett többet neki naponta, — szeretett igy végig menni Párison, az ő Párisán, melyet csakugyan nagyon ismert és nagyon tudott élvezni. Desforges nem volt kozmopolita; irtózott az utazástól; azt mondta, hogy az »podgyászos élet«. Ez az esti séta az ő egyik fő gyönyörüsége volt. Arra használta, hogy, mint mondani szokta, »összeszámolja a pénztárt«, vagyis egybevetve a nap eseményeit, megtudja, hogy mennyi volt a bevétel és mennyi a kiadás. »Masszíroztattam magamat, vivtam, lovagoltam . . .« Ez a bevételek rovatába tartozott az egészség javára. »Bur-

gundiait vagy vörös portot ittam, szarvasgombát ettem ebéden vagy Suzannenál voltam . . .« Ez meg a kiadások rovatába tartozott . . . Mikor néha kirugott a hámból, komolyan megfontolta magában, hogy érdemes volt-e, vagy sem, és mindent úgy megokolt, mint valami birói itéletet. Ez a Páris, a hol gyermekkora óta lakott, örökös emlékezések tárháza volt számára. A czinizmus finomságokkal egyesült benne, és nem csupán az érzékek epikureizmusát gyakorolta. Tudott gyönyörködni a jó órák emlékében is. Ebben a házban légyottja volt egy gyönyörü szeretőjével; a másik ház eszébe juttatta, hogy ott valamikor kedves társaságban ebédelgetett. »Négy gyomorra kellene szert tennünk, hogy kérődzhessünk, mint a szarvasmarhák,« szokta mondogatni. De bár ez a májusi este kellemes, langyos volt, és bár ez a nap igen jól telt el René Vincy érkeztéig, a báró, miután a Morainesék kocsija elrobogott, szomorú, keserü gondolatok közt kezdte meg sétáját. Suzanne jól sejtette. Mindent tudott. A költő hirtelen betoppanása már csak azért is föltünt neki, mert épp ma délután történt, hogy mikor légyottról jövet, kiért a rue de Rivolira, ez a fiatal ember került vele szembe, és mereven nézett rá. »Hol a manóban láttam én már ezt az arczot,« gondolta magában Desforges. Aztán mikor Paul Moraines néven nevezte René Vincyt Suzanne előtt, minden eszébe jutott. A jövevény arczát látva, valami titkot kezdett sejditeni. Mikor Suzanne kiment az előterembe, úgy

helyezkedett el, hogy szemével kisérhesse az asszonyt és a fiatal embert. Nem hallhatta, mit mondott a költő; de szemén, homlokán, kezének mozdulatán látta, hogy szemrehányásokat tesz Suzannenak. Morainesné szinlelt rosszulléte nem ejtette őt tévedésbe egy pillanatra sem. Azok közé az emberek közé tartozott, a kik nem hisznek az asszonyok ájuldozásaiban. Mikor a lépcsőn karonfogva lementek, és érezte, hogy kedvesének keze reszket, még jobban meggyőződött; és mikor elhaladt az opera előtt, nem lelkesült, mint rendesen, az immár elektrommal világitott sugárut hatalmas perspektivájáért, vagy a szinház homlokzatáért, melyre azt szokta mondani, hogy többet ér minden Notre-Damenál. Keserves igazságok kezdtek benne megérlelődni.

— »Vén létemre becsapott,« dörmögte magában. »Ez mégis sok . . . és ugyan kiért?« Minden hozzájárult ahhoz, hogy e megalázás még keservesebb legyen. Suzanne hallatlan ravaszsága, mely semmi gyanut nem engedett fölébredni; — a fölfedezés lesujtó hirtelensége; — és a vetélytárs, egy éhenkórász fiatal ember! Egyszerre száz apró részlet jutott eszébe, egyik kétségbeejtőbb a másiknál: a költő szánalmas félszegsége, mikor a Komofné soiréeja után való nap találkoztak; Suzanne ábrándozása, melyet nem tudott mire vélni, és a melyre nem is igen ügyelt; reggeli látogatásai a fogorvosnál, a Louvreban, a Bon Marchéban. És ezt a sok maszlagot ő mind beszedte, ő, Desforges báró!

»Szörnyen ostoba voltam,« mondogatta magában egész hangosan. »De hogy lehetett, hogy ez az asszony? . . .« Főképp az verte le, hogy még mindig nem tudta: miképp történt mindez; nem tudta most sem, mikor René viselkedése a páholyban nem tűrt többé kétséget. Minden világos volt. Hogy a fiatalember ily dologra vetemedett és Suzanne megszenvedte, okvetlen viszonyuknak kellett lennie. »De hogyan?« töprenkedett a báró, »ez a poéta nem járt hozzá, mert ha járt volna, megtudtam volna Paultól. Nem találkoztak a társaságban sem, mert ez a fiatalember nem jár sehova. Szörnyen ostoba voltam! . . .« mondta még egyszer és fölfurrt benne a harag az asszony ellen, ki e kínos gyötrelmének oka volt. Elhaladt a café de la Paix előtt és elháritott magától két nőt, kik gyalázatos beszédekkel állták útját. »Bizony Isten minden fehércseléd egy húron pendül,« gondolta magában. Odább haladva, észrevette, hogy szivarja kialudt. Szinte dühös mozdulattal dobta el: »A szivarok pedig olyanok, mint az asszonyok . . .« Aztán vállat vont, észrevéve, hogy haragja gyermekes. »Frédéric barátom,« szólt benső hangja, »maga ostoba volt és most is az . . .« Kivett egy szivart a tárczájából, megropogtatta a füle mellett és befordult egy trafikba, hogy rágyujtson. A havanna véletlenül pompás volt. A báró szakértelemmel szivta füstjét. »Igaztalan voltam,« gondolta magában, »ez legalább nem csal . . .«

Ez a kellemes érzés meg kezdte változtatni gondolatainak folyását. Körültekintett. Már csaknem a boulevard végén járt. Az asztfalton oly sokaság sürgölődött, mint akár nappal. Kocsik robogtak egymás nyomában. A gáz fantasztikusan világitotta meg a fák fiatal lombjait. Jobbkézt messze a Madeleine sötét árnyéka emelkedett és a kék égen csillagok ragyogtak. Ez a párisi kép kedves volt a báró szemének. Kissé derültebben folytatta elmélkedését. »Mi a manó,« gondolta magában, »féltékeny volnék?« Mikor hasonló szomoru dolgokat emlegettek előtte, mindig megrázta a fejét: »Udvarolnak a szeretőjének? ... Hiszen ez a legnagyobb bók az ön jóizlésére nézve.« — »Én féltékeny? Még csak az kéne!« Mikor éveken át megszoktuk, hogy a világban tekintélyes szerepet játszszunk, hűségesen játszszuk ezt a szerepet akkor is, mikor magunk vagyunk. Desforges szégyelte e gyöngeséget, — mint a hogy a háboru idején éjtszaka valahová küldött katonatiszt pirulna megvallani önmaga előtt, hogy fél. »Nem igaz«, szólt a báró, »nem vagyok féltékeny.« Összeszedte gondolatait és elképzelte Suzannet, a mint a René karjai közt van. És jóleső hiúság csiklandozta meg, mikor észrevette, hogy ez a képzet, ha nem is valami kellemes, de nem költi fel benne a féltékenység kinos érzését. Aztán ellentétül maga elé idézte a páholyba lépő költőnek fájdalomtól elváltozott arczát. Ez a gyászos szenvedélyében vergődő ember az

igazi féltékeny. Saját relativ nyugalmának és vetélytársa kétségbeesésének ellentéte oly kellemesen ingerelte hiúságát, hogy igazi gyönyörüséget érzett. És önkéntelenül kiejtette kedves mondását, melyet atyjától, az ügyes spekulánstól tanult, ki viszont anyjától, a szép, erős normandiai nőtől, az első Desforges báró, a nagy császár korabeli préfet feleségétől örökölte: »Ez a kis éleslátás!...« — »És miért is lennék féltékeny? Miben csalt meg engem Suzanne? Hát vártam én tőle olyan szerelmet, mint ez az ostoba poéta? Ötven éves létemre mit kivántam tőle? Azt, hogy szeretetreméltó legyen? Hiszen az volt. Azt, hogy második otthont készitsen számomra, a hol az unalmas estéket töltöm? Hiszen megtette. No hát?... Találkozott egy fiatal, erős fiúval, a ki nem kiméli magát, a kinek üde arcza és szép szája van. Szert tett rá. Megfizette magának. Azt csak nem kivánhatta, hogy én szerezzem neki... De kettőnk közül a szép urfi viseli a szarvakat!...« A klub kapuja elé ért, mikor erre a megállapodásra jutott, mely megkönnyebbitette őt. »Nem bánom, akár mit is fog mondani Crucé«, gondolta magában. Az ügyes gyüjtő minap egy hamisitott képet adott el neki hallatlan áron és Desforges azóta azzal a gyülölködő tisztelettel viseltetett iránta, a melyet az igen ravasz emberek szoktak érezni azok iránt, a kik őket be tudták csapni. Maga elé képzelte a klub kis szalonját, a mint ez az ármányos úr elbeszéli

Suzanne és René kalandját a legirigyebb jóbarátoknak. Ez a gondolat annyira bántotta a bárót, hogy föl se ment a lépcsőn, hanem tovább sétált a Champs-Élysées felé és igy vigasztalta magát: »Ej, se Crucé, se a többiek nem fognak megtudni semmit. Még szerencse, hogy nem választott szeretőt a sokat emlegetett ficsurok közül.« Aztán föltekintett a rue Royale-beli klub kivilágitott ablakaira, melyek a place de la Concordera nyilnak. »Olyant választott, a ki nem forog a világban, a kivel sohasem találkozom; nem is mutatgatta be, nem is pártolta sehol. Meg kell neki adni az igazat, hogy a külsőségeket megőrizte . . . Az imént is hogy remegett. Persze miattam . . . Szegény kicsike! . . .«

— »Szegény kicsike! . . .« ismételte, belső monologját folytatva az avenue fái alatt. »Attól a szamártól kitelik, hogy megkeserülteti vele ezt a hóbortot. Milyen dühös volt ma este is! Látszik hogy neveletlen és nincs jó izlése! És mily irónia: az én páholyomban! . . . Ha a derék Paul nem az a férj, a kivé én gyúrtam, Suzannenak vége lett volna. De a poéta most már tudja légyottjaink titkát. Tágitanunk kell a rue du Mont-Thaborból... Nincs maradásunk, ha ez a fiú ott lábatlankodik.« Ismét megharagudott, és pedig a költőre; de mivel okos embernek tartotta magát, igyekezett mindjárt lecsillapodni. »Még csak az kéne, hogy azért bosszankodjam, mert féltékeny rám . . . Gondoljunk

inkább arra, hogy mit lehet tőle várni. Zsarolni fog? Nem, ahhoz még nagyon fiatal ... Kiirja a dolgot valami ujságba? Ilyesmire nem vetemedik efféle érzelgős költő ... Hátha összevész Suzannenal miattam? ... Az lenne a legszebb! Egy ficzkó, a ki szegény, mint a templom egere, bizony nem mond le egy szép szerelmes, elegancziától sugárzó kedvesről, a ki még ingyen is van! ... De hátha azt kivánná az asszonytól, hogy szakítson velem és Suzanne elég őrült volna engedni!« Tüstént fölmerültek emlékezetében mindazok a bajok, a melyekkel ez a szakítás járna. »Először is nem volna többé Suzanne, és hol találnék egy mását, a ki ilyen szeretetreméltó, ilyen elmés és tudja minden szokásomat. És hol tölteném az estéimet, nem is szólva arról, hogy egész Párisban nincs jobb barátom a derék Paulnál.« Hogy e szomorú eshetőség ne fenyegesse tovább, fölidézte mindazokat az érdekeket is, a melyek őt a Moraines-párra föltétlenül szükségessé teszik. »Nem,« mondá végezetül, mikor palotája kapujához ért, »Suzanne engem nem fog föláldozni, de nem is szakít a fiúval s azzal minden a rendes kerékvágásba tér ... Mert minden a rendes kerékvágásba szokott zökkenni idővel ...«

Ez a bizonyosság és ez a bölcselkedés persze nem volt oly őszinte, a minőnek szerette volna ez az erős ember, kinek egyetlen gyöngesége a hiúság volt. Először életében, oly türelmetlenséget árult el, hogy észrevette még komornyikja is, a ki évek

óta segített neki vetkezni. A szeretetreméltó önző azonban, e maga előtt is titkolt lelki küzdelmek mellett is, egyhuzamban aludta végig az ő rendes hét óráját. Életrendjének legfőbb törvénye volt: a nyugodt alvásról gondoskodni. Folytonos, mérsékelt mozgása; kiszámított táplálkozása; fölkelésének és lefekvésének pontossága; és az a jó szokása, hogy mint mondani szokta, »éjfélkor levetkőztet elméjével minden sötét gondolatot,« — mindez hozzájárult ahhoz, hogy, ha eljött az órája, azonnal elaludjék; és alig tartotta volna őt valami ébren, ha csak nem az a hír, hogy megint beütött a kommün, — a mit ő a lehető legnagyobb kellemetlenségnek tartott volna. Mikor másnap reggel fölébredt, a nyugalomtól megüdült gondolatokkal, úgy eloszlott minden izgatottsága, hogy a tegnapi eseményekre csak mosolyogva gondolt.

— »Meg vagyok győződve, hogy az a fiatal úr nem töltötte ilyen jól az éjszakát . . .« mondta magában, elgondolva, hogy René bizonyosan be sem hunyta a szemét; »sem Suzanne . . .«, a ki az este oly feldúlt volt, »sem Moraines.« Mert feleségének rosszulléte nyilván kétségbeejtette ezt a derék embert. »Mily jó vigjáték-czim volna: A legboldogabb! . . . — Én elmondhatom magamról . . .« Maga is nevetett e tréfán, és mikor Noirot doktor massage-közben egyre ezt hajtotta: »A báró úr ma kitünő szinben van; és az izmai! . . . csupa erő, csupa keménység, igazi harminczéves izmok . . .« a

jólét érzése szinte végképp eloszlatta minden keserüségét. Most már csak egy kérdéssel foglalkozott: hogyan akadályozhassa meg, hogy a tegnapi jelenet ne vesse végét az ő eddigi kényelmes, megszokott életének? . . . Ezen törte a fejét, mikor a massage után megitta csokoládéját, ezt a könnyü, illatos habot, melyet komornyikja egy mestertől eltanult ügyességgel vert föl. Ezen gondolkozott a szép tavaszi reggelen a boulognei erdőben lovagolva. Erről gondolkozott félegy tájt a reggelizö asztalnál, szemközt ülve öreg nő-rokonával, a ki a háztartás egy részéről gondoskodott: ügyelve a fehérnemüre, az ezüstnemüre, a kiadásokra, a cselédségre, mig majdan a báró végső betegségében irgalmas ápoló lesz. Desforges abban állapodott meg, hogy legokosabb követni minden magán- és közpolitika legbölcsebb jelszavát: várni! »Csak folytassa bolondságait az a fiatal emberke, mig szépen magától elmúlik . . . Legyünk szeretetreméltóak és tegyünk úgy, mintha nem vettünk volna észre semmit.« Két óra felé Morainesnéhez indult, gyalog, folyton ezt az elhatározást forgatva a fejében. Megállt egy régiségkereskedés kirakata előtt és meglátott benne egy XVI. Lajos korabeli czizelált arany, rózsákkal és gyönyörü miniatür képekkel diszített órát. »Ez pompás módja bebizonyítani neki, hogy én a *statu quo* mellett vagyok,« gondolta magában. Megvette a szép csecsebecsét egész elfogadható áron és kétszeresen örült vásárlásának, mikor belépve Suzanne

kis szalonjába, észrevette, hogy a menyecske mily aggódva várta látogatását. Vörös szeme és sápadtsága arra mutatott, hogy az egész éjjelt töprenkedve töltötte, miképp kerülhet ki a zsákutczából, hová a Renével való jelenet szorította. Pillantása elárulta: nem is reméli, hogy tegnap sikerült a báró éleslátása elől valamit elrejtenie. Desforgesnak kimondhatatlanul jól esett ez a hódolat, mely végképp bekötözte a hiúságán esett sebet; és igazi örömmel nyujtotta Suzannenak a tokot, melyben a kis óra volt:

— »Mondja, szép?«

— »Gyönyörű,« felelt az asszony, »ez a pásztor és ez a pásztornő . . . mintha csak élnének.«

— »Valóban, és mintha az ő idejökben divatos románczot énekelnék:

»Szép Sylviám, ah, elhagyott!
Mást csókol és ölel, nem engem . . .«

A bárónak a szalonokban valamikor csinos sikereket szerzett kellemes, iskolázott tenorhangja és most eldúdolta a híres népdal refrainjét, a maga módosításával:

»Minden szerelmi bú elröppenik
S csak a szerelmi kéj örök! . . .«

— »Ha ennek a pásztornak és pásztornőnek helyet talál az asztalán, mindenesetre jobb dolguk lesz, mint nálam . . .«

— »Ön igazán elkényeztet engem,« mondá Suzanne kissé zavartan.

— »Nem,« felelt Desforges, »én magam magamat kényeztetem . . . Hát nem vagyok én az ön legjobb barátja?« Aztán megcsókolva Morainesné kezét, oly komoly hangon mondá, mely ellenkezett az előbbi tréfálódzással: »És sohasem is lesz önnek jobb barátja . . .«

Nem szólt többet. Ha egy szóval többet mond, koczkáztatja méltóságát. Ha egy szóval kevesebbet mond, Suzanne azt hiheti, hogy sikerült őt elbolondítani. Az asszony hálásan fogadta a gyöngédséget, melylyel vele Desforges bánt; annál hálásabban, mert ezután Renének szentelhette minden gondolatát. Ezen az álmatlan éjszakán kimondhatatlanul gyötrődött magában: hogyan tarthassa meg az egyiket is, a másikat is, miután a két férfi belelátott egymásba. Szakitson a báróval? Erre is gondolt; de hogyan tehesse azt? A sok hazudság, a melylyel férjét évek óta áltatta, most valóságos kelepcze gyanánt fogta meg őt. Eddigi életüket nem folytathatják a gazdag szerető segitsége nélkül. Ha szakit Desforgeszsal, arra itéli magát, hogy azonnal valami hasonló viszonyt keressen, vagy még mélyebbre, a készpénzzel fizetett prostituczióig süllyedjen, a szerető-szerző hölgyekhez folyamodva, a minők (legalább igy súgták-búgták) voltak az ő ismerősei közt is. Másrészt, ha megtartja Desforgest, Renével kell szakitania. A báró sohasem fogja

megérteni, hogy mikor a költőt szereti, őt nem rövidíti meg semmiben. A férfiak az ilyen igazságokat sohasem ismerik el. És ime Desforges elég okos, elég jó, hogy még csak nem is említi, a mit észrevehetett. Suzanne a bárót még akkor sem ítélte oly nagylelkünek, mikor a legborsosabb számlákat fizette ki, mint e perczben, midőn megengedte neki, hogy visszahódítsa ifjú kedvesét és a csókokat, a melyek nélkül nem birt, nem akart el lenni.

— »Igaza van — mondá magában, miután Desforges távozott — ő az én legjobb barátom...« És az első szerencse láttára bámulatos könnyen reménykedő asszonyok hitével mindjárt azt hitte, hogy majd a másik részen is ily könnyen lehet mindent eligazítani. Végignyujtózott a chaise longueon és mig ujjai szórakozottan játszottak a szép kis órával, gondolatai a költő körül jártak és azon elmélkedett, hogy hogyan hódíthatja vissza őt. Mindenekelőtt nyugodtan számot kellett vetnie a helyzettel. Mit is tud voltaképp René? Az ifjú maga mondta, hogy a rue du Mont-Thaborban kijönni látta őt ama házból, utána pedig Desforgest. A báró óvatosságból sohasem távozott azon a kapun, a hol a kedvese. René tehát tudja, hogy a háznak két kijárata van. És vajjon látta azt is, mikor ő, Suzanne, kiszállt kocsijából és a rue de Rivolin levő kapuig ment? Igen valószinü, hogy látta. Ha csak puszta véletlen volt, hogy először vele találkozott, aztán a báróval, ebből nem következtethet semmit.

De bizonyos, hogy kémkedett, leskelődött. És mi birhatta őt erre? A hét elején, utolsó találkozásukkor oly bízva, oly gyöngéden, oly boldogan vált el tőle. Dühös féltékenységének, mely egész a kémkedésig vitte, csak egy oka lehetett: Claude visszatérte. Szilaj gyülölség támadt benne ez ember ellen: »Ha neki köszönöm ezt a galibát, meg fogja keserülni ...« — gondolta magában. De elméje csakhamar visszatért a veszélyre, mely e pillanatban sokkal fontosabb volt a Larcher iránt való gyülölködésnél. Bizonyosnak látszott, hogy René igy vagy úgy felfödözte a légyottok titkát; és fájdalma oly hatalmas volt, hogy azonnal ki kellett törnie. Mily nagy szerelemre vallott őrült berontása az operába, mely majdnem végzetes lett! Suzanne nem haragudott érte, hanem még jobban szerette miatta a költőt. Ez a szerelem bizonysága, tehát annak a jele, hogy mennyire hatalmában van a fiatalember. Az olyan kedvest, a ki ilyen rajongással szeret, nem nehéz visszahódítani. Csak találkozni kell vele, beszélni hozzá és élőszóval magyarázni meg a rue de Mont-Thabor-beli látogatást. Igen könnyü neki azt mondani, hogy egy beteg barátnőjénél járt, a kit Desforges is ösmer. De a kocsi, melyet Galignani boltja előtt elküldött? ... — Hát kedve kerekedett egy kicsit sétálni. És a két kapu? ... — Hány tisztességes ház épült igy! ... Nem kétkedett többé, hogy sikerül meggyőzni Renét, tapasztalásból annyira ismerte a fiatalember bízó ter-

mészetét. Az első pillanatban legyőzte őt a nyilvánvalóság, mely megerősitette gyanuját; ma már bizonyára kétségeskedik és önmaga előtt védelmezi szerelmének ügyét. . . . Idáig jutott elmélkedésében, mikor jelentették neki, hogy kocsija előállt. Annyira vágyott René birása után és annyira meg volt győződve, hogy jelenléte megtör minden ellenkezést, hogy hirtelen egy gondolat ötlött fejébe: miért ne menne most rögtön a fiatalemberhez? Igenis, miért ne, mikor már nincs többé mit félnie Desforgestól. A sziv zűrzavaraiban mindig a leggyorsabb lépések a legjobbak. . . . Vajjon lesz-e ereje a költőnek visszautasítani őt, ha oda megy hozzá, a kis lakásba, mely első látogatásának tanuja, és ha kinálja magát neki, mint akkor, új és kétségtelen bizonyságát adva szerelmének; vajjon eltaszitja-e őt, ha ezt mondja neki: »Sértegettél, rágalmaztál, gyötröttél . . . nem birtam elviselni sem kétségedet, sem fájdalmadat . . . itt vagyok!« Alig gondolta el e döntő lépés lehetőségét, azonnal ragaszkodott hozzá, mert ez volt az egyetlen mód menekülni a szenvedések elől, a melyek már tegnap óta kínozták. Oly gyorsan öltözött föl, hogy komornája, Céline, nem győzött csodálkozni; és mégis sohasem volt csinosabb, mint ebben a világosszürke tavaszi ruhában, mely az akkori divat szerint térdben kisséösszeszűkült és elárulta a test formáit. Aztán habozás nélkül mondta kocsisának, hogy hajtson a rue Coëtlogonba. Idáig jutott ez a számító, mindig óvatos asszony!

— »Egyetlen egyszer történik!...« mondta magában, míg kocsija végigrobogott Párison, »igy hamarabb jutok oda....« A száraz okoskodást csakhamar más gondolatok szorították ki: »De vajjon otthon lesz-e René? Hogyne! Levelet vagy bármi más életjelet vár tőlem!« Ugyanezt a kérdést intézte magához, és ugyanigy felelt rá első látogatásakor, márcziusban, most harmadfél hónapja. Megmérhette, hogy érzelmei mennyire másak, mint akkor voltak. Az időben a fiatalember lakása felé lángoló caprice vitte, de csak is caprice. Ma már a szerelem láza forrott vérében; a szerelem, mely éhezi és szomjuhozza a szerelmet. A szerelem, mely csakis őt látja széles e világon és mely vágyódásában töltött ágyú elé is remegés nélkül menne. Igen, szerette őt testével, lelkével, egész valójával; érezte szilaj türelmetlenségén, mely lassúnak itélte a kocsi gyors haladását; érezte rettegésén, hogy nem fog sikerrel járni. Végtelen izgatott lett, mikor megismerte az utczácskát elzáró rácsot. Üde, zöld zugoly volt most ez a sikátor; szép fák levelei remegtek a kertfal mögött, a májusi délután derült, hizelgő verőfényében. Suzanne akkor először nem volt oly zavart, mint most, mikor megkérdezte a házmestertől, hogy otthon van-e Vincy ur? Azt a választ kapta, hogy otthon van. Becsöngetett és mint először is, a csengetyü szava szive mélyéig hatott. Egy ajtó nyilása hallatszott bent, aztán könnyü, gyors léptek közeledtek. Eszébe jutott,

hogy első látogatásakor mily zajjal csörtetett elő a tenyeres-talpas szolgáló. Most nem a cseléd sietett ajtót nyitni és maga René sem. Jól ismerte lépteit. Sejtette, hogy csakhamar kedvesének testvérével kerül szembe, azzal az Émilievel, kinek távolléte úgy kedvezett a multkori látogatásnak. De nem ért rá sokat elmélkedni e váratlan és gonosz véletlenségen, mert Fresneauné már kinyitotta az ajtót. Arcza annyira hasonló volt öcscséhez, hogy Suzanne nem kétségeskedhetett egy pillanatig sem. Émilie is nyomban sejtette, hogy kicsoda a jövevény. René sok szenvedése és a Claudetól hallott dolgok annyira felingerelték őt Morainesné ellen, hogy nem birta titkolni gyülölségét, és a fiatal asszony kérdésére igen csípős hangon felelt:

— »Nem, asszonyom, az öcsém nincs itthon . . .« Aztán testvéri szeretete hirtelen cselt szőtt, elejét venni minden kérdezősködésnek, hogy mikor tér vissza René s azt mondta: »Ma reggel elutazott . . .«

Hogy ez hazudság, eleve kitünt a házmester beszédéből. Suzanne azonban nem tudhatta, hogy ezt a hazudságot Émilie csak most, hirtelenében főzte ki. Azt kellett hinnie, és azt is hitte, hogy Fresneauné öcscsétől kapott utasításnak engedelmeskedik. Nem is faggatódzott hát tovább és meghajolva, csak ennyit mondott: »Asszonyom . . .« és csakis a búcsuzás előkelő nyájassága lehetett egyetlen megtorlása a polgár asszony szinte durva mo-

gorvaságának. E nyájasság azonban nem akadályozta meg, hogy ne érezzen nagy és mély fájdalmat. Eszébe sem jutott, hogy Émilie furcsa viselete René indiskréczióira vallhat. Csak azt mondta magában: »Nem akar engem többé látni.« És ez a gondolat általjárta szivét. Mikor kiért az utczára, megfordult, hogy egy pillantást vessen a szoba ablakára, a hol először adta oda magát kedvesének. Akkor is hátra tekintett és láthatta őt a félig felhúzott kárpit mögött. Vajjon nem áll-e most is oda René, utána nézni, miután nénjétől meghallotta, hogy ki csöngetett be az ajtón? Öt perczig várt az utczán és új boldogtalanság szakadt rá, mikor az ablak kárpitja csak nem mozdult. Az igazán szerető és szándékát minden pillanatban változtató nő izgatottságában szállt föl kocsijába. És végtelen tépelődések után végre arra határozta el magát, hogy, bár sohasem szokott irni, a következő levelet küldi kedvesének.

Szombat, öt óra.

Önnél jártam, René, és nénje azt mondta nékem, hogy elutazott. De én tudom, hogy ez nem igaz. Ön ott volt, két lépésre tőlem, de nem akart elfogadni. Ön ott volt abban a szobában, melynek minden butora azt az órát juttathatja eszébe, a mikor nem kételkedhetett őszinteségemben. Mi okom lehetne hát arra, hogy hazudjam önnek? Kérve kérem: találkozzunk, ha csak egy perczre is. Ol-

vassa ki szememből azt, a miben esküvel fogadta, hogy nem fog többé kételkedni: hogy ön az én mindenem, életem, mennyországom. Tegnap este óta nem is élek. Borzasztó szavai egyre fülembe csengenek. Nem, nem ön mondta ezeket. Honnan vett volna ennyi gyűlölséggel határos keserüséget?... Ó, hogyan itélhetett igy el engemet meghallgatás nélkül, egy gyanuért, melynek potomságát maga is szégyenkezve ismerte el! Haragudnom kellene önre e nagy méltatlanságért. De az én szivemben nincs egyéb szeretetnél és vágyódásnál, hogy kitörüljek lelkedből, édes Reném, mindent, a mit boldogságunk ellenségei csempésztek oda. Ha tudnád, hogy mily örömmel határoztam el magamat e lépésre, mely annyira ellenkezik a női büszkeséggel, nem kételkednél többé érzelmemben. Ne felelj e levélre. Még mikor neked irok is, érzem, hogy a levél mennyire nem birja föltárni a szivet. Holnapután, hétfőn tizenegy órakor rejtekünkben várlak. Jogom lenne azt mondani, hogy akarom jöttödet, mert a vádlottnak joga van védekezni. De én csak azt mondom: Jer, ha csak egy napig is igazán szeretted azt, a ki, esküszöm, hogy nem hazudik, sohasem hazudott és sohasem fog hazudni neked, egyetlen szerelmem.

Miután Suzanne befejezte e levelet, még egyszer végig olvasta. Mikor az aláirásra került a sor, föltámadt benne a diplomáczia ösztöne és tétová-

zott. De annyira szerelmes volt, hogy szégyelte e habozást és odairta nevét e levél alá, mely pontos képe volt különös lelki állapotának. Ismét hazudott, mikor esküdözött, hogy sohasem hazudott és mégis, mily igaz, mily önkéntelen, mily mesterkéletlen volt az az indulat, mely ezt a csalást tollába mondta annyi sok más után! Csöngetett és minden óvatosság ellenére odaadta az inasnak e levelet, melynek egyetlen mondata is vesztére lehetett volna. Megparancsolta, hogy azonnal vitesse a rue Coëtlogonba egy közszolgával. Ettől a pillanattól kezdve a légyottig oly ideges izgatottságban élt, a minőre sohasem tartotta volna magát képesnek. Ez a magán annyira uralkodni tudó nő, ki évek óta egy romlott teremtés macchiavellizmusával boldogult a világban, most teljességgel nem tudta, hogy miként fogja magát kedvesével szemben viselni. Szombat este ebédre volt hivatalos. A mi még sohasem történt: úgy öltözött föl, mint egy alvajáró és még csak a tükörbe sem tekintett. Ebéd alatt pedig egy szót sem tudott szólni szomszédjának, ki az elmaradhatatlan Crucé volt. Az alatt az ürügy alatt, hogy tegnapi rosszulléte még mindig tart, már tiz órakor előparancsolta kocsiját. Útközben nem is hallgatott férjére, kinek jelenléte gyötrötte. Moraines miatt volt kénytelen a légyottot hétfőig halasztani, mert Paul vasárnap mindig otthon ült. És vajjon eljön-e René? Miközben az inas lesegitette róla a felöltőt, kimondhatatlan aggodalommal tekintett a

tálczára, melyen az esti posta volt. A költő irását nem látta egy boritékon sem. Az egész szomorú vasárnapot ágyban töltötte. Azt mondta, hogy migraineje van; holott igazában gondolatait rendezgette, hogy mit fog tenni, ha René nem hisz neki, mikor majd kimagyarázza a rue du Mont-Thabor-beli látogatást, ama beteg barátnő révén. De hinni fog. Eltiltotta magától a gondolatot is, hogy nem fog hinni, mert nagyon fájt volna neki ez a gondolat. A vágy, az aggodalom, a remény és félelem láza tetőpontját hétfőn reggel érte el benne, mikor fölhaladt a rue des Dames-beli ház lépcsőjén. Ha René ott várja őt, mint szokta, a félig nyitott ajtó mögött, úgy a levélnek meg volt a kellő hatása. És meg van mentve . . . Csakhogy az ajtó zárva volt. Keze reszketett, mikor megfordította a kulcsot a zárban. Bement az első szobába. Üresség és becsukott ablaktáblák. Leült a homályos szobában, hol minden apróság közel és mégis oly távol boldogságáról beszélt. Jómódú polgárnő szalonja volt ez a szoba, kékbársony kanapékkal és zsöllyeszékekkel, melyek szövetét a fej magasságában fehér horgolt négyszögek védték. Egy polczon René könyvei álltak, szép rendben, leporozva. A tiszteletreméltó Rauletné rendszeretete még arról is gondoskodott, hogy a Penelopét ábrázoló aranyozott bronz-óra pontosan járjon. Suzanne a nagy némaságban hallgatta a sétáló ketyegését. Perczek, negyedórák múltak és René nem jött.

S most már nem is fog jönni. Valóságos kétségbeesés rohanta meg ez asszonyt, a ki gyermekségétől fogva megszokta, hogy minden kívánsága teljesedjék. Sirva fakadt, mint egy gyermek és bár most eszébe sem jutott a komédiázás, könnyek patakzottak szeméből. Irni akart; de aztán mikor megtalálta a mappában a papirost, fölnyitotta a tintatartót és kezébe vette a tollat, egyszerre ellökte magától az irőeszközöket és azt mondta: »Minek?« Majd, hogy nyomát hagyja ottjártának az esetre, ha René később mégis eljönne, letette az asztalra illatos keszkenőjét, melylyel keserü könnyeit törülgette. »Szerette ezt az illatot!...« gondolta magában. A keszkenő mellé dobta keztyüjét is, melyet mindig ő szokott begombolni a légyottok végén; aztán halálos szomorún távozott, betekintve a hálószobába, hol az ágy fehérlett csipketakarója alatt. Mily boldog volt e szobában! Hát lehetséges, hogy ez órák örökre elmúltak légyen?

V.

Minden vagy semmi.

Mikor a közszolga bekopogtatott Suzanne levelével, a Fresneau-család asztalnál ült. Françoise hozta be a finom boritékot nagy, vörös kezében; és Émilie rögtön tudta, hogy ki írt, mikor a levelet fölszakitó René arczára pillantott. A jó asszony reszketett. Öcscsének kétségbeesését látva, volt bátorsága elutasítani az ismeretlent, a kiben ösztöne megsejtette a veszélyes asszonyt, minden baj okát, kiről Claude Larcher ittjártakor mint a legelvetemedettebb teremtésről beszélt. De óráról órára halogatta, hogy megmondja az ifjúnak: mit tett, nem merve szembeszállni haragjával. Mikor René a levél elolvasása után rápillantott, Émilie lesütötte szemét és elpirult. Fresneau épp egy csirkét szeletelt föl, ritka ügyesen, — ezt a nála hihetetlen tudományt fiatal korában, atyja nevelőintézetében sajátította el, hol ő volt a tráncsérozó-mester — és észrevéve felesége zavarát, egyszeriben abbahagyta a metélést, egy szárnyat tartva a villája hegyén. De aztán megijedt, hogy Émilie meglátja

és igazolni akarva az arczán tükröződő meglepetést, hahotázva mondá:

— »Olyan tompa ez a kés, hogy el nem vágná az aludttejet sem.«

Tréfája némaságban veszett el és ez az ebéd végéig tartó némaság fenyegető volt Émiliere nézve és kimagyarázhatatlan Fresneau előtt. René észre sem vette; valami fojtogatta és nem nyult többé semmi ételhez. Alig szedte le Françoise az asztalt és alig tette a figurákkal telinyomtatott viaszosvászon terítőre a dohányos börbönczét és a pályinkás üveget, mikor a költő jó lámpát kért, mert irni akar és szobájába ment.

— »Haragszik? . . .« kérdé a professzor.

— »Miért haragudnék? . . .« felelt Émilie. »Tudod, hogy drámát ír; bizonyosan valami ötlete támadt és azon melegiben föl akarja jegyezni . . . De rossz igy mindjárt ebéd után dolgozni . . . Ezt meg is mondom neki . . .«

Az asszony örülve, hogy sikerült kitalálnia ez ürügyet, öcscse szobájába ment. René meg se várva, míg beviszik a lámpát, a homályban választ kezdett irni Suzanne levelére. Úgy látszik, várta testvére jöttét, mert hirtelen, elfojtott haraggal igy förmedt rá:

— »Te vagy az? . . . Engem ma valaki keresett és te elutasítottad; azt mondtad neki, hogy elutaztam . . .«

— »René,« szólt Émilie összetett kézzel, »bocsáss meg . . . Azt hittem, jól cselekszem. Láttam, mily állapotban vagy és meg akartalak kímélni amaz asszony jelenlététől.« Aztán szeretetétől kérve bátorságot, így folytatta: »Az az asszony a te gonosz lelked . . .«

— »Úgy látszik, hogy te engemet még mindig tizenöt éves gyermeknek tartasz,« mondá a költő, visszafojtva dühét . . . »A magam ura vagyok-e itt, vagy sem?« szólt aztán kitörve. »Ha nem vagyok, mondd meg és máshová megyek lakni. Tudd meg, hogy torkig vagyok a gyámsággal . . . Bibelődj a fiaddal, meg a férjeddel, de az én szabadságomat ne korlátozd . . .«

Émilie halaványan állt előtte. Ez a kemény hang valósággal összezúzta. Az ifjú megszégyellte hevességét. Mily igazságtalanság, hogy szegény testvérén tölti ki bosszúját! De most nem volt oly órában, mikor az ember megbánja az ilyesmit; és a helyett, hogy nyakába borult volna nénjének, a kit oly kegyetlenül sebzett meg legérzékenyebb helyén, kiment, becsapta maga után az ajtót és az előszobában fogta a kalapját; Émilie, ki roskadozó térddel állt ott bent, hallhatta, hogy távozik. A derék Fresneau, kit már előbb is meglepett René hangos beszéde, szintén észrevette hirtelen távozását és most bement a szobába, megtudni: mi történik. Felesége olyan volt a félhomályban, mint a halott. A jó ember megfogta kezét és oly szerető

hangon kérdezte: »Mi baj van? . . .« hogy az asszony zokogva tapadt keblére:

— »Kivüled nincs senkim e világon! . . .«

Aztán sirt, lehajtva fejét férje vállára. A józaváló ember igazán nem tudta: átkozza-e vagy áldja sógorát, annyira kétségbeesett felesége bántalmán és egyszersmind annyira meghatódott a vonzódástól, melylyel Émilie hozzája menekült.

— »Ej, térj magadhoz,« szólt. »Mondd el, mi történt köztetek?«

Az asszony azonban folyton csak ezt zokogta:

— »Nincs neki szíve, nincs neki szíve!«

— »Dehogy nincs, dehogy nincs! . . .« vigasztalta Fresneau és e mély értelmű mondás után így folytatta, azzal az éleslátással, a melyet az igaz érzelem még az együgyüeknek is megad: »Tudja, mennyire szereted és visszaél nagy imádásoddal.« Míg Fresneau Émiliet vigasztalgatta, nem birva kicsikarni belőle az összezördülés titkát, a költő az utczákon barangolt, kétségbeesettebben, mint valaha. Suzannenak igaza volt, mikor azt gondolta, hogy egy hang beszél benne mind az ellen, a mit tud és a mit látott. A ki valaha szeretett és a kit valaha megcsaltak, az mind hallotta ezt a hangot, mely okoskodik az okosság ellenére és arra nógat, hogy reméljünk minden reménység ellenére. Az ember, mint valami boldog kort, sajnálja a kegyetlen napokat, mikor még csak a gyanunál tartott és nem ért el a tűrhetetlen bizonyosságig. René most a

vérét adta volna a legkisebb kétségért is. És mentől jobban fontolta meg az okokat, a melyek őt meggyőzték, annál erősebb lett hite. »De hátha csak ártatlan látogatás volt az egész,« szólt félénken a szerelem hangja . . . Ártatlan? Ugy hát miért küldte el jó előre a kocsiját? Miért ment ki a másik kapun, lefátyolozva és úgy sietve, úgy fürkészve az utczát, mint mikor az ő légyottjaikról szokott elmenni? És a másik kapuban miért jelent meg csakhamar Desforges? . . . Összehalmozódtak a Claude említette bizonyítékok is: a közvélemény, Morainesék tönkrejutása, a férjnek szerzett hivatal, Suzanne ajánlata, hogy vele is nyeret pénzt a börzén és a nyilvánvalóvá lett hazudságok. »Ezeknél erősebb bizonyítékom csak az lehetne, ha egy ágyban találnám őket . . .« mondta magában és ez a szólásmód fölidézte benne az undok képet, mikor az a vén ember . . . Fájdalmában behunyta szemét. Aztán eszébe jutott, hogy kedvese ma nála járt és eszébe jutott a levél, mely zsebében volt: »És még ő mer tőlem találkozást kérni! . . . Mit akarhat mondani? . . . Jól van, elmegyek erre a légyottra, de úgy állok rajta bosszút, hogy vérig sértem, mint Claude Coletteet! . . . De nem, így egész lealjasodnám hozzá. Nem megyek el . . .« Egyre tétovázott e két gondolat között és nem birt választani. Szerette volna viszontlátni Suzannet, de viszont erős volt eltökélt szándéka, hogy nem esik többé ez aszszony hazudságainak kelepczéjébe. Tépelődésében

végre az ötlött agyába, hogy Claudetól kér tanácsot. Csak akkor csodálkozott el, hogy a hű barát egész nap nem kérdezősködött nála, mint igérte:

— »Hozzá megyek, bár előre tudom, hogy úgy is hiába lesz, mert már későre jár az idő,« gondolta magában René, a Saint-Euverte palota felé indulva. Este féltizenegy felé lehetett, mikor becsöngetett a nagy kapun. Az iró lakásának egyik ablakában világosság látszott. Claude minden valószinüség ellenére otthon volt. René a dohányzószobában találta őt. Rózsaszín gömbölyű lámpa hintett kellemes világosságot a szűk zugolyba, melyet egy nagy szőnyeg és az Orcagnanak tulajdonított *Halál diadala* kép fotografiája diszített. Egy sarokban kékes borszeszláng lobogott. A teás kanna mellett levő két csésze, egy üveg spanyol bor és porczellán-tálon két szelet ludmáj-pástétom arra vallott, hogy a csendes lakás ura valakit vár. Egy medenczében hosszú papiros-szopókájú orosz czigaretták voltak, a melyeket Colette úgy szeretett. René mindjárt sejteni kezdte, hogy kit vár Claude, a ki látható zavarral és szégyenlős mosolygással így szólt:

— »Bizony Isten, jobb ha mindjárt megtudja: *canis reversus ad vomitum suum.* — Coletteet várom. Szinház után ide jön. Ugy-e, nem örömest találkoznék vele? . . .«

— »Az igazat megvallva,« válaszolt René, »jobb szeretem nem látni őt.«

— »Hát az ön dolga hogy s mint van? . . .« kérdé Claude. És mikor a költő egynéhány szóval elbeszélte neki a jelen helyzetet, az operában lefolyt jelenetet, Suzanne látogatását és a légyottkérő levelet, így folytatta: »Mit mondhassak Önnek? Mostani gyöngeségemben beszélhetek-e egyáltalán? Mindegy. Én mégis tisztán látok, bár lépten-nyomon akkorákat botlom, mint a vak. Miért ne látnék tehát ön helyett is, a kinek talán több energiája van, mint nekem? Ön fiatal s a mi fő, még nem bukott el . . . Hát beszéljünk. Akar olyan szerelmi őrült lenni, mint a minő én vagyok? Akar hozzám hasonló esztelenné válni, a kit csak ösztönei vonszolnak? . . . Akkor hát csak menjen el arra a légyottra. Suzanne nem győzheti meg önt egy okkal sem . . . Hiszen, szerencsétlen fiú, ha ez az asszony ártatlan volna, irtóznék öntől és nem akarná többé látni sem azok után, a miket neki mondott! . . . Ő meg elment önhöz. Miért? Hogy meglepje önt saját szobájában és szépségével kábítsa el érzékeit. Most meg hívja. Hová? Oda, a hol legkevésbbé állhat ellent szépségének . . . Azt fogja mondani, a mit minden asszony mond ily esetekben . . . Üres szókat . . . De ön látni fogja őt és hallani fogja szoknyája suhogását . . . Meg aztán a hűtelenség minden kőrisbogár-pornál hathatósabb! Majd megtudja ön, mikor mint vadállat fog rárohanni, és ekkor adieu szemrehányás! . . . Minden rendben lesz tíz perczig. De aztán? . . . Látta, milyen bátor voltam tegnap. Most pedig látja

gyávaságomat és azt mondhatja, a mit az egyszeri ember, mikor az utcza-sarkon ökröndöző részeg akadt elébe: Vasárnap majd én is erre a sorsra jutok! . . . Ha nem bir ellenni ez asszony nélkül, ha szüksége van a borra, mint annak a részegnek, még ha belébetegszik is, úgy ez a gyávaság megoldás. Én is hozzá folyamodtam. Ittasuljon meg ez asszonytól. Mikor a dőzsöléstől nekihevülünk, rossz helyekre szoktunk menni. Suzanne lesz az ön rossz helye, mint ahogy Colette az enyém. De ne feledje, a mit most mondok önnek: azzal aztán mindennek vége. Tehetség? Nekem nincs többé tehetségem . . Becsület? Hova sorozzam mindazt, a mit én már megbocsátottam? . . . Ah!« végezte szivettépő hangon, »önnek még ideje van megmenekülni. Ön fönt áll a csatornába vezető lépcsőn és hallja egy szerencsétlen jajgatását, a ki lent van és a kinek már nyakig ér az undokság. És most Isten hozzá, ha nem akar találkozni Colettetel. Hogy miért mondta önnek azt, a mit mondott? . . . Ön nem tudott semmit és mikor az ember nem tud semmit, olyan, mintha nem is történt volna semmi . . . Még egyszer Isten áldja meg kedves Reném, szeressen és sajnáljon engemet.«

— »Nem,« fogadkozott hazamentében a költő, »nem fogok ebbe a sárba sülyedni . . .« Mióta csak szomorú tanuja volt Claude szerelmi bajainak, talán most látta meg először igazán, hogy boldogtalan barátja micsoda súlyos betegségben szenved.

Magában is fölfödözte a lelki szörnyüséget, mely Colette kedvesét is ugy lealjasította: a legmélyebb megvetéssel egyesülő szenvedélyes testi vágyódást egy végképp elbirált és elitélt nő iránt. Igen, még mindig kivánta Suzannet. Kivánta e keblet, melyet Desforges érintett, kivánta ez ajkat, melyet Desforges csókolt, kivánta ez egész szépséget, melyet a vénülő viveur bujasága csak beszennyezhetett, de nem csorbíthatott meg. Ezért a szőke, fehér testért forrott vére; csakis ezért, nem másért. Im, hova sülyedt nemes szerelme, imádata az iránt, a kit egykor madonnájának nevezett! Claudenak igaza volt; ha enged e tisztátalan vágyódásnak, mindennek vége van. Annyira undorodott a lealacsonyultságtól, melyben barátját látta, hogy erős elhatározással így szólt: »Becsületszavamat adom magamnak, hogy nem megyek el oda hétfőn.« És állott szavának. Abban az órában, mikor Suzanne vágyódástól remegve, kétségbeesetten várta őt a kis kék szalonban, ő is remegett szobájában, de mindig csak azt ismételte: »Nem megyek, nem megyek . . .« Majd barátjára gondolt: »Szegény Claude!« Most már egész teljességével föl tudta fogni, hogy mily boldogtalan lehet ez az ember. És mig Colette áldozatát sajnálta, önmagát is sajnálta. Ez a szánalom növelte bátorságát, vallásos érzésével egyetemben. Mióta tisztaságát elvesztette, nem gyakorolta a vallást és bele került a kétség atmoszférájába, a melyen minden modern müvész átmegy, mielőtt

visszatérne a keresztyénséghez, a lelki élet egyetlen forrásához. De a kétség pillanataiban is mindig erősen feszült az erkölcsi izom, mely gyermekkorában és növendék-éveiben fejlődött ki; és mikor ellent kellett állani a testi vágyódás hatalmas szavának, Taconet abbé öcscse és tanítványa nem szűkölködött a szükséges energia nélkül. Mikor az óra elütötte a tizenkettőt, azt mondta magában: »Suzanne hazament . . . Meg vagyok mentve.«

Pedig nem volt igaza, a mit azon vehetett észre, hogy nem birta szó szerint követni a Claudetól kapott tanácsot. Sem hétfőn, sem a következő napokon nem tudta magát rászánni, hogy távozzék e városból, a hol él e nő, a kitől már azt hitte, hogy megszabadult, a kitől azt akarta, hogy megszabadult légyen. Mindenféle jó ürügyeket keresett és talált, hogy Párisban maradjon: »Épp oly messze vagyok tőle e szobában, mintha Velenczében vagy Rómában volnék, mert se én nem megyek hozzá, sem ő nem jön hozzám . . .« Pedig várt, — maga sem tudta: mit. De érezte, hogy ez a szenvedély sokkal hevesebb, semhogy csak így egyszerre kialudhasson. Találkozni fog Suzannenal. Hogyan? Hol? Ez mellékes. Elég az ahhoz: találkozni fog. Meg sem vallotta maga előtt ezt a gyáva titkos reménységet. A reménység azonban benne élt, még pedig oly erősen, hogy már nem is távozott hazulról, mindig azt várva, hogy levelet kap és alkalma nyílik valami végső lépésre. Levél azonban nem

érkezett. Nem történt semmi lépés és René csak tépelődött magában. Néha annyira vágyódott Suzanne után, hogy asztalához ült és határtalan szerelemtől lángoló levelet irt annak a becstelen asszonynak. Minden dühét beleontotta ez őrült sorokba, melyekben sértegetett és imádott, melyekben elegyítette a szeretetet és a gyűlölséget. De ilyenkor aztán eszébe jutottak Claude panaszai és szétszaggatta a papirost, magába fojtott keservének egyetlen tanuját. Kétségbeesett gondolatokkal aludt el; mindig a halálon járt az esze, mint a minél jobbat most már nem kivánhat. És ugyanilyen gondolatokkal ébredt. Türhetetlen volt neki a sugárzó kikelet napfénye; és a költő, a ki e viszontagságok között is megmaradt benne, az alkonyat felé vágyódott, mikor a fény kihalása megegyez a szív bánatával. Esthajnalkor néha tapasztalta, hogy milyen édes a sirás. Szegény testvére azonban ép ezektől az óráktól féltette őt legjobban. Mindjárt az összezördülés után való nap kibékültek.

— »Még mindig haragszol rám?« kérdé Émilie az igaz szeretet hangján.

— »Nem,« felelt René, »én voltam a hibás; de kérve-kérlek, hogy ha nem akarod, hogy megint olyan igaztalan és rossz legyek, ne beszélj nekem többet soha arról, a miről beszéltél . . .«

— »Soha többé,« mondá Émilie és szavának állott. De látta, hogy öcscse egyre fogy, arcza soványodik és szemében sötét, félelmes tűz kezd lobogni;

az alkonyat veszedelmes órájában ezért ment le mindig hozzá. Fresneau a Luxembourg-parkba vitte sétálni a kis Constant-t. Émilie ürügyet talált, hogy otthon maradhasson. Megfogta René kezét és ez a néma kedveskedés végtelenül elérzékenyítette a boldogtalant. Szótlanul viszonozta a kézszorítást. Elérzékenyedése addig tartott, mig eszébe nem jutott Desforges. Maga előtt látta, a mint Suzannenal van. Ilyenkor azt mondta Émilienek: »Kérlek, hagyj magamra . . .« Az asszony engedelmeskedett, azt remélve, hogy René meg fog nyugodni. De mihelyt kiment, a szegény fiú levetette magát az ágyra, hol Suzannet birta, és a féltékenység marczangolta szivét izzó harapófogójával. Ah, mily gyötrelem!

Hány nap telt el így? Alig egy hét, de neki oly végtelennek látszott ez az idő, mint szenvedése. A naptárra tekintve, észrevette, hogy május hava a vége felé jár. A polgárias pontosság annyira második természete volt, hogy, bár irtózott e lépéstől, de mégis elment a rue de Damesba. Föl akart mondani és meg akarta fizetni a havi bért. Egy délutánt választott ki, hogy ne találkozzék Suzannenal. »Mintha már nem felejtett volna el azóta!...« gondolta magában. De mi lett vele, mikor a kis asztalán megtalálta a keszkenőt, a kesztyűt és egy »d'Albert úrnak« czímezett levélkét, a melyet Suzanne még egyszer ott járva írt. Keze annyira reszketett, hogy jó öt perczbe telt, míg végig tudta

olvasni ezt az egynéhány sort, melyben több szó könyektől törlődött el.

Visszatértem ide, édesem! Kis fészkünkben emlékeinkre kérlek még egyszer, hogy találkozzál velem. Mondd: nem gondoltál rám e kedves fészekben a borzasztó gyülölség nélkül, melyet szemedben láttam? Emlékezzél a szeretetre, melyet itt mutattam, a hol e sorokat olvasod. Nem birok élni, ha kételkedsz életem egyetlen igazságában. Ismétlem, nem haragszom, nem érzem magamat sértődöttnek, de kétségbe vagyok esve; s ha te ezt nem érzed, úgy nem tudom veled éreztetni, mert e pillanatban nincs egyéb lelkemben fájdalmamnál és szerelmemnél. Isten hozzád, édes!... Mennyiszer mondtam ezt neked ez ajtó küszöbén! És mindig hozzá tettem: a viszontlátásig... És most csakugyan ez lenne a végső istenhozzád ajkamon és szivemben? Hát lehetséges volna ez?...

— »Isten hozzád, édes!« ismételte magában a fiatalember. Hiába ellenkezett: ezek az egyszerű szerelmes szavak, az ismerős szoba, az a gondolat, hogy Suzanne a viszontlátás reménye nélkül ide jött, mintegy zarándokolva a múlt felé, — mindez kimondhatatlanul elérzékenyítette őt, hiába küzdött ellene. »Én az ő kedvese!« szólt aztán kitörő haraggal, »ő pedig pénzért adja el magát!... Mily gyáva vagyok!...« Aztán, hogy meneküljön a bá-

nat elől, mely e magányban megszállta, hirtelen kiment a szobából és becsöngetett Rauletné ajtaján. A szerelem háziasszonyának mézes-mázos ábrázata csakhamar előbukkant. A hölgy bebocsátotta a fiatalembert kis szalonjába, mely a lakás egyéb részeiben nem szükséges butorokkal volt tele. Mikor René megmondta, hogy nincs szüksége többé a szállásra, Rauletné arczán őszinte kelletlenség látszott.

— »De a számla nem kész...« mondá.

— »Nem sietek,« felelt René, aztán attól tartva, hogy abban a szobában ismét kétségbeesés rohanná meg, így folytatta: »Ha nem vagyok terhére, itt várom meg...«

Bár nem igen volt megfigyelő kedvében, mégis észrevette, hogy Rauletné azt a húsz perczet, a meddig késett, arra használta föl, hogy átöltözzék. Csíkos gyapot-szövet pongyolája helyett csinos fekete grenadine soirée-ruhában tért vissza; — a kivágásnál a szövet csíkjai csipkével váltakoztak, melyen áttünt a kaczér özvegy fehér bőre. A hölgy szeme fényesebb, arcza pirosabb volt a rendesnél és miután letette az asztalra a számlát, melynek irása arra vallott, hogy az okos teremtés már jó előre elkészítette, így szólt:

— »Bocsásson meg, hogy ilyen soká késtem. De egy kicsit rosszul voltam. Nézze: hogy dobog a szivem!...« Azzal megfogta és kebelére tette az ifjú kezét, oly sejtelmes mosolygás kiséretében,

a melyet a legártatlanabb együgyüség sem érthetett volna félre. Az özvegy már a fiatal asszony két magányos látogatásán is észrevette, hogy az ál d'Albert és kedvese között szakitás történt. René végleges felmondása most teljesen fölvilágositotta, és az az ötlete támadt, hogy a saját javára fordítja a helyzetet. Meglehet, igazán tetszett neki az ifjú férfias, nemes szépsége; vagy talán csak olyan hasznokat várt tőle, a minőkben már is részesítette őt a deák és a boltos-legény. Rauletné még elég üde volt és hódító szépnek hitte magát. De mikor kebeléhez emelte lakója kezét és ránézett, oly undorodással elegy megvető hidegséget látott René szemében, hogy egyszeriben elbocsátotta a kezét. A számla után nyult és zavarát valóságos szóáradattal akarta palástolni, magyarázva egy-egy hallatlanul borsos tételt. A költő nem is hederitett beszédére és szó nélkül tette le a pénzt, felét bankóban, felét aranyban. Az özvegyben a szerelmi kisértés megalázó kudarcza nem ölte meg a számítót, mert a kék bankókat mind a világosság felé fordítva is megnézte, az aranyakat pedig egyenkint megvizsgálta. Egyet kopottnak itélt; megcsendítette, aztán kissé habozva mondá:

— »Bocsánat, de e helyett mást kérnék.«

A szemérmetlen bujaság és az aljas pénzre sóvárgás e kettős impressziója most annyira megfért René gondolataival, hogy a negyedóra alatt, mig lehordta bérkocsijába a lakásban volt aprósá-

gait, az a rettenetes vidámság szállta meg, a melyet egy humorista keserűen és igazán »a magamagát eltemető halottvivő vidámságának« nevezett. Midőn útnak indult a döczögős, foltos bélésü bérkocsi, melyen boldogságának romjait vitte, ez a kegyetlen vidámság csakhamar a legkeserübb bánatra vált. Minden lépten-nyomon ráismert az utczákra, a hol annyiszor őrülten várt és a hol többé nem fog menni. Az ég szürkén, alacsonyan nehezedett a városra. Mint Párisban tavasz derekán nem ritkaság: hirtelen visszatért a tél és megdideregtette a fakadó lombokat. Mikor a kocsi átrobogott a mogorva, zöld Szajna hidján, a szerencsétlen letekintett a vizre és azt gondolta magában:

— »Könnyü volna végét vetni az egésznek.«

Aztán elővette zsebéből Suzanne levélkéjét, mintha meg akarna győződni boldogtalanságának valóságáról. Majd hosszasan szívta be a keszkenő illatát; — forgatta a keztyűt és megtalálta benne az ujjak alakját, melyeket annyira szeretett. Érezte, hogy a kisértésnek való ellentállásban eljutott ereje végső határáig és mikor egyedül volt szobájában, vergődése közepett egész hangosan mondá:

— »Nem birom tovább . . .«

Nyugodtan, szintén automát módjára, kihúzta iróasztalának egyik fiókját és kivett belőle egy szarvasbőr-tokba zárt revolvert, melyet nénje adott neki, hogy, mikor későn jő haza a szinházból, bátorságban legyen. Végig csattogtatta az üres hen-

gert. Aztán elővette a töltéseket és egyet megfontolgatott a tenyerén. — Mily nyomorult az emberi gépezet, hogy ilyen csekélység elég a megsemmisítésére! — Megtöltötte a pisztolyt, szétbontotta az ingét, balkezével megkereste a helyet, hol szive dobogott és odanyomta a csövet.

— »Nem,« szólt aztán hangosan, »előbb mégis megkisértem.«

Ez a beszéd abból a gondolatból eredt, mely már többször ostromolta őt, de a melyet mindig mint őrültet hárított el magától. Most ez a gondolat alakot és testet öltött előtte, a végső döntések pillanataiban támadó eszmék határozottságával. Visszatette a pisztolyt a fiókba, leült karosszékébe, — a Suzanne karosszékébe — és elmerült a tragikus ábrándozás örvényében, hol a képek rendkivüli élességgel domborodnak ki, az ötletek lázas sebességgel kergetik egymást és lépten-nyomon támadnak a kétségbeesett eltökélések. »Édesem . . .« ismételgette magában, visszaemlékezve Suzanne levelére. Ez a nő — hiába hazudott annyit, hiába játszotta azt a komédiát, melynek számtalan jelenete most egymásután felmerült emlékezetében, hiába van az az aljas viszonya Desforgeszsal — mégis igazán szenvedélyesen szerette őt. Ez őszinte szerelem nélkül történetük teljesen érthetetlen volna. Micsoda ok hozta e nőt hozzá, ha nem a szerelem? Érdek? Hiszen René szegény és alacsony sorsú volt. A hiúság, hogy elcsábítja a divatos

írót? Hiszen maga kívánta, hogy viszonyuk maradjon titokban. Kaczérság? Nem hódította el semmi más asszonytól, a kivel vetélkedik. Igen, bármily szörnyeteg is volt ez a romlottsággal és csalással elegy szerelem, Suzanne mégis szerette, és most is szereti őt. Ez a lélek, melynek erkölcsi bélpoklossága iszonyú, mégis tud őszinte lenni. Van valami benne, a mi nemesebb életénél és cselekedeteinél. René végre hajlandó volt hallgatni a kedvesét védelmező szózatra és szeme közé nézett az árúbabocsátottságnak, melynek fölfedezése úgy lesujtotta. A Komof-palotába lépte, az arisztokráczia első gyermekes impressziói, Suzanne birása és mindaz, a mi őt környékezte, fényt és előkelőséget árulva el a költőnek, sok titokra készítették őt elő. A nyárspolgár kába ábrándja, mely megaranyozta a nagyúri életet, szétoszlott, és most már csaknem tisztán látta a borzasztó tékozlást, a melylyel Párisban a bőséges élet jár. Mig élni vágyó szerelme igazolni, vagy legalább érteni kívánta Suzannet, keresve benne valamit, hogy ne kellessék őt végképp megvetni, René látta a kedvesében lejátszódott benső drámát... Claude világosan megmondta neki: »Most hét éve Morainesék tönkre mentek...« Tönkre mentek! Ez a négy szótag fölidézte a fiatal ember előtt mindazt a sok lemondást és megalázást, a mivel az elszegényedés jár. Suzanne fényben és a fény számára nőtt föl. Ez volt éltető levegője. Arra a gyászos útra bizonyosan férje, ez a frakkos

Marneffe terelte őt elsőbben; — a költő ugyanis még mindig igy itélte meg a szegény Pault. — Desforges előbukkant. Az asszony engedett neki. Nem szeretett . . . És a mikor végre szeretett, vajjon eltépte láncát? Igen, eltéphette volna, azt ajánlva neki, Renének, hogy szakitsanak mindennel mind a ketten, aztán együtt éljenek örökre! . . .

— »Mindennel szakitani? . . . . Mind a ketten? . . . Együtt élni örökre? . . .« Azon vette magát észre, hogy hangosan mondja e szavakat, mint a ki álmában beszél. De vajjon nem késő-e már? Ha azt ajánlaná Suzannenak, hogy semmisitsék meg az egész multat, ne tartsanak meg belőle egyebet, csak szerelmüket s aztán e szerelembe vessék egész valójukat, egész jelenüket, egész jövendőjüket? Ha azt mondaná neki: »Esküdözöl, hogy ez a szerelem szivedben az egyetlen igazság. Ám bizonyitsd be, hogy ugy van. Nincsenek gyermekeid, szabad vagy. Vedd el életemet és add nekem a tiedet. Jere velem és megbocsátok és hiszek neked! . . .« — »Őrültség,« mondá, mikor ez a szándék agyába ötlött s szinte maga előtt látta Suzannet, a mint hallgatja őt . . . Őrültség? Ugyan miért lenne az? Eszébe jutottak azok a frázisok, melyeket ifjúságában a prostituáltak megváltásáról olvasott. Ez a gondolat oly mélyen emberi, hogy kisértetbe vitte a legnagyobb művészeket is. A szerelmes ledér legistenibb alakja, a kit valaha csak festettek, Balzac Esthere, valamikor sok álmát vonzotta magához ez

ifjúnak s az olyan természetek, a minő ő vala, nem egykönnyen feledik az ilyen álmokat . . . Szerette Susannet és Suzanne szerette őt. Miért ne kisértené meg e fönséges érzés nevében kimenteni ez asszonyt a becstelenség fertőjéből, magát pedig a halál fekete örvényéből, mely felé ugy vonta valami? Miért ne adná meg e nőnek ez egyetlen alkalmat, jóvá tenni a sors undok nyomoruságait? . . . De vajjon mit felel majd Suzanne? . . . »Végre meg fogom tudni, hogy csakugyan szeret-e,« gondolkozott tovább René. — »Ha szeret, mily mohón ragadja majd meg az alkalmat, kiszabadulni gályarabságából. De ha tagadólag válaszol? . . .« Erre a gondolatra Renét az iszonyat borzadálya futotta végig . . . »Akkor még majd ráérünk cselekedni,« mondá magában végezetül. A vihar, melyet ez a hirtelen terv támasztott benne, közel három óra hosszáig tartott. A fiatalember általengedte magát neki, nem vevén észre, hogy szándéka már eleve eltökélt s gondolatainak kóválygása csak önmaga előtt takargatja az érzést, mely most benne mindenek fölött uralkodott: a vágyódás, a dühös kivánság ujra birni kedvesét. Ha a szökés terve százszor őrültebb, képtelenebb, lehetetlenebb is, mint a minő volt: mégis ugy ragaszkodik vala hozzá, mint ha okos, egyszerü és biztos lett volna; mert valóban csak ezen az egy módon lehetett összeegyeztetni szerelmének szilaj lángolását saját méltóságával, melyet még szűz becsülete eddigelé soha sem tett alku tárgyává.

— »Tenni kell . . .« szólt végre. Leült asztalához és levélkét irt, melyben kéri Suzannet, hogy másnap délután két órakor fogadja őt. Maga sietett postára adni e levelet és mikor hazatért, az a nyugalom lepte meg, mely minden döntő elhatározás után következik. Nagy fölindulása után nem volt ereje semmi tetthez, még a *Savonarola* kéziratához sem birt nyúlni. Most azonban egyszerre úgy kezdett készülődni, mintha a Suzanne válasza nem lehetne kétséges. Megszámlálta: mennyi pénz van fiókjában. Ötezer-egynéhány frank volt. Ez egyelőre épp elég. De azután? . . . Kiszámitotta, mennyi illeti őt meg a családi vagyonból, mely nénje között és ő közte oszlik meg. Fődolog, kihúzni az első két évet, mig befejezi és előadatja drámáját. Aztán rögtön közre bocsájtja regényét, a melyet a darab sikere majd emelni fog, mint a hullám a hullámot; majd kiadja versgyüjteményét. Munka és dicsőség lebegett előtte. Hogy fog majd dolgozni, mikor egy isteni varázsital serkenti: a boldogság és az akarat, hogy megszerezze Suzannenak mindazt a fényt, miről ő miatta lemondott. Nénje, mikor bejött, azt látta, hogy iratait, könyveit rendezgeti és félre rakja a rézmetszeteket.

— »Mit csinálsz? . . .« kérdezte.

— »A mint láthatod, útra készülök«, felelt René.

— »Útra készülsz? . . .«

— »Igen; Olaszországba akarok menni.«

— »És mikor?« szólt Émilie elképpedve.

— »Holnapután.«

Ez a válasza jóhiszemü volt. Ugy számitotta, hogy Susannenak elég lesz huszonnégy óra fölkészülni, ha elszánja magát e lépésre. De ha nem szánja el? Ez az egyetlen kétség annyira fájt Renének, hogy nem is akart rágondolni. Az operában történt jelenet óta, mikor Morainesnét halaványan és mintegy villámtól sujtottan hagyta ott a páholy homályos előtermében, emberfölötti dolgot rótt magára, gátat vetve szenvedélyes kivánságainak. Hirtelen támadt reménye igazi szakadás volt a gáton; és a kivánság áradata szilajan, féktelenül, mindent fölforgatva és mindent magával ragadva özönlött ki ezen a nyiláson. Őrültsége annyira fokozódott, hogy a találkozást megelőző reggelen elment több útiszeres boltba, ládákat kiszemelni. Mióta Vincyék eljöttek Vouziersből, a családnak egyetlen egy tagja sem utazott soha. Lakásukon minden uti eszköz gyanánt nem volt egyéb két szüette vén faládánál és három keshedt bőrtáskánál. E reális dolgokkal foglalkozva, az az érzés támadt benne, hogy álma nem is álom, hanem valóság; és a találkozás óráját nem is várta valami nagyon lázasan. A kivánság hálluczinácziója oly erős volt benne, hogy a dolgok igaz mivoltát csak akkor kezdte egész teljesen érezni, mikor belépett Morainesné kis szalonjába. Még mindig hátra volt minden.

— »Úrnőm azonnal jön . . .« szólt az inas, magára hagyva Renét a szobában. A költő leg-

utóbb akkor volt ott, mikor fölolvasta verseit az asszonynak, a kiről azt hitte, hogy Madonna. Vajjon kiszámitott ravaszsággal váratta őt most Susanne e helyen, mely teli volt emlékekkel? René előtt valóban sok emlék támadt föl e kis szalonban; de a falak, a tárgyak egész más érzéseket keltettek benne, mint a minőkkel Suzanne kecsegtette magát. Borzadt ez előkelő disztől, melyet egykor úgy csodált. Ugy rémlett neki, hogy a becstelenség párája nehezedik a holmikra, a melyeknek legtöbbjét bizonyosan Desforges vette. Ez a borzadály csak növelte benne az erős szándékot, hogy a szeretett nőt kiragadja a szégyenletes multból és mikor Suzanne megjelent a küszöbön, nem szerelmet látott az ifjú szemében, de erős, eltökélt szándékot. Vajjon mit tökélt el magában René? Kettejük közül most az volt a meghatottabb és ő tudott kevésbbé uralkodni magán. Hosszu csipkeruhájának fehérsége mellett még jobban látszott, mily sárga az utóbbi napok izgalmától megviselt arca. Most bezzeg nem kellett a fekete krétához folyamodnia, hogy körülárnyékozza szemét, mint azt nemcsak a szinpad, de az élet komédiásnői is szokták cselekedni. És nem volt mesterkélt a mozdulat sem, mikor a fiatal ember láttára szivéhez szoritotta kezét és a falnak támaszkodott, hogy ne rogyjon le. Első pillantásra látta, hogy kemény csatát kell vívnia: visszahóditani kedvesét; és egész valója remegett. És most a szerelmesek között oly mély hallgatás keletkezett, hogy

szinte hallani lehetett a végzet szárnyának csapását, annyira félelmes és ünnepi volt ez a némaság. A boldogtalan asszony nem birta tovább a szótlanságot és ő kezdett először beszélni, halkan, csöndesen:

— »Mennyit szenvedtem miattad, édes Reném!« . . . És megindulástól őrülten felé sietett, megragadta két kezét, kebelére omlott és ajkát kereste, hogy megcsókolja. Az ifjú azonban vissza birta őt utasitani.

— »Nem«, mondá, »nem akarom . . .«

— »Ó, jaj!« nyögött, kezét tördelve az asszony, »hát még mindig hiszel annak az iszonyú gyanunak! . . . És nem jöttél hozzám, meghallgatásom nélkül itéltél el! . . . Pedig micsoda bizonyitékaid vannak! . . . Hogy kijönni láttál egy házból! . . . És nem ötlött az agyadba egyetlen gondolat, a mely mellettem szólna, egyetlen föltevés, a mely javamra lehetne! . . . S ha azt mondom neked, hogy abban a házban egy beteg barátnőm lakik, s őt mentem meglátogatni? . . . S ha azt mondom, hogy az az ember, a kinek a látása megtébolyitott, ugyanazért járt ott? S ha megesküszöm arra, a mi legszentebb előttem ezen a világon, a . . .«

— »Ne esküdjék«! vágott szavába René keményen, »nem hinnék önnek, mint a hogy most sem hiszek . . .«

— »Még most sem hisz nekem! Istenem, mit tegyek?« Föl s alá kezdett járni a szobában, egyre

azt hajtva, »mit tegyek, mit tegyek?« Egész héten az a gondolat sajgott fejében, hogy René még mindig ingerült lesz és nem fog neki hinni. Ha még mindig gyanakszik rá, úgy vége van. Újra kémlelni vagy kémleltetni fogja. Megtudja, hogy valahányszor ama képzelt barátnő házába lép, mindig Desforgeszsal is találkozik. És akkor mi tevő legyen? Minek hazudjék tovább? És különben is megelégelte a sok csalást? Most, mikor a legőszintébb szenvedély viharzott szivében, érezte, hogy meg kell mondania kedvesének az igazságot, a teljes igazságot, föltárva egyszersmind szenvedélyét; és ennek hinnie kell. Szinte eszeveszetten kezdett beszélni: »Igaz, hazudtam . . . Mindent tudni akarsz, mindent meg fogsz tudni . . .« Aztán elhallgatott és őrült mozdulattal simitotta végig arczát. Nem, nem bir igy meggyónni. René végkép megvetné őtet. És azt képzelve, hogy valami összefüggéstelen kompromiszszum fog támadni őszintesége között és rettegése között, hogy René megutálja őt, igy folytatta: »Borzasztó egy eset ez . . . Apám meghalt . . . Meg kellett vásárolnom a leveleket, a melyekkel nyomorult emberek beszennyezhették volna emlékezetét; sok pénzre volt szükségem . . . Nem rendelkeztem semmivel . . . Férjem visszautasitott . . . Akkor ez az ember . . . Fejemet vesztettem, hatalmába keritett és hatalmában tart most is e titok révén! . . . Ah, hát nem érzed, hogy csak azért hazudtam, hogy enyém légy, hogy enyém maradj.«

Mig e szók önkéntelenül törtek ajakára, René nézte őt. Az atyja megmentéséről szóló történet nem volt egyéb új hazugságnál, s ezt a költő tudta, látta. Az utolsó szilaj hevű kiáltás azonban nem volt hazugság. És az ifjú nem törődött a többivel. Meg fogja tudni: vajjon e szerelemnek, az egyetlen őszinteségnek lesz-e ereje diadalmaskodni mindenen?

— »Jól van«, mondá. »Igenis, jól van, ön keservesen érzi, hogy egy gyalázatos múlt rabja! Jól van, ön irtózik attól, hogy ez embertől függ! . . . . Ön azt mondja, hogy szeretett, hogy szeret engem és csak azért hazudott, hogy ne veszitsen el. Alkalmat adok önnek, hogy szerelmét bebizonyitsa, és hogy nekem ne legyen módom többé kételkedni benne . . . Egyszeriben eltörülheti az egész múltat . . . Én is szeretem önt, Suzanne, végtelenül! Ne kérdezze, mit éreztem, mikor mindent megtudtam, mindent megláttam. Csak azért nem haltam belé, mert a kétségbeesés nem öl. De mindent megbocsátok, mindent feledek, ha érzem, hogy ön igazán szeret engemet. Én szabad vagyok, és ön is az, mert nincsenek gyermekei. Kész vagyok mindent elhagyni önért és azt kérdezem, kész-e ön ugyanezt tenni? Elmegyünk együtt a hova akarja; Olaszországba, Angliába vagy bárhová, a hol nem akadhat semmi az útunkba, a mi múltjából való. És én e múltat úgy fogom tekinteni, mintha nem volna. Lesz erőm hozzá, az ön szivében való hitemből. Azt fogom gondolni: — nem ismert engemet

és attól a naptól fogva, a hogy megismert, nem volt többé számára semmi e világon, csakis a szerelme. — De hogy belenyugodjam az aljas osztozkodásba, mikor ön amaz ember karjaiból, csókjaitól bezzennyezetten jő hozzám; vagy, hogyha szakitana is vele, itt maradni, nyomorultan, nem bizva e szakitásban és tovább játszva a kém megalázó szerepét . . . Ezt ne kivánja tőlem, Suzanne. Odáig jutottunk, hogy mindennek vagy semminek kell lennünk egymásra nézve. Vagy olyanok, a kik szerelmükből alkotnak családot, hazát, világot, vagy idegenek, a kik nem ismerik egymást. — Válaszszon . . .«

René az olyan elszánt ember erejével beszélt, mint a ki megesküdött, hogy végre hajtja, a mit akar. Bármily esztelen is lehetett ajánlata egy párisi nő szemében, ki a szenvedélyt mindig csak az élet követeléseivel és kényelmeivel látta összeegyeztetni, Suzanne nem kételkedett egy pillanatig sem. René igaz szivből beszélt, de oly nagy szerelem érzett ki minden szavából, hogy az asszony előre tudta, hogy végül mégis csak diadalmaskodni fog az ifjú fölháborodásán és őrültségén.

— »Ó, mily jó vagy!« szólt remegve. »Hogy szeretsz engemet! Hogy szeretsz engemet! . . .« Összedidergett, mikor ezeket mondta és kissé lehajtotta a fejét, mintha alig birná elviselni ezt a nagy boldogságot. »Istenem, mily édes ez! . . .« Aztán odalépett Renéhez, szinte félénken megfogta a kezét

és lassan megszoritotta: »Be nagy gyermek vagy, hogy ilyet ajálsz nekem . . . Ha csak rólam lenne szó, azt mondanám: Legyen tied az egész életem, nem bánom! . . . De hogyan fogadhassam én el a te életedet? Te huszonöt éves vagy, én pedig több vagyok harmincznál . . . Hunyd be a szemedet és képzeld el, minők leszünk tiz év múlva . . . Én öreg asszony leszek, te pedig még fiatal ember . . . Hát művészeted, melyhez úgy ragaszkodtál, hogy féltékeny lettem? — Miért titkoljam többé? — Neked Párisra van szükséged, hogy irhass . . . Mellettem szomorú lennél . . . Azt látnám, hogy kötelességből, szánalomból szeretsz engemet és boldogtalan rabszolga vagy! . . . Ezt nem birnám elviselni! . . . Édesem, tégy le ez esztelen gondolatról és mondd, hogy a nélkül is megbocsátasz nekem! . . .«

Mig beszélt, egész oda közelitett a fiatal emberhez, hozzá szoritotta kebelét és ajkát kereste ajkával. Renét végigborzongatta a vágy, de egyszersmind megundorodott a csábitás szándékától, melynek előre kiszámitott voltát az is bizonyitotta, hogy Suzanneon nem volt vállfüző. Megragadta az asszony keze csuklóját, egyet csavaritott rajta, aztán messze ellökte magától.

— »E szerint nem akarod«, szólt nyersen, »mond még egyszer, hogy nem akarod . . .«

— »Kérlek, édes Reném, ne taszits el magadtól«, szólt az asszony könnyekbe fúló hangon. »Szeretjük egymást, legyünk boldogok! Fogadj el

engemet, a hogy vagyok, életem minden nyomorúságával. Igaz . . . én szeretem a pompát, szeretem a társaságot, szeretem Párist, a melyet te gyűlölsz . . . Nem birnék mindenről lemondani, mindent eldobni magamtól . . . Fogadj el igy, hiszen tudod, érzed, hogy igazat mondok, mikor esküszöm, hogy úgy szeretlek téged, a mint még soha sem szerettem . . . Tarts meg . . . Rabszolgád, jószágod leszek. Ha hivsz, jövök. Ha elkergetsz, megyek . . . Ne nézz rám ilyen pillantással . . . Essék meg rajtam a szived! . . . Mikor hozzám jöttél, vajjon kérdeztem-e tőled, hogy van-e más szeretőd is? Nem kérdeztem, mert csak az az egy gondolatom volt, hogy téged boldoggá tegyelek. Hogyan haragudhatsz rám, a mért eltitkoltam életem szomorúságait? Nézd, itt heverek előtted a földön és úgy kérlek . .« Csakugyan lábához borult. Eszébe sem jutott többé az óvatosság, s hogy esetleg bejöhet valami cseléd. Térden csúszva, belekapaszkodott René ruhájába. Gyönyörű volt igy, szilaj pillantásu szemével, a szenvedély tüzétől égő arczával és teljesen megmutatva a benne élő nagy courtisanet, a kit mindig leplezgetett. René érzékei lángoltak, de egyszerre egy gonosz emlék jutott eszébe; és sértő, csufondáros hangon kérdé az asszonytól:

— »És Desforges? . . .«

— »Ne beszélj róla«, nyögte Suzanne, »ne gondolj rá! Hát azt hiszed, hogy haboznék egy pillanatig is, ha módomban lenne túladni rajta, ki-

dobni őt? De nem látod, hogy kelepczében vagyok? Istenem, Istenem, nem volna szabad igy kinozni egy asszonyt«, mondá aztán komoran, még mindig térden állva, de mozdulatlanul és lehajtva fejét: »Nem tehetem . . .«

— »Úgy hát fogadd el ajánlatomat, még van idő . . . Szökjünk meg . . .«

— »Nem«, mondá az asszony még komorabban, »nem lehet az sem . . . Ládd, könnyű volna megigérnem s aztán nem tartani meg! . . . De már megelégeltem a sok hazugságot . . .« Fölkelt. Idegeinek nagy feszültsége után elbágyadt és gyönge hangon ismételgette: »Nem lehet... Nem tehetem...«

— »Úgy hát mit akartál velem!?« kiáltott René dühösen. »Miért csúsztál a lábamnál az imént? Azt szeretted volna, hogy szerelmi lakájod legyek?... A fiatal ember, a kinél megtisztálkodsz a vén ember csókjai után! ... Ah! ...« És féktelen haragjában rettentő arczczal, emelt ököllel rohant az asszony felé, ki azt hitte, hogy meg fogja ölni és elszörnyedéstől sápadtan, kezét tördelve hátrált meg.

— »Kegyelem, kegyelem«, szólt borzadva. »Ne bánts, ne bánts!«

Azzal elmenekült egy asztal mögé, a melyen mindenféle apróság között ott volt a báró bársony keretű fényképe is. René elforditotta szemét Suzanneról. Küzdött a szörnyű kisértés ellen, hogy megüsse ezt a védtelen asszonyt. Alig látta meg az arczképet, őrült kaczajra fakadt. Fogta a fotogra-

fiát, aztán megragadta az asszonyt a hajánál fogva és a szájához dörgölte a képet, oly kegyetlen erővel, hogy szinte vér serkedt alatta és egyre kaczagott, mint a bolond:

— »Nesze, itt a szeretőd! Itt a szeretőd, a szeretőd, a szeretőd! . . .«

Aztán földhöz vágta a képet és összetiporta. Alig követte el ezt az őrült tettet, már is megszégyelte. Még egy utolsó pillantást vetett Suzannera, ki zilált hajjal, merev szemmel, az iszonyattól megsemmisülve állt a szoba egyik sarkában. Azzal némán távozott és az asszonynak nem volt ereje, hogy egy szót szóljon.

VI.

Taconet abbé.

Két nappal e szörnyű jelenet után Claude Larcher délután két óra felé Colette lakásának a Tuileriák kertjére néző erkélyén állott a langyos májusi verőfényben. Egymás után több éjtszakát töltött kedvesénél. A két szeretőt elfogta az a szerelmi hév, mely az ilyen viszonyokban igen gyakori és annál mohóbb, mert az alig múlt veszekedések emlékével elegyedik a bizonyosság, hogy nemsokára megint háboru lesz. A férfi és a nő ilyenkor tartózkodás nélkül adja oda magát. Úgy látszik, hogy az együtt izlelt kéjek mintegy átalakitották testüket, egyiket a másikért és ezután a lángoló, szinte őrült szeretkezés után minden más gyönyörűség elenyésző. Claude a szerelmi szokások e különös törvényén elmélkedve szívta szivarát, melynek füstje kéklett a vidám napsugárban. Nézte, hogyan érik egymást a fogatok az utczán és hogyan járnak-kelnek a sétálók a kert fakadó fái alatt. Maga is csodálkozott, hogy milyen boldog a betellés e napjaiban. Kinos féltékenysége, jogos haragja, megalá-

zódásának érzése mind eltünt, mert Colette engedelmeskedett neki és úgy Aline, mint Salvaney előtt bezárta ajtaját. Tudta, hogy mindez nem fog soká tartani; de e nő közelsége oly boldoggá tette őt, hogy eltávoztatta magától a jövőtől való félelmet és a multért való gyülölséget. Békés lassusággal szivta szivarát és olykor hátrafordult, hogy a nyitott ablakon át nézze Coletteet, ki aranyvirágos rózsaszin kinai ruhában, — az öltözőszobabeli másában, — hintaszéken ringatózott, rózsaszin harisnyás lába hegyén aranyhimes marokkói papucsot libegtetve. A dohányzószoba, ugyanaz, a melyben a levél-jelenet történt, teli volt virággal. A falakat a művésznő pályájának emlékei födték: szinházi-öltözőszobákat ábrázoló aquarellek, fényképek és koszorúk. Egy kis fehér angora-macska, kinek az egyik szeme kék, a másik fekete volt, hanyatt hemperegve labdával játszott, mig Colette, folyton ringatózva, hol mosolyogva tekintett Claude felé az orosz czigarette füstjén keresztül, hol ujságot olvasott és dúdolgatta Richepin egy gyönyörű románczát, melyre egy Cabaner nevű furcsa zeneszerző nem rég csinált nótát:

»A hónapok jőnek-mennek
S mint agár fut az idő . . .«

— »Istenem!« gondolta magában az iró, hallva a mai napok egyetlen költőjének versét, a ki vetél-

kedni tud a népdalok isteni bájával, »ez a nóta szép, az ég kék, a kedvesem pedig gyönyörű. Ördög vigyen minden analizist! . . .«

A boldog szerelmest álmodozásában egyszerre Colette halk sikoja zavarta meg. A leány fölkelt a hintaszékből és reszkető kézzel tartotta az ujságot. Miután szokása szerint rápillantott a harmadik oldalra, hol a szinházi hirek vannak, megnézte a másodikat, aztán az elsőt is. A mit ezen olvasott, valami félelmes lehetett, mert ezt hebegte, oda nyújtva Claudenak az ujságot:

— »Ez borzasztó! . . .«

Claude maga is megrettenve nyúlt a lap után és az ujdonságok rovatában ezt olvasta:

»Közvetlen lapunk zárta előtt oly hirről értesülünk, mely az iró-világot kétségtelenül meg fogja rázni. René Vincy, a *Cicisbeo* ünnepelt szerzője, meg akarta magát ölni rue Coëtlogon-beli lakásán. Pisztolyt sütött a szive tájékára. A fiatal költő bámulóit megnyugtathatjuk, hogy a szomoru kisérletnek aligha lesznek végzetes következései. Közkedveltségű irótársunk sebe sulyos, de a golyót már kivették és az orvosok minden jót remélnek. A kétségbeesett tett okát nem tudni.«

— »Colette,« kiáltott Claude, »te ölted meg őt!«

— »Nem,« nyögte a szinésznő magánkivül, »az nem lehet... Nem fog meghalni... Ládd, az ujság is azt mondja, hogy jobban van . . . Ne tégy nekem ilyen szemrehányást! Kétségbeesném . . .

Hát tudtam én az egész dologról? ... Szörnyen haragudtam rád ... Kegyetlenül bántál velem ... Mindent elkövettem, hogy bosszút állhassak ... De menj, rohanj hozzá ... Nesze, itt a kalapod, a keztyüd, a botod. — Szegény kis René, virágokat fogok neki küldeni. Hiszen úgy szerette a virágokat ... És csakugyan azt hiszed, hogy a miatt az asszony miatt tette? ...«

És mig igy, összefüggés nélkül beszélt, a jó leány megindulásával és a komédiásné gyermekességével, felöltöztette kedvesét és kifelé tuszkolta az ajtón.

— »És majd hol találkozunk?« kérdé Larcher.

— »Hát itt, hat órakor, hogy ebédelni menjünk a boulognei erdőbe ... Édes Istenem, ha nem kellene okvetetlen találkoznom a divatárusnőmmel, meg a varrónőmmel, veled mennék. De ezt lehetetlen elmulasztanom ...«

— »És még ezek után is kint akarsz ebédelni a boulognei erdőben? ...« szólt Claude.

— »Ne rosszalkodjál,« felelt a leány, csókot nyomva szeretője ajkára, »gyönyörü idő van és szörnyen szeretnék a zöld fák alatt enyelegni véled ...«

Ez a beszéd mindennél jobban lerajzolta e nőt, kiben a legőszintébb elérzékenyedés megfért a lángoló kéjre vágyódás mellett. Larcher is megcsókolta őt és egy kis megvetést érzett önmaga iránt; oly gyönge volt e nő akaratosságával szem-

ben, még most is, mikor erről a szivét oly mélyen érintő szerencsétlenségről értesült. Leszaladt a lépcsőn, négyével ugorva a fokokat; kocsiba vetette magát s egy negyed óra mulva kinyitotta a rue Coëtlogonban a rácskaput, mint egynéhány hónapja is, mikor elment Renéjeért, hogy a Komof-palotába vigye a mulatságra. Egyszerre eszébe jutottak a gondolatok, a melyek akkor bántották, a baljóslatú ég, a széltől űzött felhők között bujkáló hold és a szivét szorongató rossz sejtelem. Most gyönyörü májusi nap árasztotta el az eget fényével és Fresneauék földszinti ablaka előtt falevelek zöldeltek a keskeny kertecskében. A csöndes, békés életet környékező tavasz jelképezte, hogy mi lett volna a René élete, ha sohasem találkozik Suzanne-nal. És ki volt e találkozás közvetett oka? Claude hiába küzködött a lelkifurdalás ellen. »Hát sejthettem én a szerencsétlenséget? . . .« Bizony sejtette. Csakis rossz származhatott ebből a hirtelen átültetésből a pompa világába, a hol a költő hiusága és érzékisége rögtön föltámadt. A legrosszabb történt meg. Persze gonosz véletlen kellett hozzá. De ki idézte föl ezt a véletlent? A válasz fájhatott a jóbarátnak és Claude szoruló szivvel csengetett be a házba, a hol egykor az egyszerüség, a nemes, a tiszta szeretet és munka lakozott. Mely öldöklő miazma és mely szomoruság foglalta el mindennek helyét! Láthatta ezt Françoise feldúlt ábrázatán is. A cseléd, mikor ajtót nyitott, keserves zokogásra fakadt.

Törülgette a szemét kék köténye szélével és igy beszélt az ő parasztos nyelvén:

— »Még csak e kellett! . . . Kedves nagyságos úr! Hogy igy pusztuljon el az ifijúr, a kit én még gyermeknek láttam . . . olyan gyönge, olyan kényes volt, mint egy kis leány! . . . Jézus, Mária, szent József! — Jöjjön, Larcher ur, bent van a nagysága is, meg Rosalie kisasszony is . . . A Taconet tisztelendő úr pedig vigasztalja . . .«

Émilie a kis Offarel-lyánynyal az ebédlőben volt, hol Claude annyi jó órát töltött valamikor. Az orvos nyilván az imént ment el, mert erős karbolszag töltötte be a szobát, mintha most kötöztek volna. Egy vörös feliratú karbolos üveg állt az asztalon; mellette orvosság, egy findsa-alja és négyszögletesre vagdalt gyapotdarabok. Összecsavargatott pólyák, ugyancsak vörös feliratú és ezüstös papirossal takart kenőcsös köcsög, gombostűk és reczeptek adtak a szobának igazi kórházi szint. Émilie sápadtságán meglátszott, hogy mennyit szenvedett negyvennyolcz óra alatt. Larcher jötte épp úgy hatott rá, mint Françoisera. Az iró jelenléte eszébe juttatta a régi jó napokat, mikor úgy büszkélkedett az ő Renéjében. Sírva nyujtott kezet Claudenak:

— »Mily igaza volt önnek! . . .«

Rosalie oly nyilt tekintetet vetett a látogatóra, mintha élő szóval vádolná René öngyilkossága miatt. A leány szemében annyi bánatos gyülölség

volt s ez a szomoru harag annyira növelte Claude lelkimardosásait, hogy a jó ember nem birta ki ezt a nézést s elfordult.

— »Szabad őt látnom?« kérdé kis vártatva.

— »Ma nem«, felelt Émilie. »Igen gyönge. Az orvos félti minden izgalomtól. De a bátyám majd megmondja önnek, hogy van . . .«

— »És mikor történt a szerencsétlenség? Én csak a lapokból tudtam meg.«

— »Hát a lapok irnak róla!« szólt Émilie. »Pedig hogy titkolóztam!«

— »Csak egy kis ujdonság az egész . . .«, mondá Claude, Rosalie hirtelen elpirulásából egyszeriben kitalálva, hogy mi történhetett. Az öreg Offarel alatt a hadügyminisztériumban szolgált egy fiatalember, a ki benyalós volt egynéhány szerkesztőségbe s a kit Larcher ismert. Az osztálytanácsos alkalmasint mindent elmondott e fiatalembernek s ezt a leány már tudta. Claude igyekezett megengesztelni Rosaliet, eloszlatva Fresneauné gyanuját: »A reporterek mindenütt szimatolnak; nem menekülhet előlük senki, a kinek egy kis neve van . . . De mondják, hogy történt a szerencsétlenség?«

— »René tegnapelőtt délután négy óra felé tért haza«, mondá Émilie. »Rögtön láttam az arczán, hogy valami baja van . . . De hiszen mindig oly szomoru egy idő óta! . . . Azt mondta, hogy Olaszországba utazik. Megkérdeztem tőle: — Holnap indulsz? . . . — Azt felelte: — Nem; azzal

megölelt és zokogva csókolt. — Mi bajod? ... — kérdém. — Semmi, felelte; hol van Constant? — Ez a kérdés meglepett. René tudta, hogy a fiu nem érkezik haza az intézetből hat óra előtt. — És Fresneau? kérdé ismét. Azzal mélyet sóhajtott és bement szobájába. Én vagy öt perczig tanakodtam, hogy talán nem lett volna szabad őt magára hagynom. Félni kezdtem. A kétségbeesés pillanataiban az ember könnyen elragadtatja magát ... Egyszerre csak lövést hallottam ... Ó, hallani fogom, a mig csak élek! ...«

Nem birt tovább beszélni. A könnyek fojtották el szavát.

— »És mit mond az orvos?« kérdé Claude.

— »Nincs veszély, ha ugyan nem sejtett fordulat nem következik be;« felelt Émilie, »az orvos elmagyarázta nekünk, hogy az a szerencsétlen pisztoly — épp én ajándékoztam neki! — nehezen járt. A mint erőlködve húzta a ravaszt, a golyó félre ment ... A tüdején át, de a szivét nem érte és a hátán jött ki ... Huszonötéves korában! ... Istenem, Istenem, mily szerencsétlenség! Nem szeret bennünket és nem is szeretett soha! ...«

Mig az asszony igy panaszkodott, föltárva lelkének sebét, a hiába elpazarlott szeretet fájdalmát, melyet az anyák ismernek legjobban, Taconet abbé jelent meg a beteg szobájának küszöbén. Kezet szoritott Claude-dal, kinek már megbocsátotta, hogy egyszer a kapufélfától búcsúzva hagyta ott a

Szent-András-intézetet és rögtön válaszolt Émilie és Rosalie aggódva kérdő pillantására:

— »Elaludt egy kicsit s most nekem vissza kell mennem iskolámba.«

— »Megengedi, hogy elkisérjem?« szólt Claude.

— »Épp kérni akartam«, mondá a pap.

A két ember eleinte némán haladt egymás mellett. Taconet abbé mindig imponált Larchernak feddhetetlen karakterével, mely sokkal nagyobb ellentéte volt a mai hitvány erkölcsöknek, semhogy állandó szemrehányás ne legyen a század olyan vétekbe sülyedt és ideált hajhászó gyermekére nézve, minő az iró volt. Most is, mikor az abbé kissé nehéz léptekkel ment mellette, elgondolta magában, hogy mily erkölcsi mélységek választják el e paptól. A Szent-András-iskola igazgatója ötven év körül járó nagy, erős ember volt. Testessége első pillantásra nem árulta el, hogy milyen remete életet folytat. Kövér, piros-pozsgás orczája szinte mulatságossá tette volna őt, ha ajakának komoly vonása s főképp lelkes, szép tekintete nem teszi jóvá ezt az első látszatot. A művészek képzelő ereje, melyből az öröklékenység révén eredt René anyjának beteg melankóliája, a költő tehetsége és vonzódása minden iránt, a mi fényes és Émilie mód nélkül való szeretete öcscse iránt, az a képzelődés, mely nem engedi megállapodni a lelket a pozitiv dolgokon, de mindig fényesebbre vagy sötétebbre festi a tárgyakat; ez a veszélyes, ez a hatalmas tehetség

lobogott a pap kék szemében is. A katholikus fegyelem azonban megóvta a szertelenségtől, valamint a mély hit megszentelte használatát. Ez égő tekintetben amaz ember nyugodt derültsége volt, a ki évek óta egy szent gondolattal kél és fekszik. Claude ismerte e gondolatot, a melyre Taconet abbé beszélgetés közben mindig rátért, és a melyet határozottan mindig ki is fejezett: ujjá alkotni a franczia lelket a keresztyénség által. Az erkölcsi élet ez erős munkása szerint ez volt a czél, a melyre manapság minden jóakaratu embernek törekedni kell. Claude tudta azt is, hogy mily reményeket fűzött öcscséhez ez a valóban kitünő pap. Hányszor mondta előtte az abbé: »Franczia országnak keresztyén tehetségekre van szüksége!...« Ezért az iró most különös kiváncsisággal nézett a papra, fürkészve máskor oly nyugodt arczán az aggodalmat, — vagy szinte hajlandó lett volna azt mondani, a kétséget. Végigmentek a rue d'Assasn és épp ki akartak fordulni a rue de Rennesre, mikor az abbé megállt és igy szólt társához:

— »Hugom azt mondta, hogy ön ismeri azt a nőt, a ki öcsémet erre a kétségbeesett lépésre vitte. Isten nem engedte, hogy a szegény fiú igy pusztuljon el. Teste meg fog gyógyulni, de lelkének sem szabad visszaesnie a bajba... Ki az a nő?«

— »Olyan, mint minden nő,« felelt az iró, ki meg nem állhatta, hogy ne kérkedjék a pap előtt az emberi sziv ismeretével.

— »Ha ön gyóntatott volna valaha, nem mondaná, hogy minden nő,« vágott szavába a pap. »Ön nem tudja, hogy mi a keresztyén nő és hogy mennyi áldozatra kész . . .«

— »A legtöbb asszony ilyen,« folytatta Claude kissé gúnyosan és aztán elmondta René történetét. Elég pontos képet rajzolt Suzanneról, bőven használva a psychologiai kifejezéseket, beszélt e nő lelki sokféleségéről és a különböző erőkről, melyek énjét kormányozzák. »Benne három asszony van,« mondá; »az egyik a pompa után sóvárog és ezért oly szeretőt tart, a ki fizet; a másik szerelemre vágyik és ezért fiatal szeretőt tart; a harmadik pedig tiszteletben akar részesülni és ezért él férjével, a kit ámit. És fogadni mernék, hogy szereti mind a hármat: a pénzes szeretőt, a szivbeli szeretőt és a tisztesség köpönyegéül szolgáló férjet, — csakhogy különböző módon. Némely természet olyan, mint azok a kinai skatulyák, melyekben hat-hét skatulya van. Igen komplikált egy állat ez! . . .«

— »Komplikált?« szólt az abbé, a fejét rázva. »Tudom, hogy ön ezt sokkal egyszerübben is ki tudná fejezni. Ez a nő szerencsétlen teremtés, a kin érzelmei uralkodnak . . . És ez bizony nagy piszkosság.« A pap nemes arczán nagy undorodás látszott, mikor kiejtette e nyers szavakat. Látszott rajta, hogy a testi dolgokra való gondolás haragos utálatot kelt benne, mint papban, a kinek küzdenie kellett a szerelemre született temperamentum ereje

ellen. Az utálat azonban csakhamar nagy szomoruságra vált és az abbé igy folytatta: »Én nem ettől az asszonytól féltem Renét. Azok után, a miket ön most mondott, bizonyos, hogy az a nő elhagyta volna Renét, mihelyt vágyai beteltek. S hogy most a fiú beteg, ez a teremtés nem fog többé rágondolni ... A mitől én rettegek, az erkölcsi állapot, melyre e szegény gyermek kalandja vall ... Huszonöt éves és milyen nevelésben részesült! Érezheti, hogy mily drága kincse jó testvérének és hogy megvan páratlan adománya, a tehetség, mely az erős meggyőződés szolgálatában nagy dolgokat alkothat, ha majd elkövetkezik az idő, mikor hazája veszélyben lesz ... S hogy ő lehet a megmentője mindennek, önnek, neki magának, nekem és az embereknek«, mondá az utczán járókelőkre mutatva. »És mindez nem fontosabb neki, mint a bánat, hogy egy gonosz nő megcsalta! De ...« folytatta olyan hangon, mintha nemcsak Claudehoz, de a sebesülthöz is szólana, »mit remélnek önök találni az érzékek sivár világában, a hova a szerelem ürügye alatt mennek, mint a bünt, végtelen szomoruságával? ... Ön komplikácziót emleget. Pedig az emberi élet igen egyszerü. Benne van Isten tiz parancsolatjában. Vagy tud ön emliteni egy esetet, a melyről a tiz parancsolat nem gondoskodott? ... Mily elvakultak a mai kor emberei, hogy egy gyermek, a kit én oly tisztának ismertem, ily rövid idő alatt odáig jusson, csak azért, mert beszívta e szá-

zad levegőjét! Ah, uram,« mondá a fiától elárult apa fájdalmas hangján, »oly büszke voltam rá, oly sokat reméltem tőle!...«

— »Ön úgy beszél róla, mintha már meghalt volna, vágott szavába Claude. El is volt érzékenyedve és haragudott is. Egyrészt sajnálta az abbét szemmel látható szenvedése miatt, másrészt nem tűrhette a gondolatokat, melyeket a pap emlegetett, bár lelkiismerete válságos óráiban ő is ezekhez szokott folyamodni. Mint a mai napok szkeptikusai többnyire, szüntelenül a hit egyszerűsége után sóhajtozott; az értelem és érzelem mesterkéltségének kedvelése, viszont szüntelen azt bizonyitgatta neki, hogy minden hit csonka és, — alig merte gondolni — ostoba. Ellenállhatatlan vágyódás támadt benne, hogy ellent mondjon Taconet abbének és védelmezze Renét, a kin a rue Coëtlogonba érve, maga is siránkozott. »Hát azt hiszi ön«, folytatta, »hogy ez a fiú nem fog megerősödve kikerülni e megpróbáltatásból, és nem fogja még jobban használni irói tehetségét, a melyben legalább ön is hisz, tisztelendő úr? . . . Hej, hiszen ha az irás csak abból állana, hogy az ember gondolatokat találjon a szobájában, mint egy földmérő a fekete tábla előtt, s aztán e gondolatokat kifejezze szépen, nyugodtan, csöndesen, jól megválogatott szavakkal! Ha ez igy volna, akkor bárki is iróságra adhatná magát, mint a hogy mérnökségre vagy közjegyzőségre adják magukat az emberek. És ekkor nem lenne

szükség egyébre, mint türelemre, rendszerre és időre! . . . Csakhogy irni, az egész más valami . . .« Beszéd közben egyre jobban lelkesedett: »Először is élni kell és éreznünk az élet különös, páratlan izét, itt, a szánkban . . . Kisérleti tárgygyá kell átalakulnunk magunknak is és önmagunkba kell beleoltanunk a szenvedélyt. A mit Claude Bernard csinált a kutyáival és a mit Pasteur csinál a tengeri nyúlakkal, azt magunkon, a tulajdon szivünkön kell véghez vinnünk és bele kell fecskendeznünk az emberi lélek minden fertőzetes mérgét. Ha csak egy órára is, de tapasztalnunk kell az ezerféle érzést, a mi a hozzánk hasonló emberben támadhat, — és mindezt csak azért, hogy egy ismeretlen tiz év, száz év, kétszáz év múlva olvassa egy könyvünket, egy fejezetünket, vagy talán épp csak egy mondatunkat, a melynél megállapodik és azt mondja: Lám, ez igaz; és megismerje a bajt, mely őt magát gyötri . . . Biz ez rettentő egy játék és könnyen rajta lehet veszteni. Épp ily veszedelem fenyegeti a bonczoló orvost, hogy megvágja kezét a késével, vagy azonnal holtan rogy le, mikor a kolerások kórházában jár . . . Renét bizony elpusztulás fenyegette, de majd ha ezentúl szerelemről, féltékenységről és asszonyi hűtlenségről fog irni, legalább egy kis vér lesz irásában, piros vér, mely érben, lüktetett, nem pedig mások kalamárisából szedett tinta. És remek művekkel fogja gyarapitani Francziaország irodalmát, azét a Francziaországét, a melyet mi,

az ön állitása szerint, feledünk. Holott mi szolgáljuk, de a magunk módja szerint. Ez a mód nem olyan, mint az önöké, de azért mégis nemes. Tudja-e, hogy az a fájdalom is mártiromság ám, mikor valaki testéből kitépi *Adolphe*-ot vagy *Manon*-t? . . .«

— »*Beati pauperes spiritu* . . .« felelt a pap; »ha jól emlékszem, hallottam ilyesmit beszélni, most harmincz esztendeje, a tanárképző intézetben, mikor kint sétáltam pajtásaimmal, a kik később magukra vonták a világ figyelmét. Kevesebb metaforával éltek, mint ön s inkább abstrakczióhoz folyamodtak; úgy hívták ezt: a művészet és az erköles antinomiája . . . A szók szók, a valóságok valóságok . . . . Minthogy ön tudományról beszél, mit szólna ahhoz, ha egy orvos az alatt az ürügy alatt, hogy tanulmányozni akar egy ragadós betegséget, magába oltaná, s egyszersmind elpestisitené vele az egész várost? Gondolja meg, hogy mily súlyos felelősség háramlik a csodált nagy írókra, a kik lelki nyavalyáikat szétterjesztették a világon. Én nem olvastam azt a két regényt, a melyet az imént említett; de olvastam Goethe *Werther*-jét és Musset *Rolla*-ját. Vajjon René pisztolylövését nem inditotta-e némileg az öngyilkosság e két védőirata is? Borzasztó elgondolni, hogy Goethe is meghalt, Musset is meghalt és irásuk még mindig fegyvert adhat egy szenvedő gyermek kezébe! . . . A lélek bajaihoz csak azért szabad nyúlnunk, hogy enyhitsük és az emberi nyomorúság e dilettántizmusa,

melyben nincs se könyörület, se jótékonyság, iszonyatot kelt bennem . . . Higyje meg nekem«, mondá a karmeliták templomának kapuja felett levő feszületre mutatva, »a szenvedésről és a szenvedélyekről ennél többet nem mondhat senki, és az az egyetlen egy gyógyító.«

— »Csal, mint minden«, szólt Claude, boszszankodva a pap határozott beszédén; »ön az ő nevében növelte föl Renét és ime most maga is megvallja, hogy reménye nem tellett be.«

— »Isten utjai kiszámithatatlanok,« felelt Taconet abbé és tekintetének néma szemrehányása elpiritotta Claudeot. Larcher szégyelte a silány fogást, hogy René bátyját a legfájdalmasabb helyen érintette. A két ember ezután némán haladt egész a Szent-András intézetig, melynek kapuján épp egy sereg iskolából hazatérő fiú tódult le. Tizenöt-tizenhat éves gyerekek voltak, szám szerint vagy negyvenen. Valamennyi elégedett és boldog; arczukon az ifjúságnak az a nyilt és tiszta színe, a melyet a korai bűn még nem hervasztott meg. Mikor elhaladtak az igazgató előtt, köszönésük oly tiszteletre és szeretetre vallott, hogy ezen egymagán is meglátszott, mily mélyen tud hatni reájuk ez a kitünő nevelő. De Claude anélkül is, tapasztalásból tudta, hogy Taconet abbé mily lelkiismeretesen teljesiti nemes hivatását; tudta, hogy e gyermekeket napról-napra, óráról-órára kiséri ez a két őrző, szelid szem. Egyszerre elérzékenyedve ragadta meg a pap kezét.

— »Ön igaz ember, tisztelendő úr; és hiába, ez a legszebb, ez a legbiztosabb tehetség! . . .«

— »Meg fogja menteni Renét . . .« gondolta magában, miután a nagy keresztény talárja eltünt az intézet kapuja mögött, a hova ő is annyiszor fordult be valamikor, régen, a rossz időkben. Gondolatai igen komolyra és szomorúra váltak. Szinte gépiesen haladt végig a háznak a rue de Varennere eső oldalán, a hol már oly rég nem járt; és elméje ama gondolatok körül forgott, a melyeket a beszélgetés vagy még inkább maga a pap ébresztett benne. A két óra előtt Colette erkélyén érzett fizikai boldogságnak vége volt. Egyszerre eszébe jutott két év óta folytatott hitvány életének minden nyomorúsága és ez a silányság még nagyobbnak tünt föl előtte, mikor összehasonlitotta az abbé életének rejtett szépségeivel. Az önmegvetés e keserű érzése csak növekedett benne, mikor szobájába ért, hol minden a bűnös és fájdalmas órákra emlékeztette. Egyszerre száz képben jelent meg előtte a dráma, a melynek ő is egyik részese volt: René, mikor fölolvassa neki a *Cicisbeo* kéziratát, az első előadás a Théâtre-Françaisben, Komofné soiréeja, a pirosruhás Susanne, Colette másnap; aztán ismét René, a mint elbeszéli Morainesnénál tett látogatását, a Velenczébe utazás, a visszatérés, a viharos jelenetek, a két hasonló szerelem: az övé és barátjáé, mely annak részéről öngyilkossággal, az ő részéről pedig elaljasodással végződött. »Az abbének igaza

van«, gondolta magában, »ezek nagy piszkosságok . . .« Az abbé meg fogja menteni Renét. Mihelyt meggyógyult, utazni küldi fél esztendőre vagy akár egy esztendőre is; s a fiú megszabadul a rémségektől. Hiszen fiatal . . . A huszonöt éves lélek erős, üde, zöld növény! Ki tudja, hátha megesik a szive Rosalien és elveszi . . . Szóval győzedelmeskedni fog. Szenvedett, de nem aljasodott el . . . De én?« Hirtelen számot vetett magával. Harminczötéves, életének nincsen komoly czélja, zavarok környékezik mindenben: az egészség, a fej, a sziv és a pénz dolgaiban, semmire sem becsüli az irodalmat és a szerelmet, de azért nem bir lemondani sem az iró-mesterségről, sem a szerelemről . . . »És már igazán késő volna?« . . . Töprenkedett, föl s alá járkálva szobájában. És mint messze révpart tünt föl előtte a vidéken egyedül lakó öreg nagynéni háza, a jó teremtésé, a kinek minden télen kétszer-háromszor szokott irni, csaknem mindig pénzt kérve tőle. Ott egy kis szoba várja őt. Az ablak rétre nyilik. Messzebb a füzes patakalja . . . Miért ne vonulhatna meg itt, a hol talán más ember lenne belőle? Miért ne kisértené meg még egyszer, utoljára, elmenekülni e hitvány életből, mely iránt már nincs egy mákszemnyi illuziója sem? Hátha azonnal menne, nem is látná többé viszont ezt a nőt, a ki ő reá még több bajt hozott, mint Suzanne Renére . . . A menekülés lehetőségének gondolata kiűzte őt a szabadba; de előbb

megparancsolta Ferdinándnak, hogy mindent készitsen el az útra. Önkéntelenül a Champs-Élysées felé ment. Gyönyörű szép, tiszta májusi esthajnal volt. Számtalan fogat robogott egymás nyomában. Az egykor úgy szeretett Páris e mozgalmas képe és a csöndes zugoly, hová megtérni készült, ellentétével megragadta a művész lelkét. Leült egy székre, nézte az elvonulást, ráismert egy-egy urra vagy hölgyre s eszébe jutottak a való vagy hazug történetek, a melyeket valamennyiükről tud . . . Egyszerre megakadt a szeme egy fogaton. Nem csalódott . . . Díszes nyitott hintó közeledett; benne ült Morainesné, mellette Desforges, szemközt velök pedig Paul Moraines. Suzanne mosolyogva csevegett a báróval, ki a boulognei erdőbe vitte kedvesét és a férjet, — nyilván ebédelni. Az asszony nem vette észre René barátját, ki jó soká szemével kisérte a pártfogó felé hajló szép szőke fejet, aztán felkaczagott és egész fenszóval mondá:

— »Mily komédia az élet és mily ostobaság drámát csinálni belőle!«

Azzal órájára pillantott és hirtelen fölkelt:

— »Hetedfélre jár . . . El találok késni Colettetől . . .«

Oda füttyentett egy üres bérkocsit, és öt percz múlva a rue de Rivoliba érkezett.

1887, februárius-október.

— Vége. —

A M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

	Lap
I. Colette haragja	1
II. Egy gyanu története	20
III. Nyilvánvalóságok	48
IV. A legboldogabb a négy közül	74
V. Minden vagy semmi	97
VI. Taconet abbé	128

A.M.N.MUZEUM
KÖNYV-
TÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK